

EASTERN
HUMAN RIGHTS
GROUP

INSTITUTE
FOR STRATEGIC STUDIES
AND SECURITY

KONRAD
ADENAUER
STIFTUNG

Мілітаризація промисловості на тимчасово окупованих територіях України:

інфраструктурні залишки, репресивні практики та
військово-промислові вектори рф

2025

Аналітичний звіт

Мілітаризація промисловості на тимчасово окупованих те- риторіях України: інфраструк- турні залишки, репресивні прак- тики та військово-промислові вектори РФ

► Вересень 2025

Цей аналітичний звіт підготовлено Східною правозахисною групою та Інститутом стратегічних досліджень та безпеки на основі матеріалів, зібраних у вересні 2025 року

Співробітництво

Видавець

Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ)

Автор

Павло Лисянський, доктор філософії з політичних наук (PhD), директор ГО «Інститут стратегічних досліджень та безпеки»

Автор

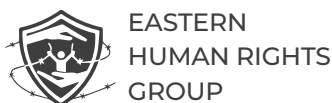
Віра Ястребова, доктор філософії з політичних наук (PhD), директор ГО «Східна правозахисна група»

Усі права захищені. Запити щодо рецензійних примірників та інші звернення стосовно цієї публікації слід надсилати видавцю. Відповідальність за погляди, висновки та рекомендації, висловлені в даній публікації, повністю покладається на автора (авторів), і їх інтерпретації не обов'язково відображають погляди чи політику Фонду Конрада Аденауера.

Публікація підготовлена в рамках досліджень «Освіта на тимчасово окупованій території України. Політичний аспект» та «Мілітаризація промисловості на тимчасово окупованих територіях України: інфраструктурні залишки, репресивні практики та військово-промислові вектори РФ» Східною правозахисною групою за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ).

© 2025 Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ)
вул. Богомольця Академіка, 5, кв. 1, 01024 Київ, Україна
Тел.: +380444927443
<https://www.kas.de/en/web/ukraine>

© 2025 Східна правозахисна група
вул. Софіївська 30 оф. 4, 65082 Одеса, Україна
Тел.: +380956554395
<http://www.vpg.net.ua>

Зміст

8 ОГЛЯД СИТУАЦІЇ: ВІЙСЬКОВА ПРИСУТНІСТЬ РФ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

- 9 Мета та актуальність завдання дослідження
- 10 Актуальність для національної безпеки України

12 ПРОМИСЛОВА ТА РЕСУРСНА БАЗА ДО 2014 РОКУ ТА У ПЕРІОД МІЖ 2014 ТА 2022 РОКАМИ

- 12 Промислова та ресурсна база Донецької та Луганської областей до та після часткової окупації у 2014 році
- 15 Промислова та ресурсна база Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей до та після повномасштабної агресії РФ у 2022 році
- 19 Основні підприємства та ключові галузі Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей (вугілля, руда, металургія, хімія, патронне виробництво тощо)
- 19 Донецька область
- 26 Луганська область
- 30 Запорізька область
- 35 Херсонська область
- 39 Підприємства Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, робота яких була пов'язана з оборонним комплексом

42 МІЛІТАРИЗАЦІЯ ПРОМИСЛОВОСТІ ПІСЛЯ 2022 РОКУ

- 42 Військові втрати та цілеспрямоване знищення підприємств
- 44 Демонтаж, вивіз обладнання, затоплення шахт
- 47 Перепрофілювання заводів та фабрик під потреби військово-промислового комплексу після анексії окупованих територій у 2022 році
- 48 Діяльність корпорації «Ростех» на окупованих територіях
- 49 Діяльність ТОВ «УК Руселтех» на окупованих територіях
- 50 Участь підприємств військово-промислового комплексу з окупованих територій у Міжнародному військово-технічному форумі РФ «Армія-2023-2024»
- 55 Який вплив має РФ на склад робочої сили та умови праці на окупованих територіях, включаючи можливі примусові заходи
- 56 Близькість до лінії фронту: наслідки для логістики та зберігання
- 57 Залізничні перевезення
- 57 Будівництво автомобільних доріг
- 58 Робота морських портів на окупованих територіях
- 59 Проблеми з водопостачанням Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей
- 60 Наслідки для мешканців окупованих Херсонської та Запорізької областей
- 61 Залишковий інфраструктурний потенціал

64 ПОЛІГОНИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗС РФ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

66 ПІДЗЕМНА І СКЛАДСЬКА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ОБ'ЄКТ МІЛІТАРИЗАЦІЇ

- 66 Технічні аспекти підземних комплексів
- 67 Використання шахт, технічних приміщень, вентиляційних шахт для військових потреб
- 71 Екологічні ризики мілітаризації промислового простору

Зміст

74 МІЛІТАРИЗАЦІЯ АКВАТОРІЇ АЗОВСЬКОГО МОРЯ

74 Історичний контекст і перетворення Азовського моря на військову базу

75 Формування військово-морських угруповань та трансформація окупованих портів

79 ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

80 Аналіз ключових загроз для України та регіональної безпеки

80 Необхідні кроки України

81 Міжнародний тиск, санкції, інформаційна протидія

82 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

86 ПРО АВТОРІВ

Основні завдання

Східна правозахисна група (СПГ) — некомерційна організація юристів та правозахисників зі східних регіонів України. Її мета — захист прав людини та моніторинг ситуації у південно-східних регіонах та на тимчасово окупованих РФ територіях.

Інститут стратегічних досліджень та безпеки (ІСДІБ) — експертне об'єднання, яке вивчає російську агресію проти України та інших країн.

СПГ та ІСДІБ працюють на основі міжнародних норм прав людини та Конституції України.

Спільна група **СПГ та ІСДІБ (СІАГ «СПГ»)** збирає та аналізує дані про порушення, готує звіти та організує інформування, використовуючи відкриті та закриті джерела.

Основні завдання:

- » *Захист прав людини у південно-східних регіонах та на окупованих територіях.*
- » *Збір та аналіз інформації про порушення.*
- » *Інформування влади, міжнародних організацій та суспільства.*
- » *Привернення уваги до проблем порушень.*
- » *Сприяння розвитку механізмів захисту прав та дотримання міжнародного права.*

Методологія

Дослідження базується на засадах комплексного аналізу, що поєднує економічні, військові, екологічні та гуманітарні аспекти. Теоретичну основу становлять концепції військової економіки, теорії безпеки та підходи до вивчення окупаційних практик.

Емпірична база включає офіційну статистику України до 2014 та 2022 років, дані про валовий регіональний продукт, обсяги виробництва та експорту, матеріали дослідницьких центрів та правозахисних організацій, супутникові знімки, публікації у ЗМІ та відкритих джерелах, а також **56 інтерв'ю з мешканцями**.

Додатково використовувалися свідчення працівників підприємств, експертні оцінки військових аналітиків та матеріали міжнародних структур. Застосовувалися історико-порівняльний,

контентний та картографічний аналізи, статистична обробка, сценарне моделювання та правовий аналіз порушень міжнародного гуманітарного права.

Структура дослідження охоплює оцінку довоєнної промислової бази, трансформацію підприємств після 2014 та 2022 років, мілітаризацію підземної інфраструктури, аналіз логістики, інтеграцію підприємств до ВПК РФ та їх військові, економічні, екологічні та гуманітарні наслідки.

Практична значимість методології полягає у можливості системно оцінити масштаби мілітаризації, виявити вразливі точки інфраструктури та підготувати рекомендації для України та міжнародних партнерів щодо санкцій, інформаційної політики та стратегії деокупації.

Вступ

Після окупації окремих районів Луганської та Донецької областей у 2014 році промислова база регіону зазнала глибокої деградації. Більшість підприємств було розграбовано, виведено з експлуатації або знищено внаслідок бойових дій та відсутності обслуговування. Ті об'єкти, які продовжували функціонувати, втратили значну частину виробничого потенціалу та були змушені працювати в умовах ізоляції від української та міжнародної економіки.

Ситуація різко погіршилася після повномасштабного вторгнення РФ в Україну та окупації у 2022 році територій Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей. Тут більшість діючих підприємств опинилася під контролем окупацій-

ної адміністрації: частину було конфісковано та включено до господарського обігу Росії, значну частину — зруйновано під час бойових дій або внаслідок цілеспрямованого демонтажу обладнання.

Ключовим напрямом політики окупантів стала **переорієнтація цивільних підприємств під потреби військово-промислового комплексу РФ**. Машинобудівні заводи використовуються як ремонтні бази для відновлення військової техніки, металургійні комбінати — для виробництва заготовок корпусів снарядів та елементів фортифікацій, хімічні підприємства — для випуску компонентів вибухових речовин і боєприпасів.

Таким чином, цивільна промисловість тимчасово окупованих територій перестала бути частиною економіки України та наразі фактично вбудована у систему забезпечення військових потреб Росії.

Огляд ситуації: військова присутність РФ на окупованих територіях України

На тимчасово окупованих територіях України розгорнуто угруповання РФ чисельністю близько **700 000 військовослужбовців**, включаючи щонайменше **35 000 бійців Росгвардії** [32]. Окупаційна адміністрація проводить **примусову паспортизацію, мобілізацію та вилучення майна**, що забезпечує поповнення людських та матеріальних ресурсів. Росгвардія виконує функції контролю, фільтрації, охорони об'єктів та супроводу мобілізаційних заходів. Таку кількість військ можна порівняти з об'єднаними силами

Франції, Великобританії та Німеччини. Підтримка цього угруповання потребує колосальних ресурсів: десятків тисяч тонн боєприпасів, палива та продовольства щодня. Ключовим логістичним маршрутом став сухопутний коридор **Ростов-Маріуполь-Бердянськ-Мелітополь-Джанкой-Сімферополь** (траса Р-280 «Новоросія») протяжністю близько 630 км з новими гілками та мостами, що скоротило плече постачання порівняно з Кримським мостом.

Ключовим логістичним маршрутом став сухопутний коридор Ростов – Маріуполь – Бердянськ – Мелітополь – Джанкой – Сімферополь (траса Р-280 «Новоросія»).

На Запорізькому напрямку створено щільну оборонну смугу Оріхів-Токмак-Мелітополь з траншеями, мінними полями та протитанковими загородженнями. **Мелітопольський аеродром**

використовується для розміщення вертольотів, складів боєприпасів та ПММ. **Бердянський порт** став перевалочним пунктом вантажів та техніки, працюючи у тандемі з Маріуполем.

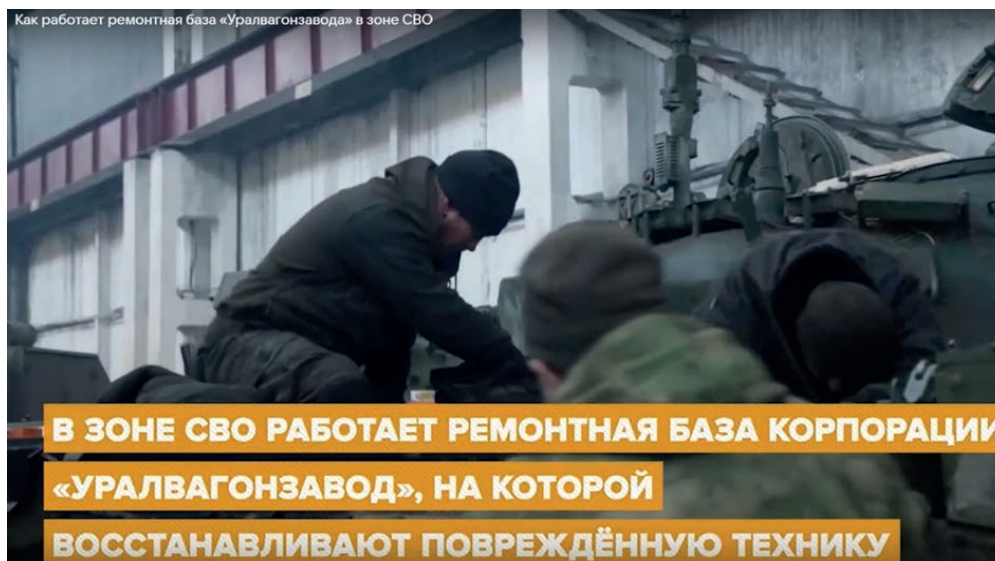
У Донецьку, Макіївці, Горлівці та Маріуполі розміщено великі гарнізони та десятки військових об'єктів: склади боєприпасів, ремонтні бази, госпіталі. Міста перетворені на воєнізовані зони з постійною присутністю тисяч військових, що посилює режим окупації. На Луганському напрямку ключову роль відіграє **залізничний вузол Луганськ** та траси М-04 та М-03, які з'єднують регіон із Росією. В Алчевську та Стаханові функціонують перевалочні бази, які щодня відправляють сотні тонн вантажів до лінії фронту. **Станція Родаково** служить розвантажувальним пунктом військових ешелонів, а автодороги через Сватове та Старобільськ забезпечують постачання північних угруповань. Лівобережжя Херсонщини укріплено траншею глибиною 15-20 км від Нової Каховки до Голої Пристані. Вузли постачання розташовані в Генічеську, Скадовську та Каланчаку, де використовуються автодороги Е-97 та М-14, а також

Північно-Кримський канал. Тут обладнані замасковані склади боєприпасів та палива, командні пункти та укриття. У Криму діє мережа складів у районах Севастополя, Сімферополя, Джанкою, Феодосії та Керчі, а також підземні сховища біля Севастополя. Логістику забезпечує залізнична мережа, пов'язана з материком через Кримський міст, траси «Таврида» та Е-105, а також порти Севастополя, Феодосії та Керчі. Таким чином, РФ створила **багаторівневу окупаційну систему**, де громадянська інфраструктура та промислові об'єкти переорієнтовані під військові потреби. Склади, ремонтні бази та госпіталі інтегровані у міське середовище, що забезпечує їхнє маскування та використання населення у якості «живого щита». Ця логістична мережа критична для підтримки боєздатності угруповання, а її вразливі точки мають стратегічне значення майбутніх операцій.

Мета та актуальність завдання дослідження

Метою дослідження є комплексне вивчення мілітаризації промислової інфраструктури на окупованих територіях України після 24 лютого 2022 року. Аналіз спрямований на виявлення системних змін у функціонуванні промислових об'єктів, їх інтеграції у військово-логістичну систему окупантів та масштабів перетворення громадянської економіки на мілітаризовану. Особлива увага приділяється оцінці довоєнного

потенціалу підприємств Донбасу, їхньої ролі в економіці та стратегічному значенні для національної безпеки. Після 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, промисловість регіонів зазнала глибокої трансформації. Машинобудівні заводи були перепрофільовані на ремонтні бази, металургійні комбінати — на майданчики для випуску корпусів снарядів та фортифікаційних елементів.

Машинобудівні заводи перепрофільовалися на ремонтні бази

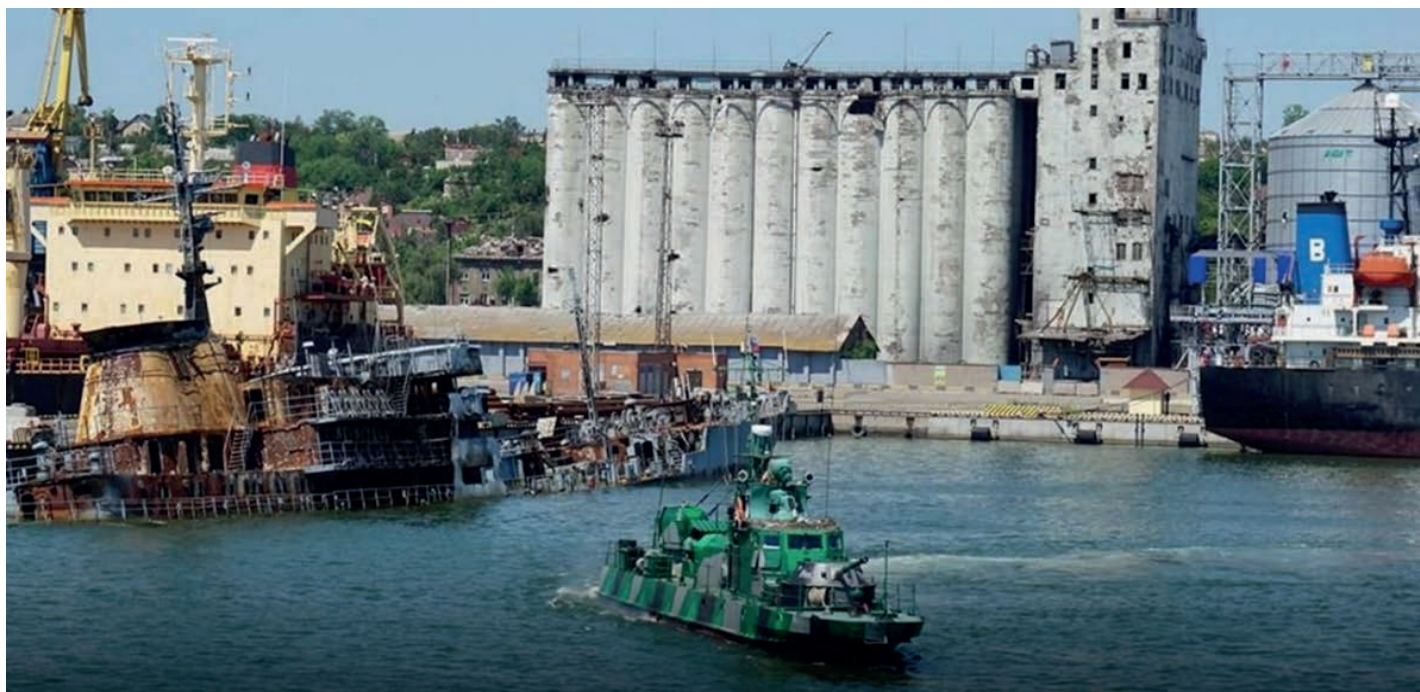
Важливим напрямом стала **мілітаризація підземної інфраструктури**: шахти Донбасу та копальні Соледаву використовуються як захищені склади боєприпасів, командні пункти та ремонтні майстерні. Істотні змін торкнулися і **транспортно-логістичної системи**: порти Маріуполя та Бердянська переобладнані у військові вузли, побудовані нові залізничні гілки та маршрути постачання, аеродроми та склади інтегровані в єдину систему військової логістики. Одночасно проводиться **інтеграція захоплених підприємств у військово-промисловий**

комплекс РФ, а ресурси регіону — вугілля, метал і зерно — прямують на потреби російської армії. Все це має далекосяжні наслідки: промислові зони перетворюються на укріпрайони та опорні пункти оборони, які використовуються для прихованого переміщення військ та техніки, а також для створення захищених командних центрів. Таким чином, окуповані території України фактично стають єдиним **військово-індустріальним плацдармом РФ**, що не лише посилює стійкість її оборони в Україні, а й формує загрозу безпеці всього європейського регіону.

Актуальність для національної безпеки України

Дослідження мілітаризації промисловості на окупованих територіях України має критичне значення, оскільки воно показує, що **РФ перетворила ці регіони на військову базу для ведення довгострокової війни та на плацдарм для розширення агресії за межі України**. Інтеграція промислових потужностей, ресурсів та логістики у військову систему РФ формує фундамент для можливого розгортання

військових дій проти країн Європи. На захоплених територіях створено **глибоко ешелоновану оборонну систему**, де промислові підприємства стали укріпрайонами, а шахти та рудники — підземними арсеналами, ремонтними базами та командними пунктами. Така інфраструктура не лише зміцнює російську армію в Україні, а й забезпечує її здатність швидко нарощувати сили на західному напрямку.

Машинобудівні заводи перепрофілювалися на ремонтні бази

Одночасно Азовське море перетворено на внутрішній військовий басейн РФ, де порти Маріуполя та Бердянська виконують роль ключових транспортних хабів, дозволяючи Росії

перекидати важкі озброєння та техніку. Це створює реальну загрозу морських операцій та подальшого тиску на Чорноморський регіон та країни НАТО.

Економічна мілітаризація супроводжується **повною інтеграцією підприємств у ВПК РФ**. Металургія та машинобудування окупованих територій працюють на виробництво озброєнь, а вугілля, метал та зерно використовуються для військових потреб. Такий ресурсний фундамент дозволяє Росії компенсувати тиск санкцій і формувати промислову базу для затяжного конфлікту, де Україна — лише перший рубіж. Екологічні наслідки також мають транскордонний вимір.

Використання хімічних підприємств для військових цілей та затоплення шахт ведуть до забруднення підземних вод та загрози техногенних катастроф. **Руйнування екосистеми Азовського моря** вже відбивається на регіоні Чорного моря і може завдати шкоди країнам ЄС, що залежать від біоресурсів та морських торгових маршрутів. Гуманітарний аспект показує, що окупація супроводжується масовим використанням примусової праці, депопуляцією промислових центрів та руйнуванням соціальної інфра-

структури. Це формує зону нестабільності, яка у майбутньому стане джерелом нелегальної міграції, економічних криз та нових гуманітарних викликів для Європи. Таким чином, мілітаризація окупованих територій — це не лише загроза для України. Вона створює базу для розширення російської військової агресії в європейському напрямку і безпосередньо впливає на безпеку НАТО та ЄС. Україна сьогодні є фронтовою лінією, але наслідки цієї мілітаризації неминуче торкнуться всієї Європи.

Промислова та ресурсна база до 2014 року та у період між 2014 та 2022 роками

Перед аналізом сухих цифр виробничих потужностей важливо наголосити, що промислова база регіону до 2014 року включала унікальний людський капітал. Десятиліттями тут формувалися династії шахтарів, металургів та машинобудівників, а розгалужена мережа професійно-технічних училищ забезпечувала постійний приплив кваліфікованих кадрів. Саме ця промислова ідентичність та трудова культура, а не тільки заводи та шахти, становили основу економічного потенціалу, який був зруйнований внаслідок російської агресії.

Промислова та ресурсна база Донецької та Луганської областей до та після часткової окупації у 2014 році

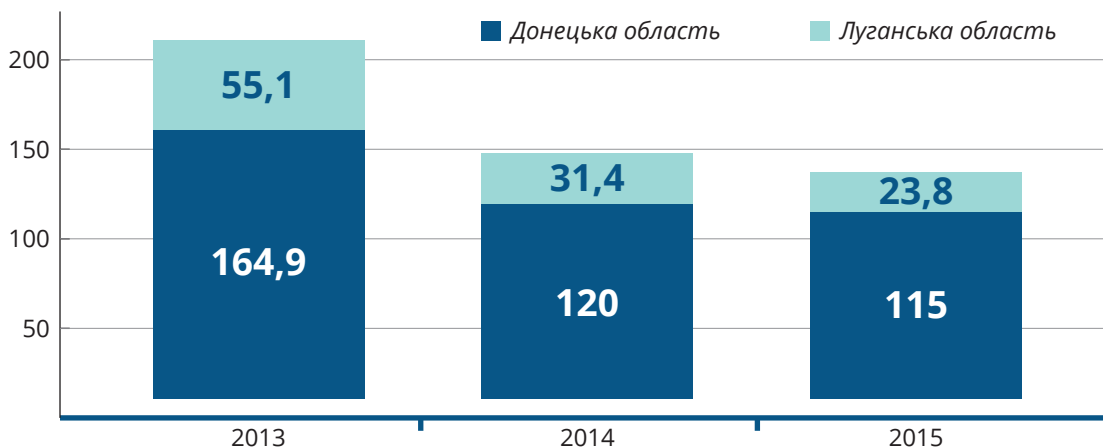
У 2013 році Донецька та Луганська області займали провідні позиції з виробництва валового регіонального продукту (ВРП): Донецька: 2-е місце після Києва, Луганська: у першій шістці регіонів (Таблиця 1) [27, 28, 29].

ВРП Донецької області складало 164,926 млрд. грн. (10,83% ВВП України), Луганської — 55,108 млрд. грн. (3,62%).
Сукупний ВРП двох областей — 220,034 млрд. грн. або 14,45% ВВП України (1522,657 млрд. грн.).

Після часткової окупації у 2014 році показники різко знизилися:

Донецька — до 119,983 млрд. грн. (7,56%),
Луганська — до 31,393 млрд. грн. (1,98%).
Сукупний ВРП становив лише 151,376 млрд. грн. або 9,53% ВВП України (1586,915 млрд. грн.).

Валовий регіональний продукт (ВРП) Донецької та Луганської областей за період з 2013 по 2015 роки (млрд. грн.)

Таким чином, втрати за 2014 рік сягнули **68,658 млрд. грн.**, а 2015 року — вже **81,173 млрд. грн.** Сукупно за два роки збитки щодо рівня 2013 року становили **149,831 млрд. грн.**, що демонструє масштабну деградацію промислового потенціалу та економічну катастрофу для регіону.

Таблиця 1. Дані про валовий регіональний продукт (ВРП) Донецької та Луганської областей за період з 2013 по 2015 роки (млрд. грн.)

	2013 рік	Частка у ВВП України у %	2014 рік	Частка у ВВП України у %	Приріст/скорочення (-) до 2013 року	2015 рік	Частка у ВВП України у %	Приріст/скорочення (-) до 2013 року
Україна	1 522,657		1 586,915			1 988,544		
Донецька область	164,926	10,83	119,983	7,56	-44,943	115,012	5,78	-49,914
Луганська область	55,108	3,62	31,393	1,98	-23,715	23,849	1,20	-31,259
Разом	220,034	14,45	151,376	9,54	-68,658	138,861	6,98	-81,173

Точніші дані про втрати у 2014 році Україною промислової бази внаслідок часткової окупації окремих районів, міст, селищ та сіл Донецької та Луганської областей дає аналіз кількості діючих

суб'єктів господарювання (юридичних осіб) з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за період з 2013-2015 рр. (Таблиця 2) [29, 30, 31].

Таблиця 2. Дані про кількість діючих суб'єктів господарювання з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у Донецькій та Луганській областях у 2013-2015 роках

Області України	Роки	Усього, одиниць	У тому числі			
			великі підприємства (одиниць)	середні підприємства (одиниць)	малі підприємства (одиниць)	з них мікропідприємства (одиниць)
Донецька область	2013	28 731	103	1 587	27 041	23 049
	2014	11 366	55	773	10 538	8 861
	2015	11 763	40	872	10 851	9 172
Луганська область	2013	11 385	28	660	10 697	8 963
	2014	3 233	9	252	2 972	2 513
	2015	3 354	7	241	3 106	2 666

У 2013 році в Донецькій та Луганській областях працювало 40116 підприємств (10,19% від 393327 в Україні), серед них — 131 велике підприємство (19,87% від 659 по країні). Після часткової окупації 2014 року на контрольованій Україною території залишилося 25 517 підприємств, втрачено 14 599

(36,13%). Зі 131 великих підприємств захоплено 64 (48,85% промислового потенціалу). До кінця 2014 року частка Донецької та Луганської областей у загальній кількості підприємств України (341 001) скоротилася до 4,28%, а великих підприємств — до 12,87% (497 по країні).

У Донецькій області кількість підприємств знизилася з **28731 до 11366 (-39,56%), великих — зі 103 до 55 (-53,39%).**
У Луганській області кількість підприємств зменшилася з **11385 до 3233 (-28,39%), великих — з 28 до 9 (-32,14%).**

Ці показники підтверджуються і динамікою зниження обсягів реалізованої продукції у 2013-2015 роках, що відображає втрату виробничого та економічного потенціалу регіонів (дані

про обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств Донецької та Луганської областей за період з 2013 по 2015 роки наведено у Таблицях 3 та 4) [28, 29].

Таблиця 3. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств у Донецькій області за період з 2013 по 2015 роки

	Усього, млрд. грн.	У тому числі							
		великі підприємства		середні підприємства		малі підприємства		з них мікропідприємства	
		млрд. грн.	у % до загального обсягу реалізації	млрд. грн.	у % до загального обсягу реалізації	млрд. грн.	у % до загального обсягу реалізації	млрд. грн.	у % до загального обсягу реалізації
2013	575,698	306,263	53,2	216,373	37,6	53,061	9,2	16,876	2,9
2014 рік без урахування окупованої території	376,131	236,772	62,9	113,047	30,1	26,312	7,0	7,504	2,0
2015 рік без урахування окупованої території	325,495	216,654	66,5	85,488	26,3	23,352	7,2	7,661	2,4

Таблиця 4. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств у Луганській області за період з 2013 до 2015 року

	Усього, млрд. грн.	У тому числі							
		великі підприємства		середні підприємства		малі підприємства		з них мікропідприємства	
		млрд. грн.	у % до загального обсягу реалізації	млрд. грн.	у % до загального обсягу реалізації	млрд. грн.	у % до загального обсягу реалізації	млрд. грн.	у % до загального обсягу реалізації
2013	104,236	54,987	52,7	32,594	31,3	16,654	16,0	5,360	5,1
2014 рік без урахування окупованої території	45,796	26,619	58,1	13,162	28,8	6,014	13,1	1,922	4,2
2015 рік без урахування окупованої території	34,584	14,877	43,0	12,020	34,8	7,686	22,2	2,687	7,8

У 2014 році внаслідок початку збройної агресії РФ та встановлення контролю окупаційних адміністрацій над значною частиною підприємств Донецької та Луганської областей зафіксовано різке скорочення обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг).

Так, у Донецькій області обсяг реалізації знизився з 575,698 млрд. гривень у 2013 році до 376,131 млрд. гривень у 2014 році (-34,7%). У 2015 році

негативна тенденція продовжилася: обсяг реалізованої продукції становив 325,495 млрд. гривень, що на 43,5% нижче за рівень 2013 року. Аналогічну динаміку продемонструвала Луганська область: у 2013 році обсяг реалізації склав 104,236 млрд. гривень, тоді як у 2014 році він скоротився більш ніж у два рази — до 45,796 млрд. гривень (-56,1%), а в 2015 році склав всього 32,495 млрд. гривень, що на 68,8% нижче за докризовий рівень.

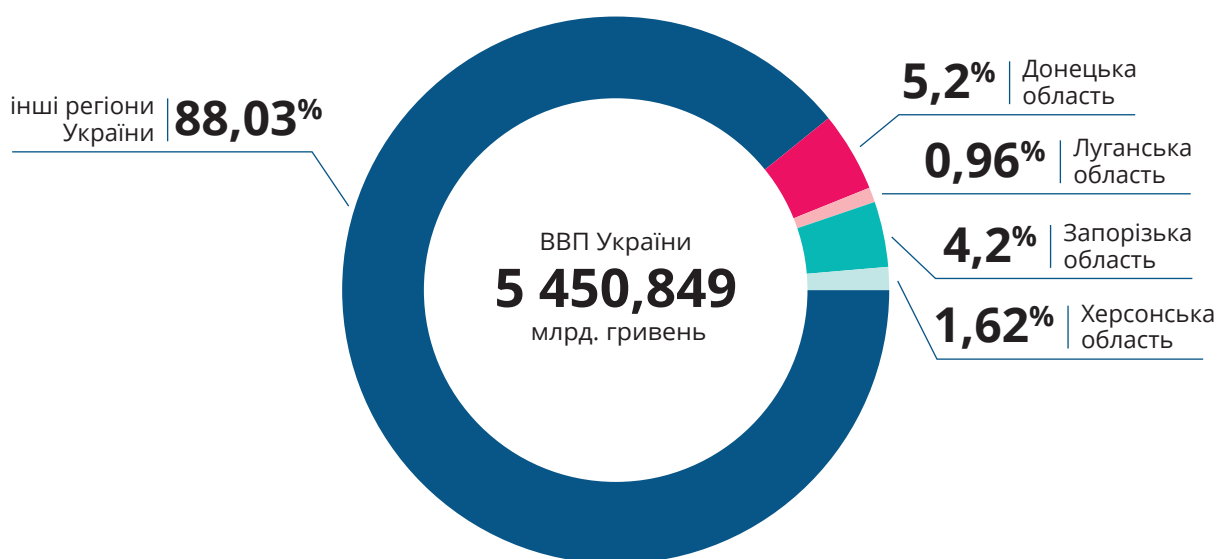
Сукупний обсяг реалізованої продукції в двох областях впав з **679,934 млрд. гривень** у 2013 році до **421,927 млрд. гривень** у 2014 році (-38%), а в 2015 році знизився ще на 14,7% — до **360,079 млрд. гривень**.

Промислова та ресурсна база Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей до та після повномасштабної агресії РФ у 2022 році

Станом на кінець 2021 року, перед початком повномасштабної агресії РФ проти України сукупний ВРП Донецької, Луганської, Запорізької

та Херсонської областей становив 652,549 млрд. гривень або 9,53% від ВВП України (1 586,915 млрд. гривень) (Таблиця 5) [28, 29, 30, 31]:

- у Донецькій області — 283,326 млрд. гривень або 5,20% ВВП України;
- у Луганській області — 52,135 млрд. гривень або 0,96% ВВП України;
- у Запорізькій області — 228,906 млрд. гривень або 4,20% ВВП України;
- у Херсонській області — 88,182 млрд. гривень або 1,62% ВВП України.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей у 2021 році (млрд. грн.)

Таблиця 5. Дані про валовий регіональний продукт (ВРП) Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей за період з 2020 до 2021 року

ВРП за роками, у млрд. гривень.				
	2020 рік	Частка у ВВП України у %	2021 рік	Частка у ВВП України у %
Україна	4 222,026		5 450,849	
Донецька	206,309	4,89	283,326	5,20
Луганська	43,204	1,02	52,135	0,96
Запорізька	167,260	3,96	228,906	4,20
Херсонська	68,467	1,62	88,182	1,62
Разом	485,24	11,49	652,55	11,97

На кінець 2021 року в Донецькій, Луганській, Запорізькій та Херсонській областях функціонувало 35732 підприємства (9,63% від 370834 по Україні), серед них 68 великих (11,14% від 610 великих по країні) (Таблиця 6) [27].

- ▶ *Донецька область — 9 202 підприємств, з них 30 великих*
- ▶ *Луганська — 3 356 підприємств, з них 5 великих*
- ▶ *Запорізька — 15 363 підприємства, з них 28 великих*
- ▶ *Херсонська — 7 811 підприємств, з них 5 великих*

Після повномасштабної агресії 2022 року кількість підприємств на окупованих територіях різко знизилася з 35 732 до 12 922. Їхня частка у загальній кількості підприємств України (261 924) впала до 4,93% (проти 9,63% у 2021 р.). Кількість великих промислових підприємств у цих регіонах зменшилася з 68 до 33 до кінця 2022 року, а 2023 року — до 27. Їхня питома вага склала 6,68% від 494 великих підприємств України (проти 11,14% у 2021 р.).

- ▶ *Донецька область — 2 968 підприємств, з них 8 великих*
- ▶ *Луганська — 333 підприємства, великих не залишилося*
- ▶ *Запорізька — 7 947 підприємств, з них 25 великих*
- ▶ *Херсонська — 1 674 підприємства, великих не залишилося*

Таблиця 6. Дані про кількість діючих суб'єктів господарювання з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства по Донецькій, Луганській, Запорізькій та Херсонській областях з 2020 по 2023 роки

Області України	Роки	Усього, одиниць	У тому числі			
			великі підприємства (одиниць)	середні підприємства (одиниць)	малі підприємства (одиниць)	з них мікропідприємства (одиниць)
Донецька область	2020	9 473	27	572	8 874	7 637
	2021	9 202	30	568	8 604	7 377
	2022	2 968	8	250	2 710	2093
	2023	3 274	9	192	3 073	2 761
Луганська область	2020	3 408	3	225	3 180	2 742
	2021	3 356	5	212	3 139	2 705
	2022	333	-	14	319	266
	2023	1 022	-	20	1 002	985
Запорізька область	2020	15 368	22	654	14 692	12 878
	2021	15 363	28	639	14 696	12 882
	2022	7 947	25	384	7 538	6 288
	2023	9 568	18	282	9 268	8 405
Херсонська область	2020	8 116	3	306	7 807	6 888
	2021	7 811	5	298	7 508	6 579
	2022	1 674	-	86	1 588	1 162
	2023	2 633	-	69	2 564	2 425

Враховуючи той факт, що у відкритих джерелах даних відсутня інформація про ВРП починаючи з 2021 року, проілюструвати динаміку втрачених діючих суб'єктів господарювання в резуль-

таті повномасштабного вторгнення РФ можна аналізом зниження обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) за період з 2021 по 2023 роки (Таблиці 7, 8, 9 та 10) [28, 29, 30, 31].

Таблиця 7. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств у Донецькій області за період з 2021 по 2023 роки

	Усього, млрд. грн.	У тому числі			
		великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
2021 рік без урахування окупованої території у 2014 році	612,663	430,737	129,83	52,095	16,229
2022 рік без урахування окупованої території	128,325	72,684	36,482	19,158	4,957
2023 рік без урахування окупованої території	117,508	76,559	27,635	13,314	4,482

Таблиця 8. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств у Луганській області за період з 2021 по 2023 роки

	Усього, млрд. грн.	У тому числі			
		великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
2021 рік без урахування окупованої території у 2014 році	54,895	інформація конфіденційна	інформація конфіденційна	16,757	6,171
2022 рік без урахування окупованої території	4,437	інформація відсутня	2,868	1,569	0,346
2023 рік без урахування окупованої території	0,696	інформація відсутня	0,455	0,240	0,159

Таблиця 9. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств у Запорізькій області за період з 2021 по 2023 роки

	Усього, млрд. грн.	У тому числі			
		великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
2021 рік	433,081	230,696	116,313	86,071	29,78
2022 рік без урахування окупованої території	332,083	200,152	81,739	50,191	15,566
2023 рік без урахування окупованої території	293,607	164,222	80,126	49,259	17,57

Таблиця 10. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств у Херсонській області за період з 2021 по 2023 роки

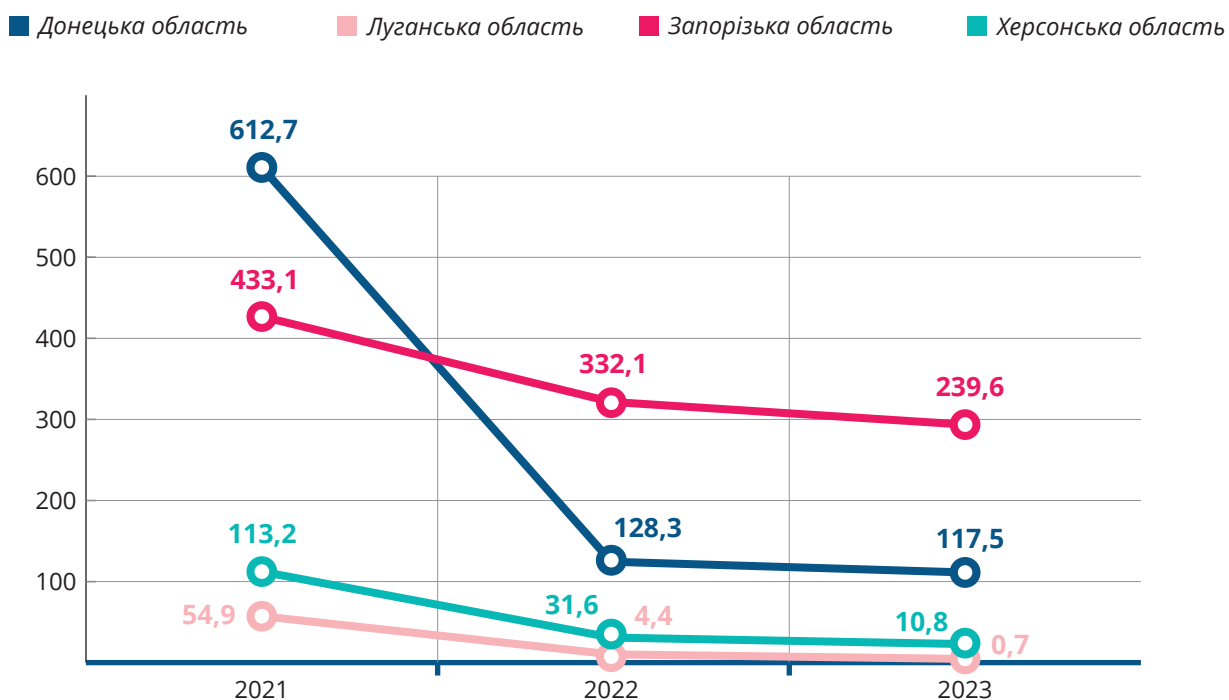
	Усього, млрд. грн.	У тому числі			
		великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
2021 рік	113,198	14,675	56,691	41,831	13,228
2022 рік без урахування окупованої території	31,552	інформація відсутня	18,2	13,351	2,942
2023 рік без урахування окупованої території	10,768	інформація відсутня	5,913	4,855	1,7

На кінець 2021 року, до початку повномасштабного вторгнення РФ, сукупний обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей становив 1213,837 млрд. гривень. Цей показник відображав значний промисловий та економічний потенціал вказаних регіонів.

У 2022 році внаслідок активної фази збройної агресії відбулося різке скорочення обсягів реалізованої продукції до 496,397 млрд. гривень, що становило лише 40,9% від рівня 2021 року. Найбільш суттєве падіння було зафіксовано у Донецькій та Луганській областях:

- ▶ *Донецька область: зниження з 612,663 млрд. грн. до 128,325 млрд. грн. (-79,1%);*
- ▶ *Луганська область: із 54,895 млрд. грн. до 4,437 млрд. грн. (-91,9%);*
- ▶ *Запорізька область: із 433,081 млрд. грн. до 332,083 млрд. грн. (-23,3%);*
- ▶ *Херсонська область: із 113,198 млрд. грн. до 31,552 млрд. грн. (-72,1%).*

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств у Донецькій, Луганській, Запорізькій, Херсонській областях за період з 2021 по 2023 роки (млрд. грн.)

Крім того, у 2022 році Україна повністю втратила контроль над 10 великими промисловими підприємствами, розташованими на окупованих територіях Луганської та Херсонської областей (по 5 підприємств у кожній області) [33].

У 2023 році через продовження повномасштабної агресії, негативна тенденція збереглася: сукупний обсяг реалізованої продукції підприємств чотирьох областей становив 422,579 млрд. гривень, що на 14,9% менше у порівнянні з 2022 роком. Зниження зафіксовано у всіх чотирьох регіонах:

- ▶ *Донецька область: із 128,325 млрд. грн. до 117,508 млрд. грн. (-8,4%);*
- ▶ *Луганська область: із 4,437 млрд. грн. до 0,696 млрд. грн. (-84,3%). Випуск продукції забезпечувався переважно за рахунок релокації середнього, малого та мікробізнесу;*
- ▶ *Запорізька область: із 332,083 млрд. грн. до 293,607 млрд. грн. (-11,6%);*
- ▶ *Херсонська область: 31,552 млрд. грн. (у 2022 та 2023 роках зберігається на однаковому рівні, однак у порівнянні з 2021 роком спад становив понад 72%).*

Зазначена динаміка свідчить про критичний рівень втрат економічного потенціалу промислових регіонів України внаслідок озброєної агресії, руйнування виробничої інфраструктури, втрати контролю над ключовими виробничими активами та вимушеної релокації бізнесу

Основні підприємства та ключові галузі Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей (вугілля, руда, металургія, хімія, патронне виробництво тощо)

У 1997 році постановою КМУ №911 було затверджено перелік із 1000 підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави. До нього увійшли: **121 підприємство у Донецькій області, 64 — у Луганській, 63 — у Запорізькій та 17 — у Херсонській.**

У 2015 році постановою КМУ №83 перелік було скорочено до 291 об'єкта. На території чотирьох областей залишалися **24 підприємства стратегічного значення:** 8 — у Донецькій, 4 — у Луганській, 7 — у Запорізькій та 5 — у Херсонській. З 77 об'єктів, що забезпечують безпеку у сфері оборони, **14 перебували у цих регіонах.** Крім того, тут діяли **16 підприємств «Укроборонпрому».**

Донецька область

На кінець 2000 року тут було 121 підприємство стратегічного значення. До 2015 року їх залишилося 13. У 2013 році Донецька область забезпечувала **18-19% промислового виробництва України,** займаючи 2 місце після Дніпропетровської (Таблиця 11) [28]. Основні галузі:

- ▶ *чорна металургія — 30-35% промислового обсягу (чавун, сталь, прокат);*
- ▶ *вугільна промисловість (видобуток та кокс) — 20-22%, найбільше виробництво коксу в Україні;*
- ▶ *машинобудування та металообробка — близько 16%;*
- ▶ *хімічна та коксохімічна промисловість — 5-6% (Стирол, Донецький казенний хімзавод, коксохімічні комбінати);*
- ▶ *електроенергетика — 5-6% (Вуглегірська, Старобешівська, Слов'янська, Курахівська, Зуївська ТЕС, сукупною потужністю понад 10 ГВт);*
- ▶ *будівельні матеріали, скло, деревообробка — близько 4%.*

Ключовим транспортним об'єктом був **Маріупольський морський порт**, важливий для металургії, вугільної та аграрної продукції регіону. У 2013 році його вантажообіг становив **15 млн. тонн**.

Таблиця 11.
Основні галузі промисловості Донецької області

Галузь	Орієнтовна частка у промисловому виробництві області	Орієнтовна частка від України загалом (%)	Ключові підприємства
Чорна металургія	~ 30-35%	~ 6-7%	МК «Азовсталь», ММК ім. Ілліча, Донецький, Єнакіївський та Макіївський металургійні заводи
Вугільна та коксохімічна промисловість	~ 20-22%	~ 4-5%	Авдіївський КХЗ, Ясинівський, Макіївський, Донецьккокс
Машинобудування та металообробка	~ 16%	~ 2,5-3%	Азовмаш, НКМЗ, Донгормаш, Ясинуватський машзавод, Донецькміськмаш
Електроенергетика	~ 5-6%	~ 1,0-1,2%	Вуглегірська, Старобешівська, Слов'янська, Курахівська, Зуївська ТЕС
Хімічна промисловість	~ 4-6%	~ 0,8-1%	Концерн «Стирол», Донецький казенний завод хімічних виробів, ПрАТ «Єнакіївський коксохімпром»
Будівельні матеріали, скло та дерево	~ 3%	~ 0,5%	Донцемент, ВЕЗ скляних та ЗБВ заводів
Харчова та легка промисловість	~ 4-5%	~ 0,8-1%	Донецькі м'ясокомбінати, тютюнові та кондитерські фабрики

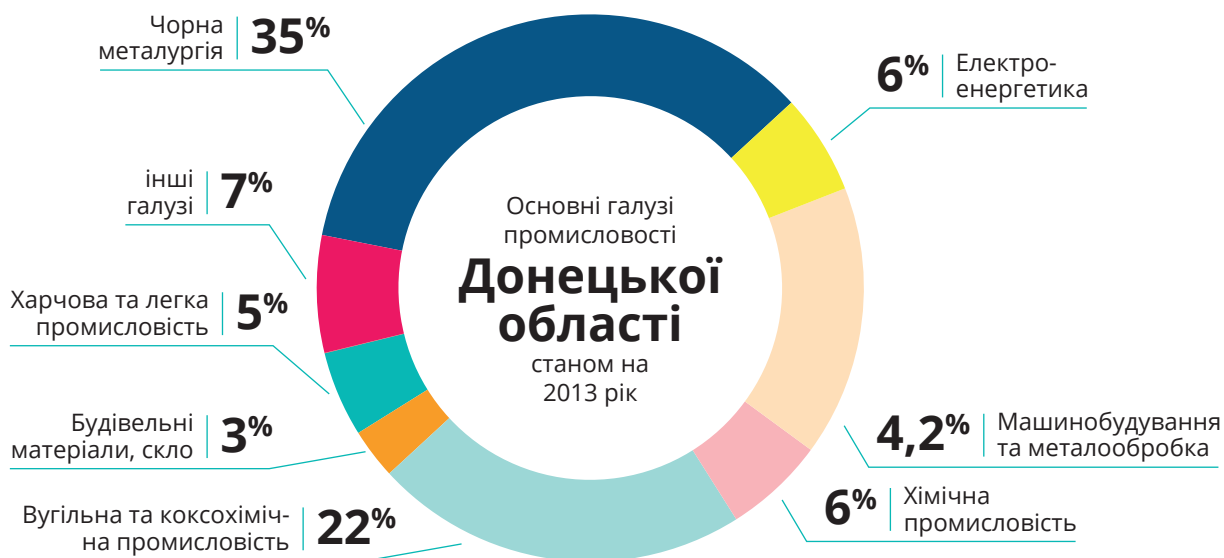
На кінець 2013 року Донецька область залишалася провідним регіоном України у сфері чорної металургії, забезпечуючи близько 30-35% промислового випуску регіону та формуючи приблизно 6-7% від загального обсягу виробництва чорних металів по Україні. У 2013 році по області виплавлено близько

12,9 млн. тонн чавуну, 13,3 млн. тонн сталі і вироблено ~ 7,5 млн. тонн металопродукату (Таблиця 12) [28].

Обсяг експортної металопродукції становив близько 6,9 млрд. дол. США, що на понад 55 % становило валютну виручку регіону.

Металургійний завод «Азовсталь» (Маріуполь)

Таблиця 12.
Металургійні підприємства Донецької області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтовно) тис. т, показники 2013 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
МК «Азовсталь» (Маріуполь)	3600	~ 2,0-2,1%	Сталь, чавун, прокат
ММК ім. Ілліча (Маріуполь)	3075	~ 1,6-1,9%	Сталь, чавун, прокат, лист, труби
Донецький металургійний завод	2785	~ 1,4-1,6%	Сталь, чавун, прокат
Єнакіївський металургійний завод	2100	~ 1,0-1,2%	Сталь, прокат
Макіївський металургійний завод	1500	~ 0,7-0,9%	Сталь, прокат
Краматорський металургійний завод	600	~ 0,3-0,4%	Прокат, заготівлі
Донецький металопрокатний завод	~ 59 тис. т прокату	<0,1%	Прокат, металовироби
Харцизький трубний завод	~ 200-250 тис. тонн труб	~ 0,4-0,5%	Труби великого діаметру

Донецька область зберігала ключове значення у вугільній та коксохімічній промисловості України, забезпечуючи понад **20% видобутку вугілля та понад 22% виробництва коксу**. Вугільна галузь займала друге місце з випуску після металургії (Таблиця 13) [28]. У 2013 році в регіоні видобуто понад **30 млн. тонн вугілля**, значна частина — на шахтах холдингу ДТЕК та незалежних державних та приватних шахтах. Найбільш результативними були шахта **«Комсомолец Донбасу» (~4,6 млн. т)**, **«Червоноармійська-Західна №1» (~3,1 млн. т)**, шахта ім. Засядька

та ін. Коксохімічна галузь також концентрувалася в області. Авдіївський КХЗ залишався найбільшим в Україні з випуском близько 2,7 млн. тонн коксу (13-14% національного обсягу). Серед інших значущих виробників: **Ясинівський КХЗ, Макіївкокс та Донецьккокс**. Продукція коксохімії прямувала як на внутрішній ринок (меткомбінати Маріуполя, Єнакієвого та ін.), так і на експорт до Східної Європи, Туреччини та країн СНД. Вклад галузі у валютний виторг регіону оцінювався в **~2-2,5 млрд. дол. США**.

Таблиця 13.
Вугільні та коксохімічні підприємства Донецької області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтовно) тис. т, показники 2013 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
Шахта Комсомолец Донбасу	~ 4600	~ 5,5%	Енергетичний (Г, Д)
Шахта Червоноармійська-Західна №1	~ 3100	~ 3,7%	Енергетичний (Г)
Авдіївський коксохімічний завод	~ 2700	~ 13-14%	Коксівний (Ж, К)
Шахта імені Засядька	~ 2200	~ 2,6%	Антрацит (А)
Шахта Сніжнеантрацит	~ 1300	~ 1,5%	Коксівний (Ж, ОС)
Шахта імені Скочинського	~ 1100	~ 1,3%	Кокс (продукт коксування)
Ясинівський коксохімічний завод	~ 910	~ 4,3%	Кокс (продукт коксування)
Макіївкокс	~ 660	~ 3,1%	Кокс (продукт коксування)
Донецькокс	~ 500	~ 1,0%	Кокс (продукт коксування)

У 2013 році машинобудування становило близько **16% регіонального промислового випуску**, або **2,5-3% загальнонаціонального обсягу**. Незважаючи на спад, галузь зберігала стратегічне значення, забезпечуючи металургію, гірниче видобування, транспорт та енергетику (Таблиця 14) [28]. У першій половині 2013 року компанії галузі одержали прибуток **339 млн. грн.**, проте чистий позитивний прибуток склав лише **~14,9 млн. грн.**, що більш ніж удвічі менше за рівень 2012 року. Ключові промислові

центри — **Краматорськ (НКМЗ), Маріуполь (Азовмаш), Донецьк, Ясинувата, Авдіївка, Горлівка**. Основні напрямки: важке машинобудування, залізничні цистерни, обладнання для металургії, гірничої та коксохімічної галузей, енергетичні агрегати. Валютний виторг машинобудування області у 2013 році склав **1,5-1,7 млрд. USD** або **10-12% експорту** регіону (при загальному виторгу **15-16 млрд. USD**). Найбільші експортери — **Азовмаш, НКМЗ та Енергомашспецсталь**.

Таблиця 14.
Машинобудівні підприємства Донецької області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтовно) тис. т, показники 2013 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
Азовмаш (Маріуполь)	~ 10 000 вагонів	~ 0,3-0,4%	Залізничні вагони, цистерни, крани, металургійне обладнання
Ново-Краматорський машинобудівний завод	~ 2,2 млрд. грн. виручки	~ 0,2-0,3%	Верстати, прокатні стани, шахтне обладнання
Енергомашспецсталь (Краматорськ)	~ 400-415 т великих зливків	~ 0,1%	Великогабаритні зливки, ковка, спецсталь для АЕС та ТЕС
Донецькміськмаш/Донгорма	~ кілька сотень тис. т обладнання	~ 0,1-0,2%	Гірничодобувне обладнання, прохідницькі комбайни
Ясинуватський машинобудівний завод	~ спецпродукція для гірничої галузі	~ 0,1%	Оснащення для вугільної промисловості
Слов'янський завод важкого машинобудування	до 300 млн. грн. виручки	~ 0,1%	Устаткування для металургії та коксохімії
Макіївський завод гірничого машинобудування	точних даних немає	<0,1%	Гірничо-шахтне обладнання
Горлівський машинобудівний завод	орієнтовно ~100 млн. грн.	<0,1%	Машини та обладнання для вугільної галузі

Таблиця 14 (продовження).

Машинобудівні підприємства Донецької області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтовно) тис. т, показники 2013 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
Авдіївський машинобудівний завод	~ 50 млн. грн.	<0,1%	Ремонтне машинобудування, нестандартне обладнання
Дружківський машинобудівний завод	~ 70 млн. грн.	<0,1%	Шахтні підйомники, насосні станції
Торезький машинобудівний завод	~ 20-30 тис. т обладнання	<0,1%	Конвеєри, дробарки, шахтні візки
Харцизький машинобудівний завод	~ 50-80 млн. грн.	<0,1%	Ремонт та складання гірничо-шахтної техніки
Костянтинівський завод металургійного обладнання	~ 100 млн. грн.	<0,1%	Термопечі, механізми для металургії

На кінець 2013 року Донецька область займала провідне місце в електроенергетичному секторі України, забезпечуючи близько 10-11% від загальної встановленої потужності енергосистеми країни та виробляючи близько 10-12% усієї електроенергії України.

Енергосистема області базувалася переважно на теплових електростанціях (ТЕС), що працюють на вугіллі антрацитової та газової марок, що відповідало промисловій специфіці регіону та наявності розвиненого вуглевидобутку. Загалом у регіоні функціонувало понад 7 великих енергетичних об'єктів, у тому числі 4 ТЕС входили до десятку найпотужніших у країні (Таблиця 15) [28].

Ключові характеристики електроенергетики регіону:

- ▶ *Загальна встановлена потужність — близько 5 000 МВт (~9-10% від загальноукраїнського показника у ~55 000 МВт);*
- ▶ *Річна генерація — ~ 20-23 млрд. кВт·год (~10-12% від загальної генерації України);*
- ▶ *Основний тип палива — вугілля (антрацит, газовий), частково — природний газ та мазут для ТЕЦ.*

Таблиця 15.

Виробники електричної та теплової енергії Донецької області

Підприємство	Електрична потужність (МВт)	Частка від встановленої потужності України (~55 000 МВт)	Орієнтовна частка від річної генерації України (%) (~195 млрд. кВт·год у 2013 р.)	Теплова потужність (Гкал/год)	Тип палива
Курахівська ТЕС	1530	~2,8%	~3,0-3,5%	1370	Вугілля (газове, енергетичне)
Зуївська ТЕС	1240	~2,3%	~2,5-3,0%	1250	Вугілля (антрацит)
Старобешівська ТЕС	1200	~2,2%	~2,3-2,7%	1300	Вугілля (антрацит)
Слов'янська ТЕС	880	~1,6%	~1,7-2,0%	1140	Вугілля (антрацит, газове)
Маріупольська ТЕЦ	60	<0,1%	~0,1%	250	Газ/мазут
Макіївська ТЕЦ	60	<0,1%	~0,1%	230	Газ/мазут
Авдіївська ТЕЦ	35	<0,1%	~0,05%	180	Газ/вугілля

На кінець 2013 року хімічна промисловість Донецької області забезпечувала ~6-7% регіонального промислового випуску та до 10% регіонального експорту продукції з високою

доданою вартістю. В області функціонувало понад 400 хімічно небезпечних об'єктів, включаючи виробництва з I та II класом небезпеки (Таблиця 16) [28].

Експорт хімічної продукції з Донецької області у 2013 році склав ~400-500 млн. USD (близько 3-4% від загальної експортної виручки регіону). Основні експортні ринки: РФ, країни СНД, Східна Європа (Польща, Угорщина), Туреччина та Єгипет.

Таблиця 16.
Підприємства хімічної промисловості Донецької області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтовно) тис. т, показники 2013 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
Концерн Стирол (Горлівка)	~570 аміаку, ~560 карбаміду, ~240 аміачної селітри	~15-18%. Частка в українському випуску аміаку — до 25%, карбаміду — 18%	Аміак, карбамід, аміачна селітра, капролактамі
Ясинуватський коксохімічний завод (у складі ММК ім. Ілліча)	~250-300 побічних хімічних продуктів коксування	~4-5%	Коксохімічна продукція (феноли, смоли, сірка)
ПРАТ «Єнакіївський коксохіміпром»	Близько 1 000 000 т/рік коксу; сульфат амонію — 14 800 т/рік	Частка не вказана, але підприємство — великий гравець Донецької обл. (серед провідних виробників коксу)	Кокс металургійний; коксохімічна продукція (сульфат амонію та ін.)
Донецький казенний завод хімічних виробів	Утилізація боєприпасів — 304,2 т; випуск промислових вибухових речовин — 4 000 т	Частка від національного виробництва промвибухівки не вказана	Амоніт, грамоніт, тротиліві шашки, сейсмічні та кумулятивні заряди (промислові вибухові речовини), утилізація боєприпасів
Торецький хімічний завод	~50-70	~1%	Спеціалізовані хімікати, реагенти
Донецький хімічний завод	~30	<1%	Промислові хімікати, лакофарбова продукція
Харцизький хімізавод	~25	<1%	Поліетилен, промислові полімери
Авдіївський хімізавод спецреагентів	~10 тис. т	<1%	Спеціальні хіміреагенти для оборонної та гірничої промисловості

На кінець 2013 року галузь виробництва будівельних матеріалів та скла у Донецькій області забезпечувала ~5-6% від загального промислового випуску регіону та була однією з важливих не-сировинних складових економіки.

Регіон входив до п'ятірки найбільших виробників будівельних матеріалів України завдяки багатій мінеральній базі (глини, вапняки, піски), дешевому вугіллю та розгорнутій інфраструктурі (Таблиця 17) [28].

Таблиця 17.
Підприємства будівельної галузі Донецької області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтовно) тис. т, показники 2013 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
Концерн Промбуд-матеріали (м. Донецьк)	~2 000 цементу та будматеріалів	~8%	Цемент, шифер, залізобетон, керамзитобетон
Амвросіївський цементний завод	~1500 цементу	~6-7%	Портландцемент, сухі суміші
Єнакіївський завод будівельних матеріалів	~400-500 плитки та бетону	~2-3%	Керамічна плитка, шлакоблоки
Краматорський завод ЗБВ та будівельних конструкцій	~300 конструкцій та ЗБВ	~2%	Залізобетонні вироби, перекриття, колони
Слов'янський скляний завод	~200 мл. склотари	~10-12%	Склотара, листове та освітлене скло
Торезький цегельний завод	~180 млн. шт. цегли	~5-6%	Цегла будівельна, облицювальна
Донецький комбінат дерев'яних плит	~250 тис. м³ дерев'яних плит	~8%	ДСП, МДФ, фанера
Артемівський комбінат будматеріалів	~300-350 тис. т вапна та суміші	~2%	Вапно, будівельні розчини, наповнювачі

Донецька область фокусувалася на морській інфраструктурі у Маріуполі. Лінія транспортної мережі (авто та залізниці) пов'язувала Маріуполь з регіонами України та Росії, що збільшувало стратегічну важливість порту.

Маріупольський морський порт

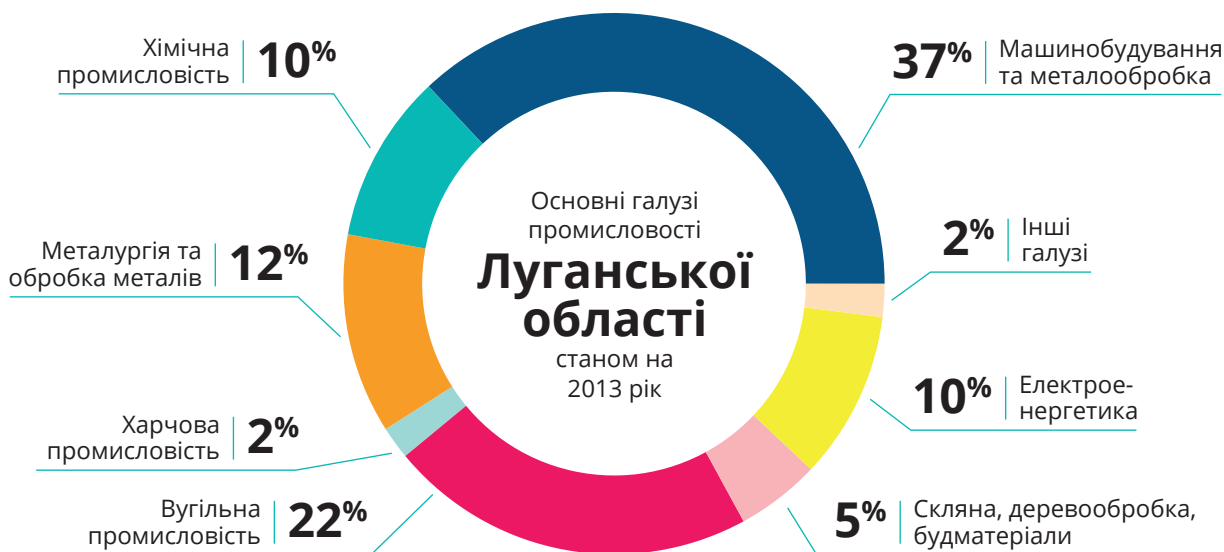
- **Тип порту:** Морський (Азовське море)
- **Вантажообіг (2013 рік):** ~15 млн. т/рік
- **Основна інфраструктура:** 22 причали, причальна лінія ~3.9 км, залізничні колії, авто під'їзд
- **Стратегічна роль:** Найбільший морський порт регіону, металургія, вугільний експорт

Луганська область

На початок 2000 року в Луганській області перебувало **64 стратегічні підприємства**. До 2015 року їх кількість скоротилася до 7. У 2013 році регіон займав **4-те місце за обсягом промислового виробництва в Україні** з часткою **близько 6,9%**, поступаючись лише Донецькій, Дніпропетровській та Київській областям (Таблиця 18) [29].

Ключовими галузями області були:

- машинобудування та металообробка - (37%)
- вугільна промисловість (22%)
- металургія (12%)
- хімічна та нафтохімічна галузі (10-13%)
- електроенергетика (10%)
- скляна, деревообробна галузь та виробництво будматеріалів (5-6%)

Таблиця 18.
Основні галузі промисловості Луганської області

Галузь	Орієнтовна частка у промисловому виробництві області	Орієнтовна частка від України загалом (%)	Ключові підприємства
Машинобудування та металообробка	~37%	~6-7%	Луганськтепловоз, Стаханівський вагонобудівний завод, Луганський авіаційно-ремонтний завод, Лутугинський валковий комбінат, Первомайський механічний завод
Вугільна промисловість	~22%	~20% (антрацит та енергетичне вугілля)	«Антрацит», «Ровенькиантрацит», «Свердловантрацит», «Краснодонвугілля» (~90 шахт, у тому числі «Комсомольська» і «Білореченська»)
Металургія та обробка металів	~12%	~9-10% по прокату, до 50% феросплавів	Алчевський металургійний комбінат, Алчевський коксохімічний завод, Стаханівський завод феросплавів, Луганський трубний завод, Северодонецький ХМЗ
Хімічна та нафтохімічна промисловість	~10-13%	~10-13%	«Азот» (Северодонецьк), Рубіжанський завод «Зоря», Луганський хіміко-фармацевтичний завод, «Пластик» (Рубіжне), Лисичанський НПЗ
Електроенергетика	~10%	~3,8%	Луганська ТЕС (м. Щастя), Северодонецька ТЕЦ
Скляна, деревообробка, будматеріали	~5-6%	~5%	Лисичанський скляний завод, деревообробка (Лисичанськ, Северодонецьк), цегельні
Харчова промисловість	~2-3%	~2%	Лисичанський пивзавод, Луганський м'ясокомбінат, кондитерські фабрики

У 2013 році машинобудування Луганської області являло собою промисловий кластер, що включав **залізничний, авіаційний, металургійний, гірничодобувний та енергетичний сегменти**. Його особливість полягала у високій орієнтації експорту в РФ. Галузь формувала близько **37% промислового випуску регіону**, поступаючись

лише вугільній галузі, і більш ніж у п'ять разів перевищувала аналогічний показник по інших областях України. Луганська область займала **третє місце в країні за обсягом машинобудівної продукції та її експорту**, забезпечуючи **6,9% загальнонаціонального експорту** машинобудування.

Загальний експорт регіону в 2013 році становив ~2,8-3,1 млрд. USD, з яких машинобудування давало ~18-22%, або 550-680 млн. USD валютної виручки (Таблиця 19) [29].

Таблиця 19.
Машинобудівні підприємства Луганської області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтовно) тис. т, показники 2013 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
Луганськтепловоз	Випущено ~259 секцій тепловозів (2ТЕ116У — 91, 2ТЕ116УД — 33, 3 ТЕ116У — 3 секції). Обороти: ~3 млрд. грн.; чистий прибуток: ~158 млн. грн.	Близько 70% машинобудування області, ~25-30% тепловозів України	Магістральні тепловози (серії 2ТЕ116, 3ТЕ), електровози, дизельні поїзди
Стаханівський вагонобудівний завод	Випуск ~≥ 5 000 вагонів (до падіння на 37% рік до року)	До 10-12% вагонного машинобудування України	Напіввагони, хопери, цистерни, платформи, спеціалізовані вантажні вагони
Луганський авіаційно-ремонтний завод	Зростання обсягів + 12%; прибуток ~48 млн. грн. у 2013 році	Ключовий авіаремонтний центр Східної України	Ремонт та модернізація авіаційних та вертолітних двигунів
Лутугинський валковий комбінат	Виробництво валків для прокатних станів	Єдиний в Україні та СНД завод такого профілю	Валки для гарячої прокатки стали, у т.ч. для металургії, гумової та сільгосп галузей
Першотравневий механічний завод	Точних обсягів немає; ключовий виробник гідроагрегатів та компонентів для авіації гелікоптерів	Значна ніша в авіа машинобудуванні області	Гідромотори та гідронасоси, паливоапаратура та паливорегулятори, агрегати управління для гелікоптерів та літаків, продукція для ракетної техніки
Луганський машинобудівний завод ім. Пархоменко	Виготовляв обладнання для гірничого видобутку: сепаратори, центрифуги, конвеєри	Один із провідних постачальників обладнання для збагачувальних фабрик України	Гірничо збагачувальне обладнання

На кінець 2013 року Луганська область зберігала стратегічне значення у вугільній та коксохімічній промисловості України, забезпечуючи **~20-22% загальнодержавного видобутку вугілля**, у тому числі до **45% антрациту**, близько **6-8% коксівного вугілля та 13-14% виробництва коксу** головним чином завдяки Алчевському коксохімічному заводу та низці допоміжних

виробництв. Вугільна промисловість займала друге місце з випуску у регіоні після машинобудування, формуючи до **22% промислового обсягу Луганської області**. У 2013 році тут видобуто близько **18,2 млн. тонн вугілля** (22% від загальнонаціонального обсягу), включаючи **~9,6 млн. тонн енергетичного та ~8,6 млн. тонн коксівного вугілля**.

Сукупно вугільна та коксохімічна галузі регіону забезпечили ~1,8-2,2 млрд. USD валютної виручки, що становило понад 60% експортних надходжень промисловості області (Таблиця 20) [29].

Таблиця 20.
Вугільні та коксохімічні підприємства Луганської області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтовно) тис. т, показники 2013 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
Свердловантрацит	~7 000	~11,7% енергетичного	Енергетичне (антрацит, марка А)
Ровенькиантрацит	~6 600	~7,8% коксівного	Коксівне + енергетичне
Краснодонвугілля	~5 400-6 200	~6,5-7,4% коксівного	Коксівне
ДП «Антрацит»	~3 800-4 200	~6,5-7% енергетичного	Енергетичне (антрацит)
Алчевський коксохімічний завод	~2 800	~13,0% коксу	Металургійний кокс
ДП Першомайськвугілля	1 350	~2,2% вугілля	Коксівне + енергетичне вугілля
ДП «Донбасантрацит»	~1 300	~1,1-1,3% коксівного	Коксівне
ВАТ «Лисичанськвугілля»	~1 200-1 500	~2% сукупно	Коксівне + енергетичне
Шахта ім. Баракова	~1 000	~1,7% енергетичного	Енергетичне (марка А)
Білоріченська	~800	~1,2-1,6% енергетичного	Енергетичне (марка Г)
Суходільська-Східна	~712	~1,2% енергетичного	Енергетичне

На кінець 2013 року Луганська область входила до п'ятірки провідних регіонів України за обсягами чорної металургії, формуючи близько 12% промислового випуску регіону та забезпечуючи ~6-7% загальнодержавного виробництва чавуну, сталі та прокату, а також до 50% феросплавів. Луганський трубний завод випускав близько

100-120 тис. тонн труб на рік (у тому числі, магістральні і безшовні). Северодонецький хіміко-металургійний завод спеціалізувався на алюмінієвих порошках, кольорових сплавах, хіміко-металургійних продуктах подвійного призначення (Таблиця 21) [29].

Обсяг експортної металопродукції з регіону в 2013 році оцінювався на рівні ~1,5-1,8 млрд. USD, що становило до 35-40% валютної виручки області.

Таблиця 21.
Металургійні підприємства Луганської області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтовно) тис. т, показники 2013 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
Алчевський металургійний комбінат	~830	~5,5%	Чавун, сталь, прокат
Стаханівський завод феросплавів (у частині)	~1100-1300	~5-6%	Сталь (включаючи прокат)
спецсталей та сплавів) Стаханівський завод	~50% від загального випуску	~50%	Феросиліцій, спецсплави
феросплавів Луганський трубний завод	~120	~5,8%	Безшовні та зварні сталеві труби
Северодонецький хіміко-металургійний завод (другорядне виробництво)	~105	<1%	Алюмінієві порошки, кольорові метали, хіміко-металургійні продукти подвійного призначення

На кінець 2013 року хімічна галузь забезпечувала **~10-13% промислового випуску Луганської області**, займаючи четверте місце після машинобудування, вугільної та металургійної промисловості. Сектор вирізнявся високою концентрацією стратегічно важливих та потенційно небезпечних виробництв, частина яких мала військове та подвійне призначення. У регіоні налічувалося близько **1220 хімічно небезпечних об'єктів** (I-IV класів небезпечки), включаючи великі заводи, склади токсичних речовин та транспортні вузли. **Рубіжанський казенний хімічний завод «Зоря»** випускав азотну хімію, агрохімію та вибухові речовини. Після запуску лінії у 2012 році завод міг виробляти до **6 000 тонн вибухових речовин на рік**, а перевезення сірчаної кислоти у 2013 році сягало **7 000**

Зруйновані цехи найбільшого експортера Луганської області северодонецького «Азоту»

тонн на місяць. Лисичанський НПЗ, другий за потужністю в Україні, припинив роботу у 2012 році. Експорт хімічної продукції регіону в 2013 році оцінювався в **~650-750 млн. USD або 20-25% експортної виручки області**. Найбільшими експортерами виступали **Северодонецький «Азот»** (до 60% хімічного експорту), завод «Зоря» та Рубіжанський «Пластик» (Таблиця 22) [29].

Таблиця 22.
Хімічні та нафтохімічні підприємства Луганської області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтовно) тис. т, показники 2013 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
Северодонецьке об'єднання «Азот»	За 5 міс. 2013 року: ~453,3 рідкого аміаку ~261,6 аміачної селітри ~216,2 азотної кислоти ~187,8 карбаміду	~10% Частка в українському випуску аміаку — до 10-11%, аміачної селітри — 9-10%, азотної кислоти — 10%	Азотні добрива, органічні кислоти та спирти, побутова та технічна хімія
Рубіжанський казенний хімічний завод «Зоря» (ТОВ «Науково-виробниче підприємство «Зоря»)	Засоби захисту рослин (ХСЗР): ~3 Вибухові речовини: ~6 Сірчана кислота: ~84	Близько 30-40% виробництва вибухових речовин	ХСЗР, промислові вибухові речовини, сірчана кислота, нітробензол, полімерні смоли
Луганський хіміко-фармацевтичний завод	Обсяги випуску не були опубліковані, виторг у 2013 році склав ~107 млн. грн., чистий прибуток ~2,5 млн. грн.	~3-4% фармпродукції	Фармацевтичні препарати: ліки, дієтичні добавки, сорбенти, антисептики, мазі
Рубіжанський завод «Пластик»	~15-20 пластиків та технічних полімерів	~3-4% пластиків та поліетиленів	Поліетилен, пластмаси, технічні полімери
Лисичанський НПЗ	2012 року переробив ~806 тис. тонн нафти, випуск поліпропілену зупинено. З 2012 року завод не функціонував (простій/консервація)		Переробка нафти, поліпропілен, нафтохімія

Луганська область мала власні теплоелектро-станції, при цьому **44% споживання вугілля на ТЕС забезпечувалося місцевими шахта-ми**. Найбільшою була **Луганська ТЕС у м. Щастя**, що входила до енергосистеми Донбасу та фактично повністю покривала потреби регіону. Її встановлена потужність складала близько **810 МВт** (2012-2013 рр.). У 2012 році

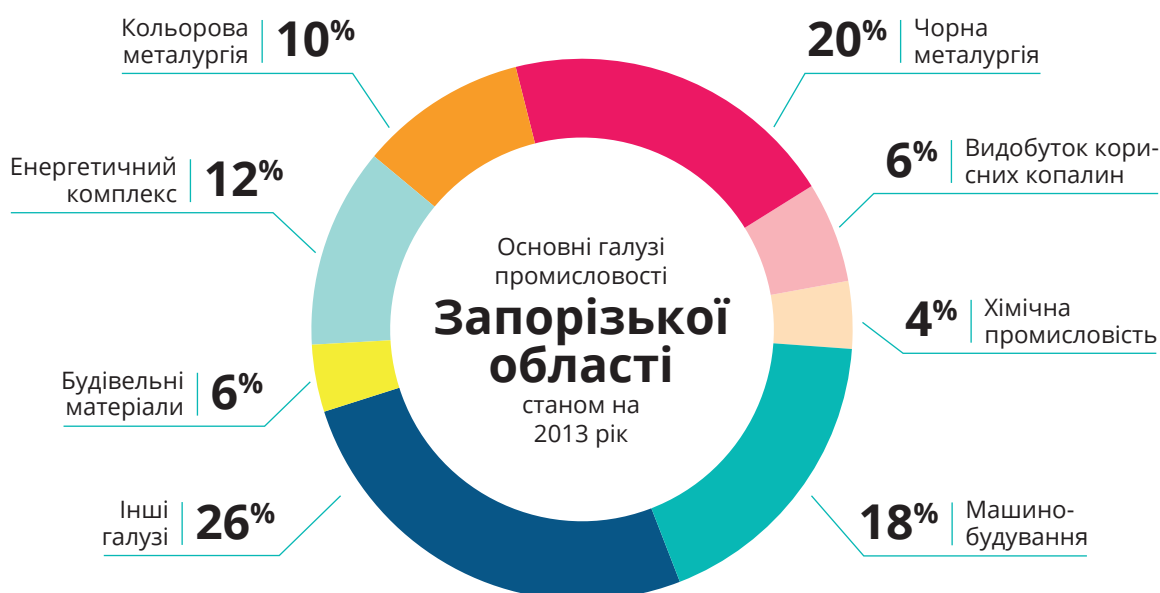
станція виробила понад **6 млн. кВт·год елек-троенергії**. Луганська ТЕС посідала **2-е місце серед ТЕС України з вироблення у 2009-2011 роках** та зберігала провідні позиції до 2013 року. У регіоні також діяли дрібніші ТЕЦ, орієн-товані в основному на виробництво тепла, а генерація електроенергії мала побічний харак-тер (Таблиця 23) [30].

Таблиця 23.
Виробники електричної та теплової енергії Луганської області

Підприємство	Електрична потужність (МВт)	Частка від встановленої потужності України (~55 000 МВт)	Орієнтовна частка від річної генерації України (%) (~195 млрд. кВт·год у 2013 р.)	Теплова потужність (Гкал/год)	Тип палива
Луганська ТЕС (ДТЕК)	~1360	~2,47%	~2,6-3,0%	~895	Вугілля антрацитове
Сєверодонецька ТЕЦ	~260	~0,47%	~0,4-0,5%	~600	Природний газ, мазут
Стаханівська ТЕЦ	~60-80	~0,11%	~0,1%	~150	Вугілля
Лисичанська ТЕЦ	~60	~0,11%	~0,1%	~160	Природний газ
Рубіжанська котельня ТЕЦ	~30	~0,05%	< 0,05%	~100	Газ/мазут

Запорізька область

У 2000 році в області налічувалося **62 стратегічні підприємства**. До 2015 року їхня кількість була **скорочена до 13**. На кінець 2021 року Запорізька область забезпечувала **4-5% промислового виробництва України**, входячи до трійки лідерів з металургії та машинобудування. Тут ідентифіко-вано **166 родовищ корисних копалин**, проте активно розроблялося близько 69, включаючи родовища заліза, марганцю, а також нерудні та будівельні ресурси (Таблиця 24) [30].

Ключовими галузями області були:

- **Металургія (чорна та кольорова)** — близько 20% регіонального випуску та 18,6% загальнонаціонального рівня. Ключові підприємства — «Запоріжсталь», «Дніпрспецсталь», Запорізький завод феросплавів.
- **Кольорова металургія та феросплави** — 8-10%; регіон виробляв до 47% українського феросиліцію (марганець, магній, титан).
- **Машинобудування** — 15-18%, найбільші підприємства: «Мотор Січ», «Запоріжтрансформатор», судноремонтні та енергомашинобудівні заводи.
- **Енергетика** — 10-12%, представлена АЕС, ДніпроГЕС та ТЕС, інтегрованими до енергосистеми країни.
- **Хімічна промисловість** — 3-4% (близько 2,5% національного рівня), переважно експортна продукція.
- **Видобуток корисних копалин** — 5-6% (залізна руда, марганець, граніт, пісок, глина), близько 5-6% українського видобутку залізняку.
- **Будівельні матеріали, скло, деревообробка** — 3-4% промислового випуску.

На кінець 2021 року функціонували два ключові порти: **Бердянський морський (експортний) та Запорізький річковий** (з терміналами у Нікополі), які забезпечували зовнішню та внутрішню логістику регіону

Таблиця 24.
Основні галузі промисловості Запорізької області

Галузь	Орієнтовна частка у промисловому виробництві області	Орієнтовна частка від України загалом (%)	Ключові підприємства
Металургія (чорна та кольорова)	~20% ~8-10% феросиліцій	~18,6%	ПАТ «Запоріжсталь», ПАТ «Дніпрспецсталь», Запорізький завод феросплавів, Запорізький алюмінієвий комбінат, Запорізький титано-магнієвий комбінат
Машинобудування та металообробка	~15-18%	~47% (феросиліцій — Запорізький завод феросплавів)	АТ «Мотор Січ», АТ «Запоріжтрансформатор», судноремонтні та енергомашинобудівні заводи
Електроенергетика та атомна енергія	~10-12%	~14% ~21-22% (від загальної генерації України)	АТ «Запорізька атомна електростанція», АТ «Запорізька ТЕС», ДП «ДніпроГЕС»
Видобуток корисних копалин	~5-6%	~5-6%	Запорізький залізрудний комбінат, ГМК Нікопольського марганцевого басейну, кар'єри граніту та глини
Хімічна та нафтохімічна промисловість	~3-4%	~2,5%	«AZMOL British Petrochemicals», Запоріжжюкс
Будівельні матеріали, скло, деревообробка	~3-4%	~3-4%	Запорізький силікатний завод «ЄВРОСИЛІКАТ»

На кінець 2021 року Запорізька область залишалася ключовим центром металургії України, формуючи близько **20% промислового випуску регіону та ~18,6% загальнонаціонального обсягу металургійної продукції**. Основу становили чорна та кольорова металургія, випуск феросплавів, титану, видів спецсталі та нержавіючих сплавів. У 2021 році вироблено **~4,4 млн. тонн чавуну, 3,9 млн. тонн сталі, 3,3 млн. тонн прокату** (включаючи холоднокатан-

ний та оцинкований), близько **450 тис. тонн феросплавів та до 180 тис. тонн спецсталі**. Запорізький завод феросплавів забезпечував **47% українського ринку феросиліцію** та був монополістом у виробництві металевого марганцю та вуглецевого феромарганцю. Експорт становив **~68% випуску**, що приносило **2,5-3,0 млрд. USD, або 35-40%** валютної виручки регіону (Таблиця 25) [30].

Таблиця 25.
Металургійні підприємства Запорізької області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтовно) тис. т, показники 2013 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
ПАТ «Запоріжсталь»	Чавун: 4400; Сталь: 3900; Прокат: 3300	Чавун ~8,0%; Сталь ~7,5%; Прокат ~6,5%	Чавун, сталь, гарячий та холодний прокат
ПАТ «Запорізький феросплавний завод»	Феросплави: 450	~47% феросплавів	Феросиліцій, феромарганець, металевий марганець
ПрАТ «Запорізький титано-магнієвий комбінат»	Губчастий титан: 1,2-1,5	~100% титану	Губчастий титан, тетрахлорид титану, феротитан
ПАТ «Запорізький алюмінієвий комбінат»	Н/д (підприємство простоювало)	0%	Первинний алюміній
ЗАТ «Запорізький ливарно-механічний завод»	Н/д (ливарні та мех. компоненти для Запоріжсталі)	У складі виробничого ланцюжка «Запоріжсталь»	Ливарні заготовки, металоконструкції, механообробка
ПАТ «Дніпрспецсталь»	Спецсталь: 160-180	~85-90% спецсталі та нержавіючої сталі	Нержавіюча та спецсталь, високолеговані сплави

На кінець 2021 року машинобудування забезпечувало **15-18% промислового випуску області та близько 14% національного обсягу продукції галузі**. Основу становили підприємства авіа- та енергомашинобудування, підйомно-транспортного обладнання, трансформаторної техніки та ливарної металургії. Запоріжжя залишалося провідним центром України з випуску **авіацій-**

них двигунів, газотурбінних вузлів, кранового обладнання та радіолокаційних систем. Експорт машинобудівної продукції регіону оцінювався в **~1,4-1,6 млрд. USD, або 18-20% від загального експорту області (близько 7,5-8,0 млрд. USD)**. Основні ринки збуту — **СНД, Східна Європа, Індія, Єгипет та Близький Схід** (Таблиця 26) [30].

Таблиця 26.
Машинобудівні підприємства Запорізької області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтовно) тис. т, показники 2013 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
АТ «Мотор Січ»	Виторг понад 8,1 млрд. грн. (~300 млн. USD); понад 200 найменувань двигунів	~60-70% у сегменті авіаційних двигунів	Авіаційні та газотурбінні двигуни, допоміжні агрегати
ПАТ «Запорізький завод важкого кранобудування»	До 200 одиниць кранового обладнання на рік	~40-50% кранової техніки в Україні	Мостові та козлові крани вантажопідйомністю до 1000 т
ПрАТ «Запорізький електроозоремонтний завод»	Ремонт та модернізація 70-90 локомотивів/рік; до 11 000 запчастин	~25-30% у ремонті локомотивів	Електровози, комплектуючі, модернізація залізничної техніки
Запорізький ливарно-механічний завод	Ливарна продукція: 10-12 тис. тонн/рік	~20-25% лиття для металургії	Металоконструкції, ливарні вузли, виливки
ПАТ «Запоріжтрансформатор»	До 25000 МВА трансформаторів на рік; експорт у 30+ країн	~50-60% трансформаторної техніки України	Силові трансформатори, автотрансформатори, підстанційне обладнання
АТ «ЗАЗ»	~500-800 авто/рік (у 2021 році — спад)	~5-7% від автогалузі	Виробництво та складання автомобілів
АТ «Запоріжобразив»	~120 тис. тонн абразивних матеріалів	~80-85% у своєму сегменті	Шліфувальні круги, абразивний інструмент

На кінець 2021 року Запорізька область залишалася провідним регіоном України в електроенергетичному секторі, займаючи перше місце за встановленою потужністю та обсягами вироблення електроенергії. Електроенергетичний комплекс регіону був збалансованим та включав атомну, гідро- та теплову генерацію (Таблиця 27) [30].

Ключові характеристики електроенергетики регіону:

- ▶ **Загальна встановлена потужність:** ~8700 МВт (~15,8-16% від встановленої потужності енергосистеми України у ~55 000 МВт);
- ▶ **Річна генерація електроенергії (2021 рік):** ~37-39 млрд. кВт·год (~22-25% від загально-го обсягу генерації України ~158 млрд. кВт·год);
- ▶ **Основні типи палива:** уран (атомні блоки), природний газ, кам'яне вугілля, гідроресурси.

Таблиця 27.
Виробники електричної та теплової енергії Запорізької області

Підприємство	Електрична потужність (МВт)	Частка від встановленої потужності України (~55 000 МВт)	Орієнтовна частка від річної генерації України (%) (~158 млрд. кВт·год у 2021 р.)	Теплова потужність (Гкал/год)	Тип палива
Запорізька АЕС	~6 000	~10,9%	~14-15%	-	Уран (атомна енергія)
Запорізька ТЕС	~1200	~2,2%	~2-2,3%	~790	Вугілля, газ
Дніпрогес	~1578	~2,87%	~1,8-2,0%	-	Гідроенергія
Запорізька ТЕЦ	~120-150	~0,25%	<0,2%	~480	Природний газ, мазут

На кінець 2021 року Запорізька область зберігала значну роль у мінерально-сировинному комплексі України, забезпечуючи **~4,8-5,2%** загальнонаціонального обсягу видобутку корисних копалин. Добувна галузь займала **6-7%** у структурі промислового виробництва області (Таблиця 28) [54].

Ключовими видами корисних копалин регіону були:

- ▶ залізні руди (бурі та окислені);
- ▶ каоліни (пластичні та вогнетривкі);
- ▶ графіт (лускатий);
- ▶ кольорові метали (титанова та цирконієва сировина);
- ▶ будівельна та вогнетривка сировина (глини, піски, щебінь, вапняки та ін.);
- ▶ граніти та базальти (кар'єрний видобуток).

Частка експортно-орієнтованого видобутку у регіоні становила близько **40-45%** (переважно залізняка, графіт, каоліни). За оцінкою, валютний виторг від видобутку корисних копалин становив **~350-450 млн. USD**, залежно від цін на зовнішніх ринках.

Таблиця 28.
Видобуток корисних копалин Запорізької області

Підприємство	Обсяг видобутку (орієнтовно), тис. т, показники 2021 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
ПрАТ «Запорізький залізрудний комбінат»	~4 700	~5,5-6%	Окислена залізна руда
АТ «Укрграфіт» (видобуток та збагачення)	~20	~25-30%	Графіт природний (концентрат)

Таблиця 28 (продовження).

Видобуток корисних копалин Запорізької області

Підприємство	Обсяг видобутку (орієнтовно), тис. т, показники 2021 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
АТ «Титан України»/ЗТ-МК (з місцевою сировиною)	~50-60 у перерахунку на концентрат	до 10% (у виробництві титану)	Титанова сировина (рутил, ільменіт, концентрат)
АТ «Юнігран» (група кар'єрів)	~9 200 тис. м³ (у перерахунку на ~15-18 млн. т)	до 7-9% за нерудними матеріалами	Граніт, щебінь, бутовий камінь
ПАТ «Запоріжрудпром»	~1200	до 2%	Вапняки, будівельний пісок
Каолінові кар'єри (Бердянський, Токмацький р-н)	~160	~6-8%	Каолін вогнетривкий
Глиняні родовища (буд. керамогліна)	> 2000	~5-6%	Цегляна та цементна глина
Піщані та супіщані кар'єри (будівничі потреби)	~1800	~4-5%	Будівельний та формувальний пісок

На кінець 2021 року хімічна та нафтохімічна промисловість Запорізької області, яка становила близько **4-6%** серед галузей промисловості області, продовжувала залишатися важливою

частиною регіонального індустріального комплексу, хоча не входила до базових галузей регіону (де домінували металургія та машинобудування) (Таблиця 29) [30].

Таблиця 29.

Хімічні та нафтохімічні підприємства Запорізької області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтовно), тис. т, показники 2021 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
AZMOL British Petrochemicals	~125 рідких мастил ~99,7 паст	~8% від національного ринку мастильних матеріалів	Моторні олії, індустріальні мастила, охолоджувальні рідини, AdBlue
Запоріжжкокс	~720 т/рік потенційної потужності; фактичний виробіток у січні-лютому 2021 — ~161 коксу	Входить до великих вітчизняних виробників коксу	Кокс металургійний (для виплавки сталі)
UTK «ХімАльянс» (торгова марка BLAUchem)	~6000 т/міс план розширення до 15000 т/міс	Значний агрохімічний гравець регіону	Рідкі комплексні добрива (КАС та ін.)

Запорізька область мала два портові об'єкти:

- **Бердянський морський торговельний порт** — морський порт на Азовському морі, єдиний діючий у регіоні на момент 2021 року, вантажообіг якого становив 707,4 тис. тонн перевалки у 2020 році. План на 2021 рік — близько 920 тис. тонн.
- **Запорізький річковий порт**, який був логістичним центром для вугілля, руди та металопрокату з річним вантажообігом до 5-6 млн. тонн.

Бердянський морський торговельний порт

- **Тип порту:** Морський (Азовське море)
- **Вантажообіг** (січень-жовтень 2021 року): 1,393 млн. т
- **Основна інфраструктура:** 9 вантажних причалів, причальна лінія ~1,798 км, підхідний канал завдовжки 20 км (ширина 90 м, глибина 8,55 м), під'їзні залізниці та автодороги
- **Стратегічна роль:** Логістичний вузол для експорту зерна, вугілля, металів та нафтопродуктів.

Запорізький річковий порт

- **Тип порту:** Річковий (Дніпро)
- **Вантажообіг:** до 5-6 млн. т/рік (ємність до 6 млн. т/рік)
- **Основна інфраструктура:** 13 вантажних причалів загальною довжиною ~2788 м (включаючи 2 причали в Нікополі — 297 м); приймає судна завдовжки до 180 м з осадкою до 4 м; місткість — до 6 млн. т/рік
- **Стратегічна роль:** Логістичний вузол для обробки продукції металургії, вугілля, руди, добрив та будматеріалів; важливий для внутрішньої транспортної мережі та каботажу

Херсонська область

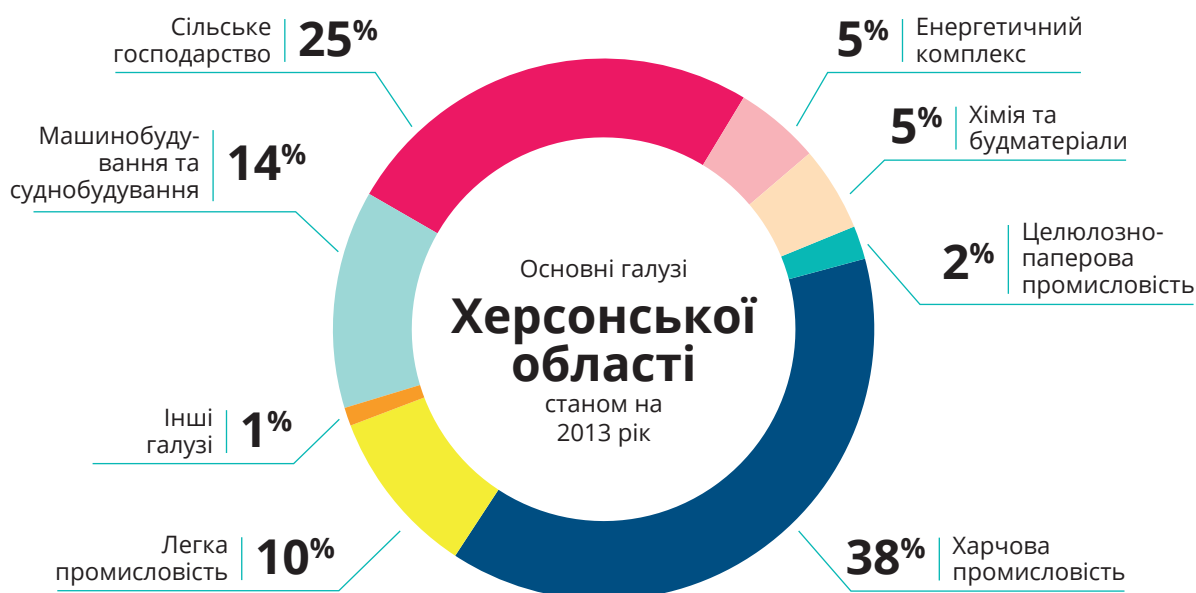
У 2000 році в області налічувалося **17 стратегічних підприємств**; до 2015 року їх кількість скоротилася до 5. На кінець 2021 року Херсонська область забезпечувала лише **0,6-0,7% промислового виробництва України**, займаючи одне з останніх місць у країні. Економіка мала виражену аграрну спеціалізацію, а промисловість була орієнтована на переробку сільгосппродукції, легку і харчову галузь, машинобудування (зокрема, суднобудування), і навіть енергетику (Таблиця 30) [31].

Основні галузі:

- **Харчова промисловість** — найбільша, формувала **до 50-55%** промислового випуску (маслозаводи Каховки, плодоовочеві комбінати, Херсонський комбінат хлібопродуктів, консервні підприємства).
- **Машинобудування та суднобудування** — **12-14%**, включаючи Херсонський суднобудівний завод, «Паладу», виробників насосів та зрошувальних систем.
- **Легка промисловість** — **8-10%**, зосереджена в Херсоні та Новій Каховці (текстиль, трикотаж, пошиття одягу).
- **Хімія та будматеріали** — **5-6%** (лакофарбові вироби, пластикові труби, склотара, цемент, ЗБВ).
- **Енергетика** — **близько 5%**, ключовий об'єкт — Каховська ГЕС, що забезпечувала регіон та видачу потужності в енергосистему України.
- **Целюлозно-паперова та поліграфія** — **2-3%**, виробництво упаковки та гофрокартону.

До 2021 року в області діяли чотири порти: **Херсонський морський та річковий** (стратегічні експортні вузли), **порт Скадовськ** (відновлювався) та **порт Генічеськ** (не функціонував, але розглядався до відновлення).

Таблиця 30.
Основні галузі промисловості Херсонської області

Галузь	Орієнтовна частка у промисловому виробництві області	Орієнтовна частка від України загалом (%)	Ключові підприємства
Харчова та переробна промисловість. Сільське господарство	~38,4% ~25-30%	5-6% 6-8%	Chumak, KAISSE Oil, Агрохолдинг Sintal Agriculture Plc
Нафтопереробна (нафтохімія)	-	Херсонський нафтопереробний завод було зупинено у серпні 2005	Херсонський нафтопереробний завод
Машинобудування та суднобудування	~15%	року і з того часу не відновив роботу <1%	Херсонський завод «Палада» (плавучі доки, експортні поставки); ХСЗ Smart Maritime Group (Херсонська верф), Новокаховський електромеханічний завод
Легка промисловість	~2-4% (включаючи текстиль та швейне виробництво)	Низька загальнонаціональна частка	Текстильна промисловість сьогодні практично не функціонує (бавовняний комбінат ліквідовано)
Обробна та хімія (ЗБВ, металообробка)	~10-12% (включаючи металообробку, ЗБВ, скло, будматеріали)	Низька загальнонаціональна частка	Херсонський завод скловиробів, ливарне виробництво

На кінець 2021 року область мала стратегічне значення для агровиробництва та продовольчої безпеки України, формуючи **30-35% промислового випуску регіону**. У галузі працювало близько **90 великих і понад 300 малих і середніх підприємств**, що випускали широкий асортимент продукції: молочні та м'ясні вироби, хлібобулочні та олійно-жирові продукти, томатну та консервну продукцію, кондитерські вироби,

макарони та крупи. Ключовим джерелом сировини були землеробські господарства. У 2021 році вони зібрали близько **3,1 млн. тонн ранніх зернових**, у тому числі з зрошуваних земель — рекордний показник за часи незалежності України. Херсонщина забезпечувала **близько 9% національного експорту зерна та олійних культур** (Таблиця 31) [31].

Таблиця 31.
Сільськогосподарські та переробні підприємства Херсонської області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтир.) тис. т, 2021	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція/спеціалізація
Chumak (Каховка)	~143 000 т/рік	~5-6% ринку томатної продукції	Кетчуп, томатна паста, соуси, консервовані овочі, макарони, олія, салатні заправки, томатні соки
KAISSA Oil	~182 000 т/рік (~500 т/день × 365 днів)	~8-10% ринку соняшникової олії	Рафінована та нерафінована соняшникова олія у пляшках та наливі
Кондитерська фабрика ім. Войкова	~7 000 т/рік	<0,1% (від ринку кондитерки)	Цукерки, карамель, дріжджі, вафлі, зефір, печиво, ірис
Агрохолдинг Sintal Agriculture Plc	Земельний банк >90 000 га у Херсонській області		Пшениця, кукурудза, соняшник, ячмінь, горох, гречка, соя
Херсонський комбінат хлібопродуктів	Силоси 86 000 т, маслоекстракція — значуща потужність		Борошно, комбікорми, олія (силосна, борошномельно-кормова логістика)

Особливу роль у агропромисловому комплексі Херсонської області грали елеватори. Загальна потужність елеваторних об'єктів області у 2020-2021 роках становила близько **1,93 млн. т зерна**, що одночасно зберігається, — 14-е місце

серед усіх областей України. На території області працювало понад **56 елеваторів**, з різною спеціалізацією та технічним профілем (підлогові склади, силоси, сушарки та ін.) (Таблиця 32) [31].

Таблиця 32.
Елеватори Херсонської області

Елеватор	Потужність зберігання (тис. т)	Частка від всієї України (%)	Спеціалізація/транспорт
Братолубівський елеватор	163,3	~0,16%	Залізнична гілка, лабораторія; прийом та відвантаження зерна (пшениця, кукурудза, соя)
Херсонський КХП (порт)	96,6	~0,10%	Прийом авто/ж/д/водою, сушіння, очищення, борошномельний цех
Голопристанський елеватор	77,0	~0,04%	Річковий термінал — прийом та перевалка баржами
АПК "DOM AGRO"	93,0	~0,05%	Приватний; крупний оператор аграрного профілю
Каланчацький КХП	86,7	~0,04%	Приватний; прийом зерна автозалізницею
Білокриницький КХП	52,4	~0,03%	Комбікормовий цех ~200 тис. т/рік
Скадовський портовий елеватор	33,42	~0,02%	Приватний; прийом на порт, навантаження
Брилівський елеватор	34,2	~0,03%	Автозалізничний прийом, сушіння, очищення

На кінець 2021 року Херсонська область зберігала стратегічне значення для продовольчого виробництва та експорту України. **Харчова та переробна галузі разом з аграрним сектором формували 30-35% промислового випуску регіону.** У них діяло близько **90 великих і понад 300 середніх та малих підприємств**, серед яких

олійні заводи в **Каховці**, плодоовочеві комбінати, **Херсонський комбінат хлібопродуктів**, консервні заводи. Вони забезпечували широкий асортимент продукції: м'ясо-молочні та олійно-жирові вироби, хлібобулочні та кондитерські товари, томатні продукти, консерви, макарони та крупи.

Землеробські господарства залишалися основою сировинної бази. У 2021 році вони зібрали близько **3,1 млн. тонн ранніх зернових**, включаючи врожай з зрошуваних земель — рекордний показник за роки незалежності. По експорту зерна та олійних культур область забезпечувала **близько 9% національного обсягу**.

На кінець 2021 року суднобудування було ключовим напрямом промисловості регіону [34], (Таблиця 33) [31]:

- ▶ **Херсонський суднобудівний завод**, що спеціалізувався на будівництві суховантажів, танкерів, криголамів, плавучих доків, відновлювальних та ремонтних робіт. У першій половині 2021 року на групі заводів Smart Maritime Group, до якої входить Херсонський і Миколаївський суднобудівні заводи, було відремонтовано 37 та модернізовано 4 суховантажні судна.
- ▶ **Херсонський державний завод «Паллада»** — суднобудівне підприємство, яке спеціалізується на виробництві залізобетонних та композитних плавучих доків, а також понтонів та причалів. У січні 2021 року завод розпочав спільний проект з партнерами з Хорватії — будівництво плавучого шпиталю, здатного працювати в умовах пандемії або стихійних лих, а роком раніше, у грудні 2020, завод завершив і передав плавучий причал ПЖ-61У для Військово-морських сил України;
- ▶ **ТОВ «НВП Херсонський машинобудівний завод»** — випускав зернозбиральні комбайни, а також виробляв жниварки для зерна, кукурудзи та соняшника. У 2016 році було заявлено, що завод планує освоїти на своїх виробничих потужностях випуск корпусів бронетранспортерів для вітчизняної оборонної промисловості;
- ▶ **Новокаховський електромеханічний завод** вважався найбільшим виробником трифазних асинхронних електродвигунів в Україні, а також це було єдине підприємство в країні, яке випускало загальнопромислові електродвигуни з габаритом 132 мм і вище, а також друге за обсягом виробництва вибухозахищених двигунів.

Таблиця 33.
Машинобудівні підприємства Херсонської області

Підприємство	Обсяг виробництва (орієнтовно), показники 2021 року	Орієнтовна частка від всієї України (%)	Основна продукція
Херсонський суднобудівний завод	-	< 1% за випуском суднобудування (ремонт/модернізація регіонального масштабу)	Судноремонт та модернізація; корпусні роботи; проекти для суховантажів/коастерів; сервіс «річка-море».
Херсонський державний завод «Паллада»	-	< 1% у суднобудуванні за штуками/тоннажем, але висока експортна спеціалізація	Залізобетонні/композитні плавучі доки, причали, понтони (експорт до Європи та ін.).
ТОВ «НВП Херсонський машинобудівний завод»	-	~< 1% від випуску сільгоспмашинобудування України (нішевий регіональний виробник)	Зернозбиральні комбайни, жниварки; агрегати для зернових, кукурудзи, соняшнику; окремі експортні постачання.
Новокаховський електромеханічний завод	На 25-річний ювілей (2020) зібрано рекорд — 660 тис. виробів (включаючи двигуни та вузли)	< 1% від загального обсягу електромашинобудування країни	Асинхронні електродвигуни (загальнопромислові серії 4АМУ, 6АМУ, та ін.; вибухозахищені АІММ, АІУ та ін.); мотор-редуктори, гідравліка, кранові компоненти, запірні арматура

У регіоні діяли чотири порти, два з яких функціонували, а два перебували у стадії реконструкції чи занепаду.

- ▶ **Херсонський морський торговельний порт** — найбільший порт області у гирлі Дніпра з виходом у Чорне море. У 2021 році його вантажообіг становив **~2,6 млн. тонн** при проектній потужності до 8 млн. Спеціалізація: зерно, металобрухт, прокат, вугілля, кокс, пісок, добрива. Інфраструктура включала **10 причалів завдовжки 1,5 км**, глибини до 9,6 м, розвинені склади, залізничні колії та парк техніки. У 2020-2021 роках порт передано в концесію для модернізації.
- ▶ **Херсонський річковий порт** — внутрішній порт гирлового типу на Дніпрі з цілорічною навігацією. Обслуговував перевезення «річка-море», забезпечуючи до **1,5 млн. тонн вантажообігу** (метали, ліс, вугілля, кокс, добрива, будматеріали). Причальна лінія — близько 950 м, **7 причалів**, склади, залізничний під'їзд та кранове обладнання.
- ▶ **Скадовський морський торговельний порт** — невеликий порт на Джарилгацькій затоці Чорного моря. У 2021 році перебував у відновленні. Проектна потужність — до **1,3 млн. тонн на рік**, пріоритетом були зерно, металобрухт, будматеріали та відновлення поромного сполучення з Туреччиною. Діяли **3 з 6 причалів**, велася реконструкція інфраструктури.
- ▶ **Генічеський порт** — малий об'єкт на Азовському морі. У 2021 році практично не працював через обмілення та знос гідропоруд. Мав **2 причали**, залізничну гілку і портальні крани. Розглядався як перспективний проект для відновлення з фокусом на агропродукцію та добрива.

Об'єкт	Тип порту	Вантажообіг (2021 рік)	Основна інфраструктура	Стратегічна роль
Херсонський морський порт	Морський (Чорне море)	~2,62 млн. т	Довжина причальної лінії близько 1,5 км, включаючи 10 причалів, Максимальна глибина — до 9,6 м.	Логістичний вузол для перевалки та експорту металобрухту, металопрокату, коксу, вугілля, зерна, мінеральних добрив, піску та лісоматеріалів
Херсонський річковий порт	Річковий (гирло Дніпра)	Точні дані відсутні	~1 км причальна лінія, 7 причалів (950 м), крани (до 20 т), склади (криті та відкриті), осад до 7,8 м, залізничні та автопід'їзди.	Ключовий річковий порт на Дніпрі; інтеграція з морським транспортом, перевалка металів, коксу, будматеріалів; цілорічна навігація
Скадовський морський порт	Морський (Чорне море)	До 1,3 млн. т/рік — проектна потужність	6 причалів (~800 м), 3 активні; склади (зерновий, ліцензійний, генеральний), майданчики, портовий флот (буксири, теплохід, катери), відновлювальні роботи.	Другий морський порт області; перевалка зерна, металобрухту, будматеріалів; раніше — поромне сполучення з Туреччиною; відновлення велося у 2021
Генічеський порт	Малий морський порт (Азовське море)	Не працював у 2021 році	2 причали (200 м та 164 м), 5 портальних кранів (5-20 т), залізнична гілка, вагове обладнання.	Фактично не діяв через обмілення; обговорювалася реконструкція під перевалку агропродукції та добрив

Підприємства Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, робота яких була пов'язана з оборонним комплексом

Робота частини підприємств регіону пов'язана з оборонним комплексом. 2010 року постановою КМУ № 1221 в Україні було створено акціонерне товариство «Укроборонпром», яке об'єднало підприємства оборонно-промислового комплексу під державним управлінням. На момент заснування, **29 грудня 2010 року**, до його складу

входили **16 держпідприємств**, розташованих у Донецькій, Луганській, Запорізькій та Херсонській областях. Станом на березень 2022 року їхня кількість **скоротилася до 14**. Дані про підприємства, що входили до складу Укроборонпрому станом на 2010 та 2022 роки наведені в Таблиці 34 [31].

Таблиця 34. Підприємства з Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, що входили до складу Укроборонпрому станом на 2010 та 2022 роки

Найменування	Область	Місто	Тип підприємства	Короткий опис	2010 рік	2022 рік
Державне підприємство «Горлівський хімічний завод»	Донецька	Горлівка	Хімічний завод	Випуск промислових вибухових речовин та хімреактивів.	x	x
Донецький казенний завод хімічних виробів	Донецька	Донецьк	Хімічний завод	Виробництво вибухових речовин та боєприпасів	x	x
Державне підприємство «Макіївський державний проектний інститут»	Донецька	Макіївка	Проектний інститут	Проектування промислових об'єктів для ВПК та хімпрому.	x	x
Костянтинівське державне науково-виробниче підприємство «Кварсит»	Донецька	Костянтинівка	Науково-виробниче підприємство	Виробництво кварцових виробів для військової техніки	x	x
Державне підприємство «Запорізький державний авіаційний ремонтний завод «МіГремонт»	Запорізька	Запоріжжя	Авіаремонтний завод	Ремонт та модернізація військової авіаційної техніки	x	x
Державне підприємство «Запорізький автомобільний ремонтний завод»	Запорізька	Запоріжжя	Автомобільний ремонтний завод	Ремонт та переобладнання військової колісної техніки	x	-
Державне підприємство «Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро "Прогрес"» імені академіка О.Г. Івченка	Запорізька	Запоріжжя	Конструкторське бюро	Розробка та виробництво авіаційних двигунів та агрегатів.	x	x
Запорізьке державне підприємство «Радіоприлад»	Запорізька	Запоріжжя	Радіотехнічний завод	Виробництво радіоелектронного обладнання для військової техніки.	x	x
Казенне підприємство «Науково-виробничий комплекс «Іскра»	Запорізька	Запоріжжя	Науково-виробничий комплекс	Розробка та випуск радіолокаційних станцій та систем управління.	x	x
Державне підприємство «Луганський авіаційний ремонтний завод»	Луганська	Луганськ	Авіаремонтний завод	Капітальний ремонт авіаційної техніки, включаючи гелікоптери та літаки.	x	x
Рубіжанський казенний хімічний завод «Зоря»	Луганська	Рубіжне	Хімічний завод	Виробництво вибухових речовин та компонентів боєприпасів.	x	x
Державне підприємство Виробниче об'єднання «Луганський верстатобудівний завод»	Луганська	Луганськ	Верстатобудівний завод	Випуск металорізальних верстатів та обладнання для ВПК	x	x
Державне підприємство «Луганський патрон»	Луганська	Луганськ	Патронний завод	Виробництво стрілецьких боєприпасів	x	x
Хімічне державне об'єднання імені Г.І. Петровського	Луганська	Кришталевий	Хімічне об'єднання	Виробництво хімічної продукції для оборонної промисловості	x	x
Державне підприємство «Херсонський завод суднового обладнання та суднової арматури»	Херсонська	Херсон	Суднобудівний завод	Випуск суднового обладнання та арматури для флоту	x	-
Херсонський державний завод «Палада»	Херсонська	Херсон	Суднобудівний завод	Виробництво та ремонт плавучих доків та суден спеціального призначення	x	x

Крім підприємств «Укроборонпрому», у Донецькій, Луганській, Запорізькій та Херсонській областях діяли інші оборонні об'єкти. Постановою КМУ №83 від 2015 року було затверджено

перелік із 77 стратегічних підприємств, з яких 14 перебували у цих областях, частина з них входила до складу концерну (Таблиця 35) [56].

Таблиця 35. Підприємства з Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави у сфері оборони України

Назва підприємства	Область	Місто	Тип підприємства	Опис
ПАТ «Спеціальне конструкторське бюро радіотехнічних приладів»	Донецька	Донецьк	Конструкторське бюро	Розробка радіотехнічних приладів військового призначення
Донецький казенний завод хімічних виробів	Донецька	Донецьк	Хімічний завод	Виробництво вибухових речовин та боєприпасів
Костянтинівське державне науково-виробниче підприємство «Кварсит»	Донецька	Костянтинівка	Науково-виробниче підприємство	Виробництво кварцових виробів для військової техніки
Державне підприємство «Український державний науково-дослідний інститут конструкційних матеріалів «Прометей»	Донецька	Маріуполь	Науково-дослідний інститут	Розробка конструкційних матеріалів для суднобудування та бронетехніки
Державне підприємство «Науково-дослідний інститут комплексної автоматизації»	Донецька (Київська)	Донецьк (Київ)	Науково-дослідний інститут	Комплексна автоматизація виробничих процесів для оборонної промисловості
ПАТ «Топаз»	Донецька (Запорізька)	Донецьк (Запоріжжя)	Виробниче підприємство	Виробництво радіолокаційних комплексів
ПАТ «Державна акціонерна холдингова компанія «Топаз»	Донецька (релокація у Запорізьку)	Донецьк (Запоріжжя)	Холдингова компанія	Спеціалізується на розробці та серійному виробництві складних радіотехнічних систем та комплексів спеціального призначення, а також радіотехнічних виробів широкого застосування
Державне підприємство «Запорізький державний авіаційний ремонтний завод «МіГ ремонт»	Запорізька	Запоріжжя	Авіаремонтний завод	Ремонт та модернізація військової авіаційної техніки
Державне підприємство «Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро "Прогрес"» імені академіка О.Г. Івченка	Запорізька	Запоріжжя	Конструкторське бюро	Розробка та виробництво авіаційних двигунів та агрегатів.
Запорізьке державне підприємство «Радіоприлад»	Запорізька	Запоріжжя	Радіотехнічний завод	Виробництво радіоелектронного обладнання для військової техніки.
Казенне підприємство «Науково-виробничий комплекс «Іскра»	Запорізька	Запоріжжя	Науково-виробничий комплекс	Розробка та випуск радіолокаційних станцій та систем управління.
Державне підприємство «Луганський авіаційний ремонтний завод»	Луганська	Луганськ	Авіаремонтний завод	Капітальний ремонт авіаційної техніки, включаючи гелікоптери та літаки.
Рубіжанський казенний хімічний завод «Зоря»	Луганська	Рубіжне	Хімічний завод	Виробництво вибухових речовин та компонентів боєприпасів.
Хімічне казенне об'єднання ім. Г. І. Петровського	Луганська	Кришталевий	Казенне об'єднання	Виробництво хімічної продукції для оборонної промисловості

Таким чином, перед початком війни на територіях Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей працювало 21 підприємство, що мало стратегічне значення для безпеки держави у сфері оборони:

- » у Донецькій області — 9 підприємств;
- » у Луганській — 5 підприємств;
- » у Запорізькій — 5 підприємств;
- » у Херсонській — 2 підприємства.

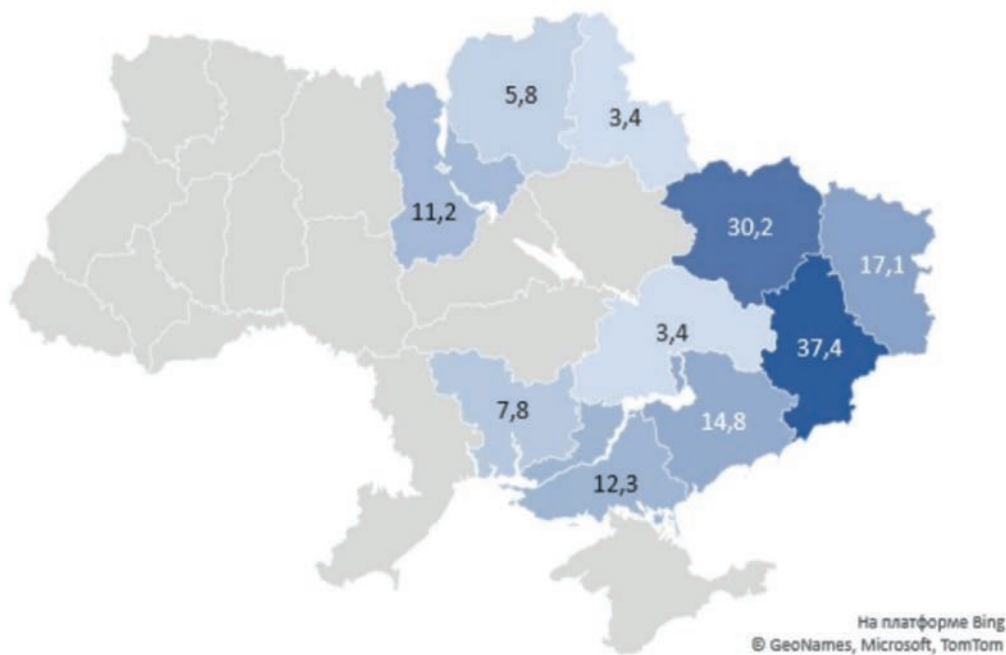
Мілітаризація промисловості після 2022 року

Військові втрати та цілеспрямоване знищення підприємств

Оцінку прямих збитків інфраструктури України від повномасштабного вторгнення РФ з 2022 року проводять державні та експертні організації. У цьому звіті особлива увага приділяється оцінці так званої «шкоди» інфраструктурі окупованих територій, в якій РФ звинувачує Збройні сили України. За даними **Київської школи економіки (KSE)**, на січень 2024 року загальний

прямий збиток інфраструктурі Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей становив **\$81,551 млрд.** [1] (Дані про прямі збитки інфраструктури Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, включаючи промисловість, інфраструктуру та ін., включаючи окуповані території, наведені в Таблиці 36).

10 most affected regions of Ukraine, \$ billion

Source: Kyiv School of Economics

За даними Київської школи економіки, станом на січень 2024 року загальна пряма шкода, завдана інфраструктурі Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, становила 81,551 млрд. доларів.

Різниця в оцінках збитків — **\$81,5 млрд.** за даними Київської школи економіки (KSE) проти **\$6,8-19,3 млрд.** за версією РФ — наочно демонструє протилежність підходів. Україна та міжна-

родні експерти фіксують повний обсяг втрат інфраструктури та промисловості окупованих територій з огляду на перспективу відновлення та реінтеграції.

Таблиця 36. Прямі збитки територій Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, включаючи промисловість, інфраструктуру та ін. (включаючи окуповані території)	
Область	Прямі втрати, \$ млрд.
Донецька	37,374
Луганська	17,127
Запорізька	14,773
Херсонська	12,277
Разом	81,551

РФ же свідомо занижує масштаби, відображаючи лише ті об'єкти, які Кремль планує використовувати для **військово-логістичних завдань та пропаганди**, ігноруючи зруйновану економіку та гуманітарні наслідки. Для своїх розрахунків РФ спирається на три джерела: дані **СЕЦ СК**, фінансування федеральної програми «Відновлення та соціально-економічний розвиток ДНР, ЛНР, Запорізької та Херсонської областей» (Постанова №2255 від 22.12.2023), а також обмежені інвестиції через **вільні економічні зони (ВЕЗ)**. При цьому масштаби «збитків» послідовно занижувалися: у грудні 2023 року називалася сума **2,1 млрд. руб.**, у червні 2024 — **476 млн. руб.**, у вересні — **7,5 млрд. руб.**, у листопаді — майже **60 млрд. руб.** (понад 25

тис. об'єктів). Лише у липні 2025 року СЕЦ СК озвучив підсумкові **550 млрд. руб. (\$6,9 млрд.) і 70 тис. зруйнованих об'єктів**, що все одно незрівнянно з реальними масштабами руйнувань [2]. Таким чином, російські цифри відображають не дійсні збитки промисловості та інфраструктури, а лише мінімальні витрати на експлуатацію регіону як **військового плацдарму**, тоді як Україна та міжнародне співтовариство фіксують реальну катастрофу, яка потребує комплексного відновлення (Таблиця 39).

Из интервью Председателя СК России РИА Новости

Общий ущерб Донбассу, Херсону и Запорожской областям от атак киевского режима превышает **550** миллиардов рублей

Полный текст интервью будет опубликован на сайте РИА Новости 25.07.2025

Подписывайтесь на Следком

37 20 14 8 4 1

11,8K 13:48

Лише у липні 2025 року СЕЦ СК оголосила остаточну цифру в 550 мільярдів рублів (6,9 мільярди доларів) та 70 тисяч знищених об'єктів, що досі не можна порівняти з реальними масштабами руйнувань.

Таблиця 39. Оцінка збитків, завданих інфраструктурі Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей (з урахуванням окупованих територій), включаючи промисловість, інфраструктуру та ін. з боку експертних міжнародних організацій і з боку РФ та виділення фінансування на відновлення окупованих територій, \$ млрд.		
Київська школа економіки (KSE)	Судово-експертний центр Слідчого комітету РФ	Виділення фінансування у межах федеральної програми «Відновлення та соціально-економічний розвиток» окупованих територій, і навіть залучення інвестицій у рамках ВЕЗ
81,551	6,866	19,298 (16,09 та 3,208 відповідно)

Така разюча розбіжність в оцінках збитків — \$81,5 млрд. (KSE) проти \$6,8-\$19,3 млрд. (РФ) — відображає фундаментальну відмінність у підходах та цілях. У той час як українська сторона та міжнародні експерти оцінюють повну вартість усіх втрачених та пошкоджених активів для майбутньої реінтеграції та відновлення, російська оцінка є вибірковою. Вона враховує лише ту частину інфраструктури, яку Кремль вважає за доцільне відновити для власних військово-логістичних та пропагандистських потреб. Таким чином, цифри РФ демонструють не масштаб руйнувань, а лише обсяг інвестицій в експлуатацію регіону як військового плацдарму, ігноруючи переважну частину завданих збитків.

Демонтаж, вивіз обладнання, затоплення шахт

Після окупації у 2014 році окремих районів Донецької та Луганської областей РФ розпочала вивіз обладнання з найцінніших промислових об'єктів [35]. Після анексії Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей у 2022 році політика змінилася: підприємства, які представляли інтерес для Кремля, передавалися у федеральну власність і керувалися російськими держкорпораціями, решта зазнавала націоналізації та зовнішнього управління.

З 2014 по 2022 роки обладнання було демонтовано та вивезено [36] з ряду ключових підприємств: **ТОВ «Луганський електромашинобудівний завод»** (устаткування для збагачення вугілля, руд, вторсировини, фільтри, котельне обладнання), **Стаханівський завод феросплавів** (виробництво ферросилікатів), **Стаханівський науково-виробничий валковий комбінат** (чавунні валки для прокатних станів), **Луганський патронний завод**, **Луганський машинобудівний завод ім. Пархоменко** («Машзавод-100», виробництво обладнання для вирощування монокристалів), **завод «Юність» у Краснодоні** (мікромініатюрні реле для авіаційної та ракетної техніки), **Ясинуватський машинобудівний завод** (прохідницька техніка), а також **ПАТ «ДАКГ «Топаз»** (радіотехнічні системи та комплекси). Частину підприємств було перетворено на бази бойовиків, значну частину устаткування вивезено до РФ. У 2021 році «Топаз» був формально включений до складу корпорації «Алмаз», створеної указом окупаційної адміністрації «ДНР».

Станом на 2014 рік у Донецькій та Луганській областях діяло **140 шахт** (без врахування закритих, які знаходилися на консервації): **30-40** — на території України та **96 (діючих)** — під контролем «ЛДНР». До 2017 року в окупованій частині Донецької області функціонували лише **19 шахт**, частина з яких скидала шахтні води до басейну Сіверського Дінця. У 2019 році з 96 шахт **більшість перебували у процесі затоплення**.

На шахті «Булавінська» (окуповане Єнакієве) російські проекти «гуманітарно-екологічних» дренажних комплексів не передбачають жодного очищення відстійників.

За оцінками експертів, на непідконтрольних територіях 79 шахт було затоплено на 70-100%.

Шахта Булавінська
(місто Єнакієве)

На шахті Булавінська (окуповане Єнакієве), у російських проектах «гуманітарних та екологічних» водовідливних комплексів не передбачено жодного очищення відстійників. Шахтна вода з виробок просто зливається на існуючий ландшафт. У ситуації з шахтою «Булавінська» брудні води йдуть у балку Должик, а потім потрапляють до резервного питного Волинцівського водосховища. А за планами комунальної компанії «Вода Донбасу», Волинцівське водосховище — це резерв для водопостачання таких міст як Єнакієве, Кіровське, Дебальцеве і Шахтарськ.

Шахта «Міусинська»
(місто Красний Луч)

Шахта «Міусинська» у Красному Лучі була однією з найбільших вугільних шахт регіону і до війни забезпечувала зайнятість для тисяч працівників, залишаючись важливою частиною енергетичної системи Донбасу. Після 2014 року об'єкт опинився під контролем окупаційної адміністрації та поступово втратив можливості для нормальної роботи через відсутність інвестицій. У квітні 2020 року Москва вирішила припинити відкачування води, і шахта почала швидко затоплюватися. Це викликало серйозні екологічні наслідки: шахтні води, насичені сульфатами, важкими металами та радіоактивними елементами, стали проникати у підземні горизонти, створюючи загрозу забруднення річок та водосховищ, а також провалів ґрунту. Для Червоного Лучу це обернулося ще й соціальним ударом — сотні шахтарів втратили роботу, а місто втратило одного з головних роботодавців.

Шахта «Новопавлівська»
(місто Красний Луч)

Менш масштабна, але значуща для того ж таки регіону шахта «Новопавлівська» також припинила роботу навесні 2020 року, коли було зупинено відкачування води. Через геологічні особливості району затоплення пройшло швидко. Екологічні наслідки включали забруднення ґрунту та водойм, зростання токсинів у підземних водах, що використовуються в господарстві, а також деградацію сільгоспземель навколо шахти. Як і у випадку з «Міусинською», соціальні наслідки виявилися тяжкими: шахтарі залишилися без роботи та засобів для існування, багато хто був змушений покинути регіон.

Шахта «Первомайськвугілля»

після безконтрольного затоплення у «ЛНР» шахт ДП «Первомайськвугілля» у травні 2018 року різко посилювався потік води на підконтрольну Україні територію Луганської області через закриту шахту «Родина» у бік шахти «Золота».

Шахти «Єнакіївська» та «Полтавська»

Особливу загрозу становлять шахти «Єнакіївська» та «Полтавська», де після зупинки водовідливу виробітки опинилися в стані затоплення. Вода з них почала надходити до гідросистеми сусідньої шахти «Юнком», що багаторазово посилює ризики екологічної катастрофи. Якщо раніше небезпека полягала у поступовому підйомі шахтних вод у самій шахті «Юнком», де у 1979 році в рамках операції «Кліваж» було проведено тестовий підземний ядерний вибух, то після затоплення «Єнакіївської» та «Полтавської» процес став неконтрольованим. Додаткові обсяги шахтних вод прискорюють наповнення порожнин і можуть призвести до розмиву «радіоактивної капсули», що утворилася в результаті ядерного експерименту.

У березні 2018 року окупаційне «Міністерство вугілля та енергетики ДНР» оголосило про припинення відкачування води на шахті «Юний Комунар».

Наслідки мають комплексний характер: зростає ризик потрапляння радіонуклідів у підземні горизонти та систему питного водопостачання Донбасу; посилюється забруднення поверхневих вод, включаючи притоки Сіверського Дінця; збільшується ймовірність провалів ґрунту в Єнакієвому та прилеглих районах; створюється транскордонна загроза для екосистем Ростовської області та басейну Дону. Таким чином, затоплення шахт «Єнакіївська» та «Полтавська» перетворило ситуацію навколо «Юнкому» на одну з найнебезпечніших екологічних «бомб» регіону.

У березні 2018 року окупаційне «міністерство вугілля та енергетики ДНР» оголосило про припинення відкачування води на шахті «Юний комунар» (Юнком) [37], що викликало протести мешканців через ризик забруднення підземних вод та річки Сіверський Донець, що протікає також по території Росії. Побойовання були пов'язані з унікальною історією шахти: 16 вересня 1979 року тут у рамках операції «Кліваж» провели підземний ядерний вибух потужністю близько 0,3 кілотонни. На глибині 903 метрів утворилася капсула діаметром ~30 метрів, де радіоактивні ізотопи мали «запаятись» у склоподібній масі.

Хоча офіційно стверджувалося про «безпеку» та позитивний ефект для зниження метану, фахівці з самого початку вказували на ризик міграції радіонуклідів через воду та тріщини. Після окупації шахти у 2014 році рішення про її затоплення без контролю стало вкрай небез-

печним: під час заповнення виробок водою виникає загроза вимивання радіоактивних елементів та їх потрапляння у водоносні горизонти, що загрожує зараженням місцевих джерел та великих водних систем Донбасу та Ростовської області.

Наслідки затоплення:

- ▶ радіоактивне забруднення підземних вод та поверхневих річок;
- ▶ неможливість довгострокового моніторингу радіаційної ситуації у шахті;
- ▶ загроза здоров'ю населення, що живе у зоні водозаборів;
- ▶ транскордонний екологічний ефект, оскільки Сіверський Донець є частиною басейну Дону, що має вихід до Азовського моря.

З 2019 по 2021 роки аналізи проб води показали різке погіршення її якості у річці **Сіверський Донець**. Якщо у жовтні 2019-го жорсткість води становила 8,8 мг-екв./л, сульфати — 374 мг/дм³, залізо — 0,37 мг/л, то до жовтня 2021-го показники зросли до 23,4 мг-екв./л, 1077 мг/л і 0,46 мг/л

відповідно. При цьому російські стандарти питної води обмежують жорсткість до 7,0 мг-екв./л, сульфати — 500, залізо — 0,3. Основна причина — безконтрольне скидання шахтних вод на окупованих територіях [2].

У 2024 році дослідження Росриболовства вперше зафіксували у річках «ЛДНР» високий фон азоту, фосфатів, ртуті та нафтопродуктів [38]. Забруднення пов'язане зі скиданням шахтних, дренажних та побутових вод, а також зливом добрив з полів, що посилює екологічну катастрофу та завдає транскордонних збитків водним ресурсам.

Перепрофілювання заводів та фабрик під потреби військово-промислового комплексу після анексії окупованих територій у 2022 році

Після анексії окупованих територій у вересні 2022 року РФ побудувала системну інфраструктуру окупації, перепрофілювавши промислові об'єкти під військові потреби. Машинобудівні заводи стали ремонтними центрами, металургійні комбінати — майданчиками для корпусів боєприпасів і фортифікацій, а коксохімічні підприємства — замаскованими арсеналами. До середини 2025 року Кремль завершив інтеграцію окупованих територій у військову систему: заводи та шахти перетворилися на фортифікаційні та логістичні вузли, склади боєприпасів

маскуються під цивільні об'єкти, транспортні коридори обслуговують виключно армію. До перепрофілювання підключені підприємства ВПК РФ [39], ключовим з яких є державна корпорація «Ростех», створена для виробництва та експорту військової та високотехнологічної продукції. Також на окупованих територіях діє товариство з обмеженою відповідальністю «УК Руселтех» (ІПН 9704203028), до сфери управління якого входять підприємства, що забезпечують випускати продукцію для військово-промислового комплексу РФ.

Діяльність корпорації «Ростех» на окупованих територіях

З 2022 року державна корпорація «Ростех» стала основним інструментом Кремля з інтеграції окупованих територій України до військово-промислового комплексу Росії [3]. Цей процес йшов через перепрофілювання цивільних заводів під військові потреби, включення їх у федеральну власність та використання у якості бази для військово-логістичних завдань. Одним із перших кроків стало підписання у липні 2022 року угоди

між концерном **«Уралвагонзавод»** та ТОВ **«Південний гірничо-металургійний комплекс»** на промисловій виставці «Інно-пром-2022» у Єкатеринбурзі. Угода передбачала розширення кооперації та «інноваційний розвиток» Донецької та Луганської областей, але фактично означало їхнє поетапне включення у виробничу сферу Уралвагонзаводу.

Підписання угоди в липні 2022 року між концерном «Уралвагонзавод» та ТОВ «Південний гірничо-металургійний комплекс» на промисловій виставці «Іннопром-2022» у Єкатеринбурзі

Заступник гендиректора підприємства Борис М'ягков прямо заявив про намір інтегрувати промисловий потенціал Донбасу у систему російського ВПК. У червні 2023 року голова «Уралвагонзаводу» Олександр Потапов зустрівся з керівником окупаційної адміністрації «ЛНР» Леонідом Пасічником. Обговорювалися питання зміцнення співпраці, зокрема закупівля сировини у **Алчевського металургійного комбінату** та кураторство над **Стаханівським вагонобудівним заводом**. Паралельно в

Луганську було відкрито автоцентр **«КамАЗ»**, що символізувало початок системної присутності «Ростеху» у регіоні. На міжнародному форумі «Армія-2023» «КамАЗ» презентував лінійку броньованих автомобілів (КАМАЗ-4385 ПВ та КАМАЗ-5385ПЗ), розроблених для перевезення боєприпасів та особового складу, що показало пряму військову спрямованість діяльності корпорації. 2024 року «Ростех» значно посилив контроль над промисловістю Донбасу.

До корпорації були включені **Стаханівський вагонобудівний завод, Луганський авіаційний ремонтний завод та Сніжнянський машинобудівний завод**. Штат співробітників на цих підприємствах збільшили майже вдвічі, а зарплати — вчетверо, що супроводжувалося активною пропагандою покращення життя в нових регіонах. На базі Сніжнянського заводу створено навчально-виробничий центр для перенавчання фахівців, фактично перетворений на кадровий резерв для російської оборонної галузі.

З початку 2025 року **Стаханівський вагонобудівний завод**, переданий «Ростеху» через дочірню компанію **«РТ-Нові горизонти»**, випустив першу партію з 60 вантажних напіввагонів. Завод отримав сертифікати на серійне

виробництво хоперів, платформ, думпкарів та спеціалізованих вагонів, створених на базі розробок **Уралвагонзаводу**. Плани корпорації включали збільшення виробництва до 1000 вагонів на рік та створення 700 нових робочих місць.

У травні 2025 року «Ростех» оголосив про створення у Луганській області першого освітнього кластера для підготовки кадрів у машинобудівній галузі. На базі **Стахановського коледжу технологій машинобудування** формується навчально-виробничий комплекс, що фінансується в рамках федерального проекту «Професіоналітет» (1 млрд. руб.). Цей крок подається як «відновлення» промисловості, але фактично вирішує проблему гострого кадрового дефіциту в оборонному виробництві.

Таким чином, «Ростех» діє за багаторівневою схемою:

- ▶ *інтеграція стратегічних підприємств у російський ВПК; перепрофілювання заводів під військові потреби (ремонт техніки, випуск боєприпасів та броньованої техніки);*
- ▶ *створення кадрової бази та освітніх кластерів;*
- ▶ *використання «соціальних інвестицій» як інструменту легітимізації.*

По суті, корпорація виконує завдання не лише з експлуатації промислового потенціалу окупованих територій, а й щодо закріплення їх в орбіті російської військової економіки.

Діяльність ТОВ «УК Руселтех» на окупованих територіях

ТОВ «УК Руселтех» (ІПН 9704203028) — приватна компанія з Москви, створена в 2023 році. За 2024 рік має виторг близько 10,6-11 млн. руб. та

прибуток ~2,0 млн. руб. Основний вид діяльності — діяльність з управління фінансово-промисловими групами.

«УК Руселтех» управляє компаніями на окупованих територіях, що випускають продукцію для військово-промислового комплексу РФ.

Державне унітарне підприємство «ЛНР» «Центральне конструкторське бюро машинобудування "Донець"»

Державне унітарне підприємство «ЛНР» «Центральне конструкторське бюро машинобудування "Донець"» (ЦКБМ «Донець» зареєстровано 29.11.2022 в Луганську, засновник — Міністерство промисловості та торгівлі «ЛНР». Юридична особа перебуває в процесі ліквідації. 11.04.2022 «Донець» (ІПН 9726097045), у якого зазначена керуюча організація ТОВ «УК Руселтех») виробляє обладнання та апаратуру для виробництва напівпровідникових злитків або пластин, напівпровідникових пристроїв, електронних інтегральних мікросхем або плоскопанельних дисплеїв.

ТОВ «Завод "Юність"»	Товариство з обмеженою відповідальністю «Завод "Юність"» (ІПН 9408009119), Луганська народна республіка, м. Краснодон, Пр-кт 60-ти років СРСР, буд. 40 — виробництво зброї та боєприпасів.
ТОВ «Донецький електротехнічний завод»	Товариство з обмеженою відповідальністю «Донецький електротехнічний завод» (ІПН 9715489650), Москва, Алтуф'євське шосе, б. 79а, корпус 3, прим. 21/3/2 — виробництво електродвигунів, електрогенераторів та трансформаторів.
ТОВ «Донецький енергозавод»	Товариство з обмеженою відповідальністю «Донецький енергозавод» (ІПН 9726081239), Москва, Варшавське ш, буд. 33 корпус. 1, прим. 8/16 — виробництво електродвигунів, електрогенераторів та трансформаторів.

Участь підприємств військово-промислового комплексу з окупованих територій у Міжнародному військово-технічному форумі РФ «Армія-2023-2024»

Крім «Ростеху», на окупованих територіях діють інші підприємства, що випускають продукцію для військово-промислового комплексу РФ. Їхня активність простежується через участь у Міжнародних військово-технічних форумах РФ «Армія» у 2023-2024 рр. [4].

ЦКБМ «Донець» [40] (ГУП «ЛНР», ІПН 9403024184, зареєстровано в Луганську в 2022 р., пізніше перетворено в АТ ЦКБМ «Донець», ІПН 9726097045, керуюча компанія — ТОВ «УК Руселтех») представило на «Армії-2023» розробку монокристала для виробництва електроніки та мікросхем ВПК. Історично «Донець» спеціалізувався на синтезі напівпровідникових сполук та вирощуванні монокристалів сапфіру.

АТ «Первомайський механічний завод» (ІПН 9407002858) на «Армії-2023» представив агрегати та апаратуру для авіації та ракетно-космічної техніки. Завод виробляє гідромотори, насоси, паливорегулюючу апаратуру, пневмо- та гідроагрегати. Має повний цикл виробництва (ливарські роботи, ковальсько-пресові, мехобробка, збирання та випробування). У 2023 р. розпочато отримання сертифікатів відповідності для включення до російського ВПК.

ТОВ «Завод Юність» (ІПН 9408009119) представив продукцію збройового профілю на «Армії-2023». ТОВ «Озон» (ІПН 9403004935) заявило про випуск продукції подвійного призначення, включаючи обладнання спецпризначення.

Стенди підприємств з "ЛНР" на Міжнародному військово-технічному форумі Російської Федерації "Армія-2023", який проходив з 14 по 20 серпня 2023 року в Москві

У серпні 2024 року підприємства ВПК «ДНР» представили експозицію на форумі «Армія-2024» у Москві, де було показано 47 зразків продукції, виготовленої в окупованій Донецькій області [4]. Серед учасників: ДУП «Корпорація розвитку Донбасу» (ІПН 9303024230), АНО «Республіканський центр БПЛА ім. Жоги» (ІПН 9303040986), ТОВ «ЗД-Техно» (ІПН 9308015581), ТОВ НВО «Фронт» (ІПН 9308026569), ТОВ НВО «Утьосів» (ІПН 9308024040), ІП Григоріадіадіс. Було представлено військове екіпірування, засоби бронезахисту, системи РЕБ, а також авіаційна платформа «ОКО-М», здатна використовуватися як ударний БПЛА або повітряна імітація.

У квітні 2025 р. у Запорізькій області розпочав роботу майданчик центру спецпризначення БПЛА «Барс-Сармат» [41] (ІПН 6154168283, куратор — сенатор Дмитро Rogozin). Центр розробляє БПЛА, робототехнічні комплекси, системи зв'язку та РЕБ. Перші зразки, включаючи антидронові комплекси «Сармат-Імла» (для авто) і «Сармат-Кентавр» (антидронтова рушниця), надійшли до підрозділів Міноборони РФ «Дніпро». Центр має інженерно-конструкторсь-

У серпні 2024 року підприємства військово-промислового комплексу «ДНР» представили експозицію на форумі «Армія-2024» у Москві, де було показано 47 зразків продукції, виготовленої в окупованій Донецькій області.

кий батальйон та два батальйони бойової апробації. Візит на об'єкт здійснив перший віце-прем'єр РФ Денис Мантуров: йому продемонстрували дрони, катери, комплекси РЕБ та робототехніку [5]. У квітні 2025 року центр розгорнув серійне виробництво комплексів РЕБ.

Перший віце-прем'єр-міністр Російської Федерації Денис Мантуров відвідав об'єкт: йому показали дрони, катери, системи радіоелектронної боротьби та робототехніку

Проект «Архангел» з 2022 р. розгортає школи БПЛА у Донецькій, Запорізькій та Херсонській областях. Станом на червень 2024 року підготовлено понад 1 тис. пілотів, включаючи підлітків. У

квітні 2025 р. проект оголосив про розширення у Криму та Запоріжжі, де створюються нові бази та майданчики для складання БПЛА та навчання пілотуванню.

У липні 2025 р. на виставці «Іннопром-25» укладено договір про створення першого міжрегіонального радіоелектронного кластера за участю Херсонської області, Свердловської області та Краснодарського краю. Ініціатор — ТОВ «Електроніка» (ІПН 9308024201, Херсон),

що випускає ІР-відеокамери, тепловізійні камери, програмно-апаратні комплекси, друковані плати та пластикові корпуси. Кластер повинен інтегрувати підприємства регіону у федеральні виробничі ланцюжки.

Наведені факти свідчать про подвійну стратегію Росії з мілітаризації промисловості. З одного боку, це експлуатація радянської промислової спадщини для поточних військових завдань. З іншого — формування на захоплених територіях нових технологічних кластерів, орієнтованих на війну майбутнього. Створення центрів виробництва БПЛА і засобів РЕБ, як-от «Барс-Сармат», і підготовка операторів у школах «Архангел» є ключовим військово-промисловим вектором, націленим на довгострокову інтеграцію регіону до російської оборонної системи на новій технологічній базі.

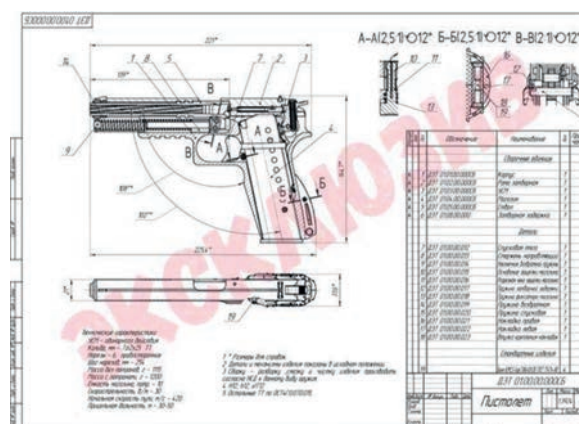
Використання ресурсів окупованих територій для виробництва зброї

Після часткової окупації у 2014 році районів Луганської та Донецької областей Кремль поставив завдання налагодити випуск озброєнь та ремонт техніки на місцевих потужностях. У 2016 році в Донецьку було створено «Держав-

ну інноваційну компанію» (ДІК) (ІПН 9308015165). У 2017 році указом голови «ДНР» Захарченка її передали у відання держпідприємств «Донецькміськмаш» (ІПН 51014325) та «Горлівський машинобудівний завод» (ІПН 51018623).

9 травня 2018 року в Донецьку відбулася виставка озброєнь, проведених «ДІК». Серед представлених зразків:

- ▶ пістолет «Оплот 3М» (9×18 мм ПМ, магазин на 10 патронів);
- ▶ РСЗВ «Чебурашка» (64 напрямні для ракет калібру 217 мм);
- ▶ РСЗВ «Чебурашка» (2 ракети калібру 324 мм, дальність до 9,6 км);
- ▶ дистанційний модуль «Турель» (кулемет 7,62 мм);
- ▶ міномети 60, 82 та 120 мм з боєприпасами;
- ▶ гвинтівка АСКВ-12,7 «Дончанка» (калібр 12,7 мм, вага 26,2 кг, дальність 1,5 км, патрон 12,7×108 мм для НСВ «Крут», «Корд», ДШК);
- ▶ гвинтівка АСКВ-14,5 «Дончанка» (калібр 14,5 мм, вага 27 кг, дальність 1,5 км, патрон 14,5×114 мм для КПВ та ЗПУ).
- ▶ Протиснайперська гвинтівка «Сепаратист»: калібр 23 мм, вага 44 кг. Максимальна дальність 3,5 км;

Пістолет «Оплот 3М» (9×18 мм ПМ, магазин на 10 патронів)

9 травня 2018 року в Донецьку відбулася виставка озброєнь, проведених «ДІК». Серед представлених зразків (продовження):

- ▶ 23×152 мм — це унітарний снаряд для артилерійських систем. Використовується в зенітних автоматах 2А7 (Шилка) і 2А14 (ЗУ-23-2 або ЗУшка). Варіанти виконання: бронейний запальний трасуючий (БЗТ), осколковий запальний (ОЗ), осколковий запальний трасуючий (ОЗТ);
- ▶ пістолет-кулемет «Оплот» з дворядним магазином на 20 патронів;
- ▶ стаціонарні та мобільні вироби «Туман-купол», які створюють перешкоди, що протидіють БПЛА малого класу;
- ▶ станція радіоелектронної боротьби «Тритон-М1»;
- ▶ станція радіоелектронної боротьби «Терикон М2М»;
- ▶ станція радіоелектронної боротьби «Хамелеон»;
- ▶ Зенітно-ракетний комплекс «Мантія».

Протиснайперська гвинтівка «Сепаратист»: калібр 23 мм, вага 44 кг. Максимальна дальність стрільби 3,5 км

Станція радіоелектронної боротьби «Тритон-М1»

19 липня 2021 року указом голови окупаційної адміністрації «ДНР» було створено державну корпорацію «Алмаз» (ДК «Алмаз») [42] (ІПН 9308018399). До її складу увійшли підприємства окупованої Донецької області, які раніше мали стратегічне значення для оборони України:

- ▶ **«Топаз»** (ІПН 51020009) — розробка та серійне виробництво складних радіотехнічних систем та комплексів;
- ▶ **Донецький казенний завод хімічних виробів** (ІПН 14311844) — виробництво вибухових речовин та боєприпасів;
- ▶ **Макіївський державний проектний інститут** (ІПН 14314618) — проектування об'єктів ВПК та хімпрому;
- ▶ **НДІ комплексної автоматизації** (ІПН 14310566) — автоматизація процесів для оборонної промисловості;
- ▶ **НДІ пластичних мас** (ІПН 9303016180) — розробка конструкційних термопластів та сполучних, єдиний виробник низки компонентів для оборонного, аерокосмічного, авіа- та суднобудування в РФ.

Мета ДК «Алмаз» — реалізація політики в оборонно-промисловій сфері: розробка, виробництво та експорт продукції цивільного, військового та подвійного призначення, а також участь у соціальних та економічних проектах. Корпорація залучалася до створення виробництв високих переділів для суднобудування, машинобудування та автомобільної промисловості, у тому числі в рамках політики імпортозаміщення.

У січні 2024 року до її складу включено виробничий майданчик «Азовмашу». У серпні 2024 року на Міжнародному військово-технічному форумі «Армія-2024» у Москві ПАТ «Банк ПСБ» та ДК «Алмаз» уклали угоду про співпрацю. Вона охоплювала консультаційний супровід проектів,

комплексне банківське обслуговування, спільні інвестиційні програми, впровадження технологій управління фінансами та вдосконалення системи взаємних розрахунків із використанням продуктів ПСБ.

На Міжнародному військово-технічному форумі «Армія-2024» у Москві ПАТ Банк ПСБ та ГК «Алмаз» підписали угоду про співпрацю

ПрАТ «Луганський патронний завод» (ІПН 9403018416) та ДУП ЛНР «Луганський патрон» (ІПН 9403024057).

До 2014 року «Луганський патронний завод» був поділений на два підприємства: ДП «Луганський патрон», де виробляли патрони для стрілецької зброї, та ПрАТ «Луганський патронний завод», де випускали спортивно-мисливські боєприпаси. Після окупації частини Луганської області у 2014 році обидва підприємства були націоналізовані владою «ЛНР». У березні 2016 року представник тимчасової адміністрації заявив, що завод відновив роботу у тестовому режимі: було проведено пуско-налагоджувальні роботи та запущено повний цикл виробництва. За його словами, потужності підприємства задовольняли потреби «ЛНР» та «ДНР» у патронах для стрілецької зброї (5,45 мм, 7,62 мм та 9 мм), а у

разі активних бойових дій, випуск міг би бути збільшеним у 3-4 рази. У лютому 2025 року ПрАТ «Луганський патронний завод» було виключено з Єдиного державного реєстру юридичних осіб РФ (28.02.2025), а ДУП «Луганський патрон» з 19 березня 2024 офіційно перебуває в стадії ліквідації.

Державне унітарне підприємство «ЛНР» «Луганський авіаційний ремонтний завод» (ЛАРЗ) (ІПН 9403015599).

У червні 2023 року на Луганському авіаційно-ремонтному заводі [43] (ЛАРЗ) вперше з 2014 року проведено стендове випробування двигуна ТВ 3-117, який використовується на гелікоптерах Мі-8 та Мі-17. Відновлення підприємства здійснювала Об'єднана двигунобудівна корпорація «Ростеха».

Заступник голови уряду РФ Марат Хуснуллін тоді заявив, що завод має перспективи з ремонту авіаційних двигунів, завантаженість досягла 20%. До березня 2024 року на ЛАРЗ повідомили про відновлення та розширення цехів, підготовку до отримання ліцензії на виробництво вертолітних двигунів. У серпні зазначалося, що чисельність персоналу зросла в 10 разів — до 200 співробітників. Фінансові показники 2024 року: виручка збільшилася з 37,2 до 55,1 млн. руб., собівартість складала 60,9 млн. руб. ЛАРЗ виконує техобслуговування авіаційної техніки військового, подвійного та цивільного призначення: ремонт двигунів ТВ2-117А/АГ, ТВ3-117 всіх модифікацій, Р27Ф2М-300, Р29-300, Р29 Б-300, Р35-300, ВК-1, Р-5 ВР-14, ВР-24 та інших агрегатів, із забезпеченням гарантійного та післягарантійного обслуговування.

В окупованому Луганську віце-прем'єр-міністр Російської Федерації Марат Хуснуллін відвідав авіаремонтний завод

У червні 2023 року ЛАРЗ провів перше з 2014 року стендове випробування двигуна ТВ3-117, який використовується у гелікоптерах Мі-8 та Мі-17. Відновленням роботи підприємства здійснювала об'єднана двигунобудівна корпорація держкорпорації «Ростех».

Який вплив має РФ на склад робочої сили та умови праці на окупованих територіях, включаючи можливі примусові заходи

Головна соціально-економічна проблема окупованих територій — масовий відтік населення та найгостріший дефіцит трудових ресурсів. До 2022 року у Донецькій, Луганській, Запорізькій та Херсонській областях проживало близько 9 млн. осіб. Вже на 1 березня 2022 року в «ДНР» значилося менше 2,2 млн., у «ЛНР» — 1,39 млн. Лише за другий квартал 2022 року до РФ переселилося понад 500 тис. осіб, а за весь рік — понад 1 млн., переважно молодь 18-35 років. До початку 2024 року населення скоротилося до 3,2 млн. осіб (дані ФОМС). На початку 2025 року поліси ЗМС отримали лише близько 3 млн. жителів: 1,4 млн. у «ДНР», понад 1 млн. у «ЛНР», 427 тис. — у Запорізькій та 226 тис. — у Херсонській областях. Через зруйновану інфраструктуру та еміграцію гостро не вистачає фахівців з базових професій. За даними «Роботи Росії», на березень 2025 року в окупованих регіонах було понад 40 тис. вакансій [6]. Затребувані вчителі,

лікарі, будівельники, водії, економісти, робітники та комунальні фахівці. Охорона здоров'я, освіта та енергетика формують близько 20% вакансій. На липень 2025 року в «ДНР» налічувалося 27,9 тис. вільних місць (56% — робітничі професії), у «ЛНР» — понад 13 тис. В окупованій Запорізькій області роботодавцям дозволили використовувати працю неповнолітніх: з 2023 року до центрів зайнятості звернулося понад 45 тис. мешканців, з яких працевлаштовано лише 36 тис. У Херсонській області ситуація катастрофічна: на 1000 вакансій у травні 2025 року знайшла роботу лише 21 людина. ВЕЗ, які Кремль презентував як інструмент відновлення економіки, також провалилися: замість обіцяних 100 тис. робочих місць до липня 2025 року створено лише близько 10 тис. При цьому зареєстровано 365 інвесторів, які реалізують 400 проектів із вкладеннями 46,5 млрд. руб. замість запланованих 257 млрд.

Гостроту кадрової кризи посилює військовий чинник: будь-який працюючий чоловік може бути мобілізованим до лав окупаційних військ. Це робить трудові ресурси регіону вкрай нестабільними та додатково знижує мотивацію людей залишатися на місцях. Навіть великі корпорації, такі як «Ростех», стикаються з дефіцитом кадрів [9]. У травні 2025 року компанія оголосила про створення на базі Стаханівського коледжу технологій машинобудування першого у «ЛНР» освітньо-виробничого кластера. Його завдання — ліквідувати кадровий дефіцит та готувати

спеціалістів для машинобудування, у тому числі для оборонних підприємств. Фінансування кластера йде у рамках федерального проекту «Професіоналітет» (1 млрд. руб.) за участю Стаханівського вагонобудівного заводу. Таким чином, окуповані території одночасно страждають від демографічної кризи, провалу соціально-економічної політики та ризику примусової мобілізації працездатного населення, що робить будь-які перспективи відновлення їхньої економіки ілюзорними.

Крім дефіциту кадрів, на окупованих територіях фіксуються системні порушення трудових прав та використання примусової праці. Населення під загрозою репресій залучають до роботи на перепрофільованих підприємствах, будівництві фортифікацій та ремонті військової техніки. Ці дії порушують міжнародне гуманітарне право та кваліфікуються як військові злочини, перетворюючи трудові ресурси на інструмент окупації. Через масовий відтік населення і провал проектів БЕЗ, окупаційна влада компенсує дефіцит завезенням робітників з депресивних регіонів РФ і країн Центральної Азії. Їх використовують на будівництві та відновлювальних об'єктах, одночасно вирішуючи завдання демографічної політики: змінюється соціальний та етнічний склад регіону, що підриває місцеву ідентичність та полегшує утримання контролю.

Близькість до лінії фронту: наслідки для логістики та зберігання

Після анексії Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей РФ зіткнулася із серйозною проблемою логістики. Після атак на Кримський міст Кремль зробив ставку на «сухопутний коридор» через Азовське узбережжя (Маріуполь-Бердянськ-Мелітополь до Криму) та відновлення портів Азовського моря, перетворюючи їх на ключові елементи військової логістики. У лютому 2025 року президент РФ доручив голові уряду Михайлу Мішустіну та керівнику РЗ Олегу

Белозерову до кінця березня підготувати план розвитку вантажного та пасажирського сполучення з Кримом через окуповані території, включаючи модернізацію портової інфраструктури для військових потреб [10]. Окремо розглядається розширення автошляхів вздовж Азовського моря до чотирьох смуг до 2030 року, що дозволить використовувати їх як транспортні артерії для перекидання військової техніки та особового складу.

Віце-прем'єр Марат Хуснуллін прямо зазначив, що мета проекту — пов'язати Крим не лише автошляхами, а й залізницею через окуповану Запорізьку область, створюючи альтернативу вразливому Кримському мосту. Проект залізничного виходу з Криму через Джанкой та Новоолексіївську оцінюється в 90-160 млрд. руб. та реалізується ФГУП «Залізниці Новоросії» спільно з Кримською залізницею.

У березні 2024 року перший заступник голови підприємства Олег Калеватих повідомив про завершення першого етапу: збудовано 63 км нової лінії та відновлено 140 км шляхів. Завершення всіх робіт заплановане на кінець 2024 року. Влітку 2024 року окупаційна адміністрація Запорізької області заявила про готовність інфраструктури для запуску пасажирських

поїздів до Криму, проте запуск руху поїздів стримується міркуваннями безпеки. Це підкреслює військовий характер проекту: нові дороги та залізничні лінії будуються не так для цивільних перевезень, як для забезпечення стійких військових поставок та маневрів окупаційної армії на південному напрямку.

Залізничні перевезення

Розпорядженням уряду РФ від 29 травня 2023 року №1404-р було створено федеральне державне унітарне підприємство «Залізниця Новоросії» (ФГУП «ЖДН») (ІПН 9303033481) для організації перевезень на окупованих територіях Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей. Базою для «ЖДН» стала захоплена інфраструктура залізничного транспорту цих регіонів, фактично інтегрована в систему військової логістики РФ. У 2024 році підприємство перевезло понад 21 млн. т вантажів (на 10% вище за план), а в першому півріччі 2025-го обсяги зросли ще на 33% до аналогічного періоду минулого року. У серпні 2023 року в «ДНР» розпочалося будівництво ділянки Карбідний-Кічкіс, завершене в червні 2024-го. Ця лінія з'єднала Північнокавказьку залізницю із Донецьком і далі через Запорізьку та Херсонську області — з Кримом, створивши альтернативний сухопутний маршрут для постачання російської армії. Лише у 2024-2025 роках цією лінією на півострів перевезли понад

2 млн. т вантажів, включаючи військові, повністю минаючи вразливий Кримський міст. У квітні 2025 року до Криму прибув перший контейнерний поїзд мережею «ЖДН», що пройшов понад 3000 км за п'ять днів зі Свердловської залізниці до порту Севастополя, де контейнери перевантажувалися на судна [7]. Росжелдор паралельно розвиває маршрути контейнерних перевезень з Куйбишевської, Жовтневої, Горьківської та Північної залізниць для вивезення експортної продукції та військових вантажів до кримських портів. У червні 2025 року Ростехнагляд розпочав будівельний нагляд за зведенням нової залізничної лінії протяжністю 63,4 км, що з'єднає логістичні вузли Донбасу та Новоросії. У проєкті задіяно понад 800 робітників і близько 900 одиниць техніки. Ці лінії спочатку закладаються з військовим пріоритетом — забезпечення перекидання військ, техніки та боєприпасів. Паралельно Кремль виділяє значні кошти на модернізацію залізниць Азово-Чорноморського басейну.

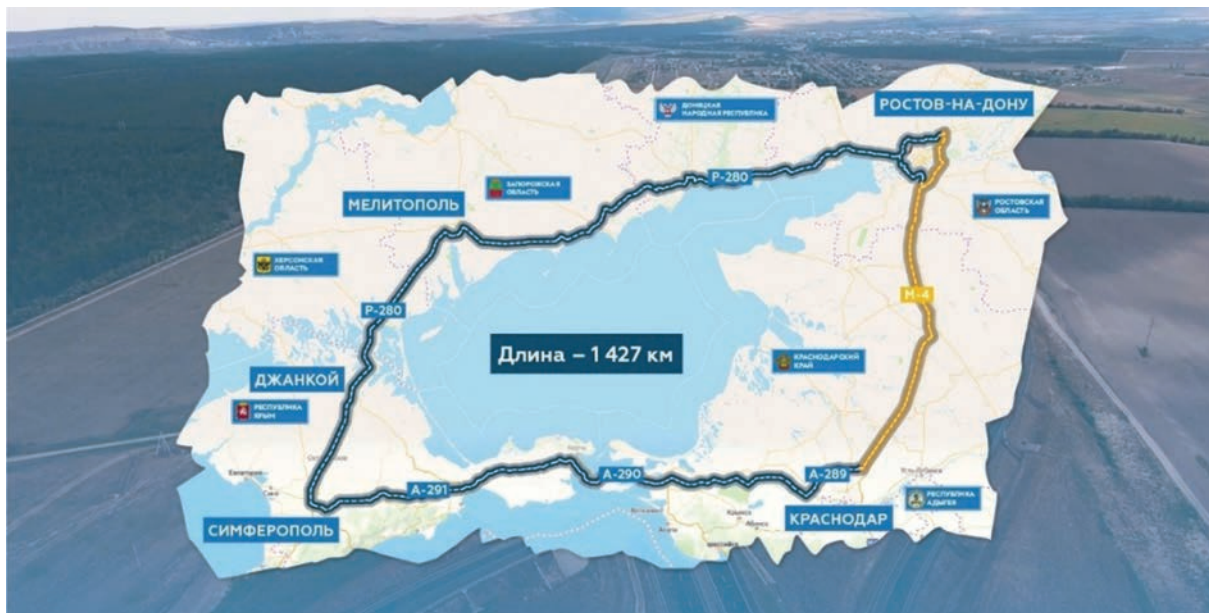

Мета — збільшити їхню пропускну спроможність до 152 млн. т до 2030 року, щоб гарантувати стійке постачання військових угруповань та вивезення продукції з окупованих територій. У 2024 році в рамках проєкту «Розвиток залізничних підходів до морських портів Азово-Чорноморського басейну» РЖД виконало робіт на 40 млрд. руб., включаючи будівництво обходу Саратова та модернізацію підходів до портів Новоросійська та Тамані, які також активно використовуються для військових цілей.

Будівництво автомобільних доріг

У РФ пріоритет віддано будівництву автошляхів на окупованих територіях, де ключовими проєктами став проєкт «Азовське кільце», до якого входить траса Р-280 «Новоросія» [44]. Кремль подає їх як інфраструктурні проєкти, але фактично вони посилюють військову логістику. У 2025

році стартувала модернізація Р-280 у Ростовській області, на окупованих землях Донецької, Запорізької, Херсонської областей та в Криму. Заплановано капремонт 139 км та розширення до чотирьох смуг ділянки у 207,4 км.

У Російській Федерації пріоритет надано будівництву автомагістралей на окупованих територіях, де ключовими проектами став проект «Азовське кільце», що включає автомагістраль Р-280 «Новоросія».

Роботи веде ФКУ «Упрдор Тамань» (ІПН 4909083435). У Донецькій області будується обхід Маріуполя (31,2 км, 4 смуги, 6 розв'язок, 14 шляхопроводів, 3 мости); у Запорізькій області до 2027 року мають розширити понад 67 км; у Херсонській області та Криму проєктують ділянки з пропускною спроможністю до 25 тис. авто/добу. На це виділено 87,2 млрд. руб. до 2027 року, загальна вартість — 500-600 млрд. руб. Завершення — до 2030 року.

Паралельно Москва інтегрує регіон до міжнародного транспортного коридору Європа-Західний Китай (9 тис. км, з них 2,4 тис. в РФ). Влітку 2024 відкрито обхід Тольятті (95 км дороги і 3,7 км міст через Волгу), який стане частиною маршруту. Коридор з'єднає Тюмень, Єкатеринбург, Казань, Саратов, Волгоград та Ростов-на-Дону з виходом до окупованих портів Азовського та Чорного морів.

Таким чином, автодорожні проєкти мають подвійний характер: офіційно — розвиток транспортної мережі, фактично — закріплення «сухопутного коридору» до Криму та забезпечення сталого постачання російської армії, яка веде агресію проти України.

Робота морських портів на окупованих територіях

На окупованих територіях функціонують чотири морські порти: Маріупольський та Бердянський (Азовське море), Скадовський (Чорне море) та Генічеський (Азовське море). Основний акцент Москва робить на Маріуполь та Бердянськ, перетворюючи їх на ключові військові та логістичні вузли. Станом на квітень 2025 року потужність порту Маріуполь досягла 4,2 млн. тонн, Бердянська — 1,5 млн. тонн. Перший заступник глави Мінтрансу РФ Валентин Іванов заявив, що «сумарна провізна здатність — понад

6 млн. тонн, щорічний приріст майже дворазовий». Незважаючи на санкції, порти активно збільшують обсяги перевезень, у тому числі сільгосппродукції до «дружніх країн». Через Маріупольський порт у 2022 році пройшло 149,3 тис. тонн продукції, у 2023 році — 83,6 тис. тонн. Сьогодні в порту працюють 14 причалів, здатних обслуговувати судна та військові вантажі. У Бердянську будуються чотири нові склади на 20 тис. тонн для зернових та олійних культур, закуповується додаткова техніка.

На модернізацію виділено 500 млн. руб. Одночасно Федеральне підприємство НІКІМП у 2025 році оголосило тендер на днопоглиблювальні роботи в Маріуполі та Бердянську вартістю 483,7 млн. руб., з виконанням до жовтня 2025 року. Херсонські порти Скадовськ та Генічеськ Кремль планує інтегрувати у військову логістику: будуються нові залізничні лінії, створюються логістичні центри та індустріальні парки. Їхня

модернізація дозволить комбінувати морські, залізничні та автомобільні перевезення. Таким чином, РФ під виглядом «відновлення» фактично перетворює порти на військові об'єкти: Маріуполь та Бердянськ — на арсенали для постачання угруповань на південному фронті, а Скадовськ та Генічеськ — на опорні точки для контролю Чорного та Азовського морів.

Проблеми з водопостачанням Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей

Після повномасштабного вторгнення 2022 року тимчасово окуповані території України зіткнулися із важкою водною кризою. До війни Україна стабільно подавала воду в Луганську та Донецьку області, проте бойові дії, руйнування магістралей та насосних станцій, обстріл цивільної інфраструктури та підлив Каховської ГЕС повністю змінили ситуацію. РФ, взявши під контроль

водогосподарські об'єкти, не змогла і не захотіла забезпечити населення безпечною водою, що перетворило проблему на довготривалу гуманітарну катастрофу. У Луганській та Донецькій областях магістральні мережі десятиліттями не ремонтувалися. Після окупації зношені труби дали масові витіки: при подачі води з РФ до споживачів доходить лише 25-35%.

Мілководний Північно-Кримський канал

Водний шлях «Дон-Донбас», яким Кремль намагався компенсувати дефіцит, виявився фактично марним: труби проіржавіли, профілактика та дезінфекція проводяться нерегулярно, реагенти часто не застосовуються. Паралельно

відбувається безконтрольне підняття шахтних вод: десятки затоплених шахт Луганщини та Донеччини викидають на поверхню забруднену воду з високою мінералізацією, важкими металами та токсинами.

У районах старих виробок фіксуються провали ґрунту та підтоплення, а в приватних колодязях — перевищення рівня сульфатів та нітратів. Використання шахтної води, на чому наполягає окупаційна влада, смертельно небезпечне: вона формує кислотний шахтний дренаж, непридатний для пиття та зрошення, а при попаданні в річки викликає «охріння», замулення та загибель екосистем. Особлива загроза — шахта «Юнком», де 1979 року СРСР провів ядерний вибух «Кліваж». Після зупинки відкачування води у 2018 році шахта стабільно затоплюється. За збереження динаміки до 2026 року шахтні води досягнуть поверхні, що загрожує виносом радіонуклідів до Міуського басейну та подальшою міграцією до питних горизонтів. Це створює довгостроковий радіологічний ризик для Донбасу та сусідніх регіонів. Не краща ситуація у Запорізькій та Херсонській областях. Підриб Каховської ГЕС у червні 2023 року став ключовим фактором деградації

водопостачання [45]. Каховське водосховище, що живило Північнокримський канал, обміліло, позбавивши регіон традиційного джерела води. Херсонська область та південь Запорізької області залишилися без зрошення: сільгоспугіддя площею понад 340 тис. га неможливо поливати, врожайність різко впала. За даними 2024 року збирання зерна в Херсонській області становило лише 1,3 млн. тонн проти очікуваних 2 млн. До літа 2025 року посуха і відсутність зрошення призвели до загибелі понад 52 тис. га культур, збитки оцінені в 307 млн. руб., а в 9 районах Херсонщини введено надзвичайний стан. Місцеві жителі виживають за рахунок свердловин, автоцистерн та рідкісних підвезень води. Але вода із свердловин має високу мінералізацію та мікробіологічні відхилення, що підтверджує навіть Росспоживнагляд [8]. Люди отримують лише кілька літрів на добу на людину, вода зберігається у неналежних умовах, зростають санітарні ризики.

Таким чином, водна криза у Донецькій, Луганській та Запорізькій областях безпосередньо спровокована російською агресією. РФ зруйнувала інфраструктуру, підірвала Каховську ГЕС, ігнорує технічні стандарти та використовує ресурси виключно для військових потреб. Вирішення проблеми можливе лише після деокупації, відновлення контролю Україною, капітального ремонту магістралей та запровадження повноцінної системи водопідготовки та моніторингу.

Наслідки для мешканців окупованих Херсонської та Запорізької областей

Підриб греблі Каховської ГЕС 6 червня 2023 року російськими військами викликав тяжкі соціально-економічні наслідки для окупованих територій Запорізької та Херсонської областей. Обміління Каховського водосховища зупинило подачу води до Північнокримського каналу, який забезпечував до 85% потреб Криму — переважно для сільського господарства та промисловості, а також для населення. Вже 22 червня 2023 року всі канали, що жилилися з водосховища, вимкнуто. Окупаційна влада намагалася перекласти відповідальність, обіцяючи компенсувати дефіцит підземними свердловинами, але вони давали воду поганої якості. У 2024 році в Херсонській області було розроблено «регіональну схему водопостачання», проте проби Росспоживнагляду показали невідповід-

ність води санітарним нормам. Жителі окупованих Запорізької та Херсонської областей почали масово бурити свердловини, що виснажило горизонти та погіршило якість води. На липень 2025 року у 14 населених пунктах Херсонської області (близько 50 тис. мешканців) централізована подача води відсутня, обіцяно лише розміщення 60 ємностей по 1-2 м³ кожна. Руйнування ГЕС знищило потенціал меліоративної системи, яка забезпечувала полив 1,6 млн. га земель у Херсонській, Запорізькій областях та Криму. Без Північнокримського та Каховського каналів зрошення втратили 344 тис. га. У 2024 році площа зрошуваних земель скоротилася майже у 100 разів. Урожай зернових у Херсонській області становив лише 1,3 млн. т проти прогнозованих 2 млн. т — падіння на 35%.

У червні 2025 року криза досягла катастрофи: у Генічеську пройшла «Комісія з НС», після якої в 9 районах області запроваджено режим «надзвичайного стану». Посуха та відсутність зрошення призвели до загибелі понад 52 тис. га посівів. Загальний збиток становив 307 млн. руб [9].

Конкретні дані показують масштаб лиха:

- **Генічеський МО** — 4,9 тис. га загиблих культур, збитки 89,7 млн. руб.;
- **Нижньосірогозький** — 12,7 тис. га, 67,7 млн. руб.;
- **Каховський** — 7,7 тис. га, 31,1 млн. руб.;
- **Новотроїцький** — 7,7 тис. га, 38,1 млн. руб.;
- **Івановський** — 3,1 тис. га, 35,5 млн. руб.;
- **Олешкінський** — 2,1 тис. га, 15,6 млн. руб.;
- **Верхньорогачіцький** — 1,2 тис. га, 15,5 млн. руб.;
- **Великопетихський** — 0,5 тис. га, 7,8 млн. руб.;
- **Скадовський** — 0,2 тис. га, 2 млн. руб.

Підрив Каховської ГЕС Росією зруйнував систему водопостачання та зрошення, зробивши життя мирного населення [46] та роботу аграріїв на окупованих територіях критично складною, майже неможливою. Люди позбавлені доступу до якісної води, врожайність різко впала, фермери зазнають сотень мільйонів збитків. Водна криза набула системного та довгострокового характеру, а її вирішення неможливе без відновлення контролю України та повної реконструкції інфраструктури.

Мешканці окупованих Запорізької та Херсонської областей почали масово бурити свердловини

Залишковий інфраструктурний потенціал

Після анексії Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей дії РФ спрямовані на експлуатацію вцілілої інфраструктури для швидкого прибутку та військових потреб. Відновлення неприбуткових підприємств практично не провадиться. За даними Київської школи економіки (KSE), на січень 2024 року пряма шкода інфраструктурі регіонів склала \$81,551 млрд. [1]. Виділення фінансування у межах

федеральної програми РФ «Відновлення та соціально-економічний розвиток» окупованих територій, і навіть залучення інвестицій у межах ВЕЗ — \$19,298 млрд. (\$16,09 і \$3,208 відповідно). Дисбаланс між руйнуваннями та мінімальними вкладеннями показує: Москва прагне витягувати ресурси та посилювати військову машину, а не розвивати економіку.

Інвестори з РФ системно нехтують екологічними нормами:

- **вуглезбагачувальна фабрика в Антрацитівському районі** забирала воду з річки Кріпенської без дозволів (штраф 90 тис. руб.);
- **на Дніпрорудненському ЖРК прорив трубопроводу скинув шахтні води у річку Малий Утлюк**, збитки — понад 2 млн. руб. [10];
- **Амеросіївський цементний завод («Пік-Цемент»)**, закриваючи до 95% потреб регіону, утилізує золу ТЕС та металургійний шлак, посилюючи забруднення.

Вуглезбагачувальна фабрика в Антрацитівському районі без дозволів забирила воду з річки Кріпенська

Незважаючи на гасла про «досягнення середньоросійських показників до 2030 року», фактично Кремль закриває шахти та заводи, які не дають «швидкої монетизації». Розпорядження уряду РФ №908-р від 12 квітня 2025 року («Енергетична стратегія до 2050 року») передбачає ліквідацію збиткових шахт на окупованих територіях. У квітні 2025 року орендарі вугільних активів — ТОВ «Імпекс-Дон» та ТОВ «ТД «Донське вугілля» — повернули в управління влади 9 шахт (7 у Луганській та 2 у Донецькій області), пославшись на нерентабельність [11]. Шахти плануються передати до ДУП «ГУРШ» для реструктуризації та ліквідації. При цьому обговорюється не лише перенавчання шахтарів, а й перепрофілювання

низки закритих шахт під склади боєприпасів, використовуючи підземні виробки як замасковані арсенали. Таке управління промисловістю закріплює військову модель: металургійні заводи забезпечують військову продукцію, цементні — фортифікаційні конструкції, а шахти, що ліквідуються, — потенційні арсенали. Економіка та екологія регіону приносяться в жертву інтересам армії РФ, а окуповані території перетворюються на ресурсну та військову базу для продовження агресії. Такий підхід, при якому інвестори з РФ закривають шахти після оцінки їхньої нерентабельності та вимагають податкових пільг для отримання надприбутків, є прикладом «промислового канібалізму».

Ця стратегія не передбачає довгострокового розвитку чи модернізації. Її мета — максимальне вилучення ресурсів, що залишилися, і прибутку в найкоротші терміни, навіть ціною повного виснаження та подальшого закриття підприємств, що прирікає промисловий комплекс регіону на остаточну деградацію.

Затверджена у квітні 2025 року «Енергетична стратегія РФ до 2050 року» [46] передбачає ліквідацію збиткових вугільних підприємств на окупованих територіях. На Петербурзькому економічному форумі влітку 2024 року «ЛНР» передала ростовському «Торговому дому "Донське вугілля"» п'ять шахт («Молодогвардійська», «Червоний партизан», «Суходільська-Східна», «Харківська», ім. Баракова) та допоміжні виробництва. Три шахти раніше належали «Метінве-

сту» Ріната Ахметова, дві — ГУП «Свердловантрацит». Інвестор заявляв про вкладення 49 млрд. руб. у 2024-2028 роках. Навесні 2024 року «ДНР» передала компанії «Імпекс-Дон» чотири шахти («Комсомолец Донбасу», «Прогрес», «Зоря», ім. Лутугіна); інвестиції оцінювалися в 16 млрд. руб. В оренду ТОВ «ГЗК Енергококс» передано шахту «Волинська» (плановані вкладення 211 млн. руб.).

За даними Міненерго РФ, на окупованих територіях налічувалося близько 114 шахт, але до експлуатації планувалося залишити лише 15. Нерентабельні шахти виводяться з обігу, частина розглядається як можливі майданчики для зберігання боєприпасів та створення замаскованих військових складів.

Інвестори з РФ лобіюють нульову ставку податку на видобуток корисних копалин (ПВКК) та воду. У квітні 2025 року у Держдумі розпочали підготовку поправок, що розширюють пільги для учасників ВЕЗ. Економічний ефект лише групи «Союзметалсервис» (ЮГМК) оцінюється в 2,6 млрд. руб. за 5 років. Південний гірничо-металургійний комплекс (ЮГМК), найбільший промисловий холдинг окупованих Донецької та Луганської областей (Алчевський і Єнакіївський металургійні заводи, Стаханівський завод феросплавів, «Макиївкокс», Ясинівський коксохім, Комсомольське рудоуправління), у 2024 році відвантажив майже 3 млн. тонн продукції (60% на внутрішній

ринок РФ, 40% — на експорт). Навесні 2024-го заявляв про щорічні інвестиції по 8 млрд. руб. для подвоєння виробництва сталі з 2,5 до 5 млн. т. Однак у 2025 році ЮГМК повідомив про падіння попиту на метал на 10-15% та зниження цін (за прокатом до -17%). Компанія вимагає державної підтримки, пільг на перевезення та обмежень імпорту. При цьому значна частина продукції спрямовується на потреби військової промисловості РФ — виробництво бронекорпусів, боєприпасів та фортифікаційних конструкцій. Російська політика на окупованих територіях зводиться до експлуатації ресурсів з максимальною вигодою та мілітаризацією промисловості.

Металургійні заводи працюють на військові потреби, а шахти, визнані нерентабельними, перетворюються на склади боєприпасів. Економіка та екологія регіону приносять у жертву війні проти України.

Полігони для підготовки військово-вслужбовців ЗС РФ на окупованих територіях

12 жовтня 2023 Міноборони РФ повідомило про завершення будівництва першого з семи полігонів для підготовки військовослужбовців Збройних сил РФ на окупованих територіях. Будівельними роботами для Міноборони РФ на

тимчасово окупованих територіях керує філія «Південне будівельне управління» Федерального державного унітарного підприємства «Головне управління спеціального будівництва» (ІПН 2315078029).

8-й загальновійськовий полігон «Зоряний» для навчання російських військовослужбовців в окупованій Донецькій області

На першому полігоні, побудованому в окупованій Луганській області, «обладнано навчальне тактичне поле для практичного відпрацювання дій військовослужбовців у ході ведення бою в місті з різною щільністю забудови. Крім того, на полігоні зведено сучасні танкодром та автодром». Навчальний об'єкт розпочав свою роботу першим із семи військових полігонів, що зводяться на територіях «ЛНР» і «ДНР». Інші шість перебувають у стадії будівництва і будуть здані до кінця поточного року, додали в Міноборони. Інфраструктуру об'єкта перевірів началь-

ник Головного управління бойової підготовки ЗС РФ генерал-полковник Іван Бувальцев [12]. Наприкінці листопада 2023 року перший штатний полігон «8 загальновійськовий полігон «Зоряний» для підготовки військовослужбовців було відкрито на території окупованої Донецької області. Територія полігону має близько 27 га та включає локації для підготовки артилеристів, танкістів, снайперів, штурмовиків, гранатометників, кулеметників та інших військових фахівців. Одночасно на полігоні може тренуватись 3-4 тисячі осіб [13].

У 2023 році російська окупаційна армія «з нуля» облаштувала танковий полігон на площі 4000 га поблизу адмінкордону між Кримом та захопленою частиною Херсона. Полігон починається з околиці с. Попівка [14].

У січні 2025 року з'явилася інформація про відкриття полігону та підготовку військовослужбовців Збройних сил РФ в окупованій Запорізькій області — «тренування козацьких добро-

вольців проходять на одному з полігонів у тилловому районі Оріхівського напрямку, де учасники збройної агресії проти України освоюють навички в рамках військ». Підготовка включає фізичні вправи, адаптовані під реалії бойових умов. Це біг на 10 км з елементами подолання перешкод у повному екіпіруванні, штурм окопів, евакуація поранених, орієнтування на місцевості, а також тактичні навчання на час.

Центр «Воїн» являється одним з основних проектів, для ідеологічного перевиховання молоді

Підземна і складська інфраструктура як об'єкт мілітаризації

Географічні та геологічні особливості східних регіонів України створили унікальні передумови мілітаризації підземного простору. Донбас як один із найбільших вугільних басейнів Європи має розгалужену мережу шахт загальною довжиною кілька тисяч кілометрів підземних виробок. Ці шахти розташовані на глибині від 200 до 1500 метрів [15] та мають складну багаторівневу структуру з численними горизонтами, штреками та камерами. Соляні та гіпсові родовища Бахмутсько-Соледарського району утворюють природні порожнини висотою до 30 метрів, які багато років використовувалися для видобутку солі. Таким чином, промислова спадщина радянських часів залишила по собі

тисячі підземних технічних приміщень, бункерів, сховищ та комунікаційних тунелів, побудованих на основі допущення можливості ядерної війни. Сучасна війна високої інтенсивності із масовим застосуванням високоточної зброї, безпілотників та космічної розвідки змусила переглянути підходи до захисту критичної інфраструктури. Підземні об'єкти забезпечують природний захист від більшості видів сучасної зброї, включаючи керовані авіабомби, крилаті ракети та артилерію великого калібру. Стабільні температурні умови під землею (8-12°C) та низька вологість створюють ідеальні умови для тривалого зберігання боєприпасів, пального та чутливої електроніки.

Технічні аспекти підземних комплексів

Системи життєзабезпечення підземних військових об'єктів на окупованих територіях будуються на шахтній інфраструктурі Донбасу, що пристосована під склади боєприпасів та техніку. Вентиляція частково забезпечується природною тягою та залишками старих вентиляторів (ВЦД-47, ВРЦД-4,5), здатних подавати до 600 м³/с повітря. Однак після закриття шахт обладнання демонтоване або зруйноване, тому виробітки залишаються з мінімальним повітрообміном. При працюючих генераторах і техніці повітря швидко насичується токсичними газами. Для часткового провітрювання використовують переносні вентилятори та відкриті стволи, що демаскує об'єкти. Водозабезпечення засноване на системах шахтного водовідливу: у виробітки надходить 100-1000 м³/год. ґрунтових вод. Їх

відкачування вимагає насосів, але перебої призводять до підйому води та її проникнення у верхні горизонти. Шахтні води несуть солі важких металів, радіологічні домішки та метан, створюючи загрозу отруєння та забруднення джерел у прилеглих районах. Евакуаційні шляхи зруйновано: запасні виходи затоплено або завалено, підйомники демонтовано, сходові відділення в аварійному стані. Протипожежні системи відсутні, дерев'яні кріплення легко спалахують. У старих виробленнях накопичується метан, що за умови зберігання боєприпасів створює загрозу масштабних вибухів. У разі детонації чи пожежі ударна хвиля, токсичні викиди та підтоплення здатні значно пошкодити довколишні будинки та комунікації.

Таким чином, використання шахт у якості військових об'єктів перетворює їх на джерело постійної загрози: ризик вибухів, витоків газу, підтоплень та забруднення води безпосередньо зачіпає населені пункти, розташовані поряд із колишніми шахтними полями.

Використання шахт, технічних приміщень, вентиляційних шахт для військових потреб

Військове використання підземних комунікацій, складів та укриттів.

Використання шахтних виробок для військових цілей дає Росії певні переваги. Природна захищеність та стабільний мікроклімат дозволяють застосовувати їх як надійні склади боєприпасів та логістичні вузли. Розгалужена мережа шахт Донбасу стала основою багаторівневої оборони: у районі Покровська вентиляційні стволи використовують як приховані ходи для доставки

боєкомплекту. Підриви таких стволів українськими військами, зокрема, в районі Піщаного, підтверджують їхню критичну роль. Маскування вентиляційних виходів — ключовий елемент захисту. Російські інженери застосовують фальшиві руїни, штучні завали, вентиляційні ґрати у підвалах зруйнованих будівель. Ефективною є і тактика хибних завалів: зверху створюється видимість руйнування, а всередині зберігається прохід до підземних складів.

Таким чином, шахти використовуються не тільки як укриття, а й як приховані логістичні центри, що забезпечують стійкість військової інфраструктури РФ на окупованих територіях.

Соляні копальні Соледару. Після захоплення міста у січні 2023 року система виробок довжиною близько 200 км та глибиною до 288 м стала частиною військової інфраструктури РФ [16]. Умови шахт — постійна температура 14-15 °C і вологість 60% — ідеальні для зберігання боєпри-

пасів. Підземні камери висотою до 30 м (найбільша — 100х40х40 м) дозволяють розміщувати великі арсенали. Тут зберігаються сотні тисяч ящиків із патронами та зброєю, включаючи радянські запаси та нові поставки, які продовжують завозитися.

Соляні шахти Соледару ідеально підходять для зберігання боєприпасів

Шахта «Родинська». Терикони навколо об'єкта перетворені на опорні позиції: російські війська закріпилися на висотах, розмістивши відділення ПТРК та операторів FPV-дронів. Висотне розташування дає тактичну перевагу: огляд та збільшену дальність ураження. Внаслідок цього сама шахта використовується як укриття, а терикони стали ключовими елементами контролю території.

Шахта «Капітальна» (Новоекономічне).

Виконує роль захищеного тилового вузла. У штреках розміщені склади боєприпасів та ПММ, частина камер переобладнана під медпункт. Вентиляційні стволи використовуються як приховані входи/виходи, ключові ділянки

поширені плитами та металевими арками. На поверхні діють ремонтні бокси для техніки, а терикони є спостережними позиціями і точками для ПТРК і FPV-дронів.

Шахта «Трудівська». Фігурує як один із головних орієнтирів на лінії бойових дій. Усередині обладнано склади боєприпасів та резервуари з паливом, діє польовий медпункт. Стовбур шахти прикритий бетонними плитами та частково укріплений, що знижує вразливість від артилерії. Для російських військ об'єкт служить тиловим пунктом постачання та потенційним довгостроковим укриттям.

Шахта Трудівська служить одним з головних орієнтирів на передовій

Шахта «Бутівка-Донецька» (район Спартак/Авдіївки). Використовується виключно у військових цілях. У підземних виробках обладнано укриття, куди можуть спускатися підрозділи під час артилерійських та авіаударів. Галереї є складами боєприпасів, зброї та мінометних снарядів, частина приміщень зайнята під збері-

гання пального. На проммайданчику розгорнуті ремонтні зони для техніки — бронетранспортерів, вантажівок та дронів, з мобільними майстернями та генераторами. Наземні споруди укріплені бетонними блоками та мішками з піском, й виконують роль опорного пункту.

Шахта ім. Засядька (Донецьк). Об'єкт розташований у міській забудові, що створює природне маскування. Глибина виробок перевищує 1200 м, дозволяючи використовувати приміщення як укриття та склади. Після зупинки видобутку шахта перейшла під контроль окупаційної адміністрації «ДНР» та частково зберегла працездатність. Влітку 2025 року удари по території спричинили пожежу в адмінбудівлі, що підтвердило її військове використання. Виробки та стовбури, що знаходяться в житлових кварталах, дають можливість потай розміщувати техніку, підрозділи та боєкомплект. Таким чином, шахта використовується як тилова база з високим рівнем захищеності.

Лисичансько-Алчевський басейн. Старі та частково затоплені шахти регіону переосначуються під військові потреби. На низці об'єктів проведено осушення виробок для розміщення складів боєприпасів та резервуарів палива. Зокрема, у шахті «Привільнянська» очищено вентиляційні стволи, встановлено генератори та обладнано майданчики для військового майна. Ці шахти перетворюються на укріплені тиліві форпости, що забезпечують довготривале використання на користь російської армії.

Шахти «Космонавтів», «Даріївка» та «Фрунзе» (Ровеньки). Віддаленість від лінії фронту робить їх зручними для військових потреб. Підземні виробки переобладнані на сховища боєприпасів, де на значній глибині складаються артилерійські снаряди, міни та інше озброєння. Крім цього, у колишніх виробничих приміщеннях створені імпровізовані ремонтні зони: встановлені генератори, зварювальне обладнання та підйомні механізми. Такі «майстерні на колінці» дозволяють оперативно відновлювати техніку без її відправлення в глибоку Росію. Ровеньківські шахти перетворилися на багатофункціональні військові об'єкти: захищені склади, ремонтні пункти та логістичні центри постачання російської армії.

Краснодон (Сорокине). На базі колишніх шахтних виробок створено великий підземний арсенал. У травні 2024 року тут стався сильний вибух: фіксувалися пожежі та детонація боєприпасів. Незважаючи на руйнування, арсенал швидко відновили, і він знову виконує функції стратегічного складу. Це підкреслює ключове значення об'єкта, який повернули до ладу в найкоротший термін.

Сєверодонецьк, завод «Азот». Під територією заводу розташована мережа дренажних тунелів та підземних сховищ, створена ще за радянських часів. Під час боїв вони були притулком для мирних жителів, а згодом були переобладнані російськими військами під склади та укриття. Сьогодні ці галереї та ангари стали важливим елементом військової інфраструктури та логістичної системи окупантів [19]. Складські приміщення на тимчасово окупованих територіях функціонують як логістичні вузли для забезпечення російських військ

Шахти космонавтів (окупована Луганська область): підземні виробки, переобладнані під сховище боєприпасів

Масштабна конверсія цивільної інфраструктури на тимчасово окупованих територіях перетворила промислові об'єкти на військові логістичні центри.

Сєверодонецьк, Силікатний завод. До точкового удару українських сил у червні 2025 року об'єкт функціонував як арсенал. Підземні тунелі з'єднували цехи в єдину мережу, що дозволяло приховано переміщувати боєприпаси та пальне. У сховищах розміщувалися артилерійські снаряди, міни та стрілецький боєзапас. На проммайданчику діяли ремонтні бокси для бронетехніки та безпілотників, а також укриття. Товсті перекриття та масковані входи робили завод повноцінною тиловою базою. Система вентиляції та дизельні генератори забезпечували автономність. Знищення заводу стало серйозним ударом по російській логістиці.

Луганський машинобудівний завод. Російські війська переобладнали підприємство у ремонтну та технічну базу. У цехах відновлюють бронетехніку, вантажні автомобілі та артилерійські системи, зберігають запчастини та технічні рідини. В ангарах розміщується пошкоджена техніка. Завод став великим військовим хабом забезпечення, куди звозять машини з усього регіону. Це дозволяє швидко повертати їх до ладу без відправки до Росії, перетворюючи цивільне підприємство на ключовий елемент прифронтової логістики.

Ясинівський коксохімічний завод (Харцизьк). Підприємство повністю адаптоване під тилловий центр забезпечення. Його інфраструктура та сховища використовуються для накопичення великих партій боєприпасів. Завод виконує

Ясинівський коксохімічний завод (Харцизьк): підприємство повністю адаптоване під центр тилового забезпечення

Луганський машинобудівний завод. Російські війська перетворили завод на ремонтно-ремонтну базу

функції прихованого арсеналу та розподільчого вузла: сюди звозять боєкомплект із тилу, а потім відправляють на передову. Зафіксовані під час ударів масштабні детонації підтверджують військове призначення об'єкта. Таким чином, Ясиновський коксохім став одним із ключових вузлів постачання російської армії на Донбасі.

Завод «Стирол» (Горлівка). Підприємство використовується російськими військами як складська база. У колишніх виробничих цехах та складах хімічної сировини обладнано сховища боєприпасів, вибухових речовин та технічного обладнання. Зафіксовані пожежі та обстріли, що пошкодили складські зони, підтверджують його роль у логістиці армії РФ. Таким чином, завод «Стирол» перетворився на ключовий елемент постачання.

Маріупольський комбінат імені Ілліча. Завод перетворений на великий військовий хаб. Тут розміщено склади боєприпасів та спорядження, а в окремих цехах обладнано ремонтні майстерні. На підприємстві відновлюють бронетехніку, вантажівки та артилерійські установки. Простори ангари дозволяють укривати техніку від спостереження з повітря, а виробничі приміщення є ремонтними боксами і зонами зберігання палива. Комбінат поєднує функції арсеналу, ремонтного центру та бази розміщення, забезпечуючи боєздатність російських військ. Таким чином Маріупольський комбінат імені Ілліча став стратегічним хабом окупантів.

Завод «Гідромаш» (Мелітополь). Після окупації підприємство переобладнане на тиловий хаб армії РФ. У його цехах розміщено склади боєприпасів, резервуари з паливом та ремонтні майстерні для бронетехніки. У червні 2025 року тут сталася масштабна пожежа, яку офіційно назвали «аварією», проте характер вибуху вказував на детонацію складів чи ПММ. Сьогодні завод «Гідромаш» виконує стратегічну роль у забезпеченні угруповання військ на Токмацькому та Васи́лівському напрямках.

ПРАТ «Токмацький ковальсько-штампувальний завод» (Токмак, Запорізька область).

Підприємство використовується російськими військами як одна з найбільших баз у регіоні. У виробничих цехах та складських приміщеннях розміщено склади боєприпасів, ангари для техніки та пункти розміщення особового складу. Стратегічне значення заводу визначається прямою залізничною гілкою, яка дозволяє приймати великі партії техніки та боєприпасів із Росії та розподіляти їх по лінії фронту. Таким чином, ПРАТ «Токмацький ковальсько-штампувальний завод» перетворено на ключовий логістичний вузол та багатoproфільну військову базу на південному напрямку.

Семенівка (Запорізька область). Населений пункт розташований на трасі Мелітополь-Токмак і використовується військами РФ як перевалочний тиловий пункт. У липні 2025 року тут було зафіксовано потужні вибухи та детонації, що підтверджує наявність великих запасів боєприпасів та пального. Для їх зберігання переобладнано місцеві об'єкти цивільної інфраструктури — елеватори, зерносклади, ангари та склади агрокомплексів. Маскування під цивільні споруди дозволяє швидко постачати на Токмацький та Васи́лівський напрямки.

Мелітопольський аеродром. Після серії ударів високоточною зброєю по наземних складах усі критичні запаси росіяни перенесли до підземних сховищ. У липні 2025 року тут зафіксовано детонацію кількох підземних резервуарів з паливом, що підтвердило їхню стратегічну роль як накопичувальних пунктів для ударних дронів «Шахед» та тилових колон. Підземні технічні приміщення під злітною смугою та ангарною зоною перетворені на захищену базу для зберігання та обслуговування безпілотників. Бетоновані галереї та колишні технічні тунелі дозволяють готувати БПЛА до вильотів повністю потай. Таким чином, Мелітопольський аеродром став одним із найважливіших центрів безпіотної логістики РФ на південному фронті.

ПРАТ «Токмацький ковальсько-штампувальний завод» (Токмак, Запорізька область) використовується російськими військами як одна з найбільших баз у регіоні

Екологічні ризики мілітаризації промислового простору

Масштабне військове використання промислових об'єктів російськими військами з лютого 2022 створює безпрецедентні екологічні загрози. Перетворення хімічних заводів, металургійних комбінатів та шахт на військові бази, склади боєприпасів та оборонні позиції призвело до каскаду техногенних катастроф із довгостроковими наслідками для екосистем регіону.

Хімічне забруднення промислових об'єктів проявляється через пожежі та руйнування на Авдіївському коксохімічному заводі [20], де з 2022 року горіння смоли та нафталіну викинуло в атмосферу поліциклічні вуглеводи, бензопірен, феноли та ціаніди. 19% інфраструктури зруйновано, очисні споруди виведені з ладу, що призвело до скидів у річку Кам'янку в десятки й сотні разів вище за норму. На хімзаводі «Стирол» у Горлівці зберігаються обладнання та реагенти, відсутній контроль аміаку, що робить об'єкт потенційним джерелом аварії. Лисичанський НПЗ після серії пожеж викинув в атмосферу діоксид сірки та сажу з важкими металами, а забруднення ґрунтів зробило сотні гектарів непридатними на десятиліття.

Деградація водних ресурсів пов'язана з припиненням відкачування води на шахтах з 2022 року: у Горлівці та Єнакієвому затоплені виробки утворюють кислотний дренаж з рН 2,5-3,5, насичений залізом, кадмієм та миш'яком [17]. Козацький ставок набув помаранчевого кольору через з'єднання заліза з шахти «Червоний Жовтень». Підземні горизонти площею понад 3000 км² уражені нафтопродуктами та хімреагентами; відновлення якості води займе 50-100 років.

Атмосферне забруднення спричинене пожежами на коксохімах та нафтобазах: викиди бензопірену, діоксиду сірки, оксидів азоту та канцерогенного пилу створюють зони хімічного смогу. Метан із затоплених шахт накопичується у підвалах та колекторах, вже фіксувалися вибухи у житлових будинках [18].

Деградація ґрунтового покриття проявляється в нафтових лінійках з концентрацією в 150 разів вище за норму, що повністю знищує біоту. Засолення охопило понад 8500 гектарів сільгосп-земель, роблячи їх непридатними, а важкі метали навколо заводів та зон боїв перевищують фонові значення у 10-100 разів.

Вплив на здоров'я населення виявляється у хронічному отруєнні мешканців у радіусі 10-15 км від великих промислових об'єктів. Бензопірен і феноли викликають астму і підвищують ризик раку, свинець і ртуть вражають нервову систему та нирки, нітрати у воді провокують «синдром синьої дитини». Зруйновані каналізаційні мережі сприяють спалахам дизентерії та гепатиту А, застійні водоймища стали осередками лихоманки Західного Нілу.

Азовське море постраждало від розливу 2500-8000 тонн мазуту у 2024 році: десятки кілометрів узбережжя вкриті нафтовою плівкою, риба містить ртуть, свинець та кадмій, що

Козацький ставок набув помаранчевого кольору через сполуки заліза з шахти «Червоний Жовтень»

спричиняє хронічні отруєння, а загибель дельфінів створює додаткові санітарні ризики.

Ризики інфекційних захворювань та довгострокові наслідки для здоров'я на окупованих територіях посилюються поєднанням зруйнованої інфраструктури, забрудненого середовища та умов війни. Затоплення територій та поява стоячих водойм після руйнування дамб створили осередки розмноження комарів, фіксувалися випадки лихоманки Західного Нілу, здатної викликати менінгіт та енцефаліт.

Відсутність централізованого водопостачання змушує населення користуватися річками, ставками та колодязями, що різко підвищує ризик кишкових інфекцій, особливо влітку. Скупчення людей у підвалах та укриттях при обстрілах сприяють поширенню туберкульозу та інших повітряно-краплинних хвороб, а стрес, голод та холод додатково послаблюють імунітет. Головна загроза — **різке зростання онкологічних захворювань**. Постійні викиди канцерогенів (бензопірен, феноли, важкі метали) із зруйнованих коксохімів, нафтобаз та складів

боєприпасів створюють «зону надбаного отруєння» для десятків тисяч мешканців. Забруднення повітря веде до зростання хронічних обструктивних хвороб легень, астми та раку дихальних шляхів. Тяжкі метали, що осіли у воді та ґрунті, накопичуються в організмі, вражаючи печінку, нирки та нервову систему. Особливо вразливими є діти та вагітні жінки: фіксуються викидні, передчасні пологи, порушення розвитку у новонароджених. Навіть окупаційні структури змушені визнавати кризу.

Так, «головний лікар онкодиспансеру ДНР» у січні 2025 року публічно заявив: «За останні два роки кількість виявлених випадків онкології в регіоні зросла більш ніж на 30%. Особливо помітне зростання раку легень, шлунку та крові. Ми фіксуємо смертність, яка у ряді випадків перевищує довоєнний рівень у півтора-два рази».

Психологічний стрес від постійних обстрілів та токсичного середовища посилює картину, підвищуючи ризик серцево-судинних захворювань, діабету та депресії. Проте об'єктивно оцінити масштаби катастрофи неможливо: відсутні моніторинги якості води та повітря,

статистика захворюваності приховується, медичні обстеження населення не проводяться. Досвід інших воєн показує, що **під смертності від екологічного та хімічного забруднення настає через 10-20 років**.

Мілітаризація акваторії Азовського моря

Історичний контекст і перетворення Азовського моря на військову базу

Договір України та Росії від 24 грудня 2003 року закріпив особливий статус Азовського моря як «внутрішніх вод» для двох країн та передбачав спільне використання акваторії. Він гарантував свободу судноплавства для торгових та військових кораблів обох сторін, спільні рибальські квоти та мирне врегулювання суперечок. До 2014 року цей режим функціонував, а українські порти Маріуполь та Бердянськ забезпечували до 7% зовнішньоторговельного обороту країни. Після анексії Криму Росія в односторонньому порядку встановила контроль над Керченською протокою, порушивши договір. Було введено обов'язкове проведення суден російськими лоцманами, тривалі інспекції українських судів та фактична блокада портів [22]. Міжнародний арбітраж у 2019 році визнав, що РФ порушила імунітет українських військових кораблів та

незаконно збудувала Кримський міст. Повномасштабне вторгнення в 2022 остаточно знищило правовий режим: Росія перетворила Азовське море на зону військової окупації [21]. Захоплення всього українського узбережжя та створення Азовської флотилії ВМФ РФ означають фактичну анексію акваторії. Азовське море стало військовою базою: тут розміщені кораблі, системи ППО, склади боєприпасів, а узбережжя перетворено на мережу військових баз та логістичних центрів. Це завдало катастрофічного удару по економіці регіону, знищило рибальство та експорт через Маріуполь та Бердянськ, позбавило роботи тисячі людей. Екологія акваторії, вкрай уразлива через мілководність, деградує: фіксуються викиди палива, руйнування нерестовищ і зростання техногенних ризиків.

На Бердянській косі з боку відкритого моря виявлено забруднену ділянку довжиною 14,5 кілометра з дрібними фрагментами фракцій твердого мазуту

Для Кремля контроль над Азовським морем має три виміри: військове використання як бази постачання та блокування портів України; політичне — демонстрація «повного домінування»; економічне — позбавлення України ключо-

вого торговельного коридору. Азовське море із зони спільного використання перетворилося на **повноцінний військовий плацдарм Росії**, що створює небезпечний прецедент для міжнародного морського права та безпеки.

Остаточним кроком стало оголошення Росією Азовського моря своїми «внутрішніми водами» після окупації всього узбережжя. Цей односторонній акт грубо порушує Конвенцію ООН із морського права (UNCLOS), позбавляючи акваторію свободи судноплавства. Кремль створив прецедент силової анексії морського басейну, кинувши виклик не лише Україні, а й усій системі міжнародної морської безпеки, показуючи, що контроль над водними шляхами може стати інструментом регіонального домінування, блокади, розміщення військово-морських сил Росії і розгортання озброєння.

Формування військово-морських угруповань та трансформація окупованих портів

Після анексії Криму в 2014 році Росія отримала контроль над Керченською протокою і почала перетворювати Азовське море на військову зону. Ключовим кроком стало створення Азовського військово-морського району (грудень 2022 року), а згодом — Азовської флотилії (липень 2023-го) з головною базою в Маріуполі. Флотилія підпоряд-

кована Чорноморському флоту та виконує завдання логістики та контролю акваторії. До її складу входять малі ракетні кораблі «Каракурт» («Циклон», «Аскольд», «Амур») з ракетами «Калібр», тральщик «Килимок», кораблі Каспійської флотилії та бронекатери «Джміль».

Розвантаження бронетехніки Збройних сил Росії з великого десантного корабля Чорноморського флоту Росії «Орск» в окупованому Бердянську

Бердянський порт повністю перебудовано для військових потреб

Її зона операцій охоплює дельту Дніпра та лимани, що вказує на наступальні завдання та підготовку до можливого форсування річки. Окуповані порти інтегровані у цю систему.

Маріупольський порт став ключовим вузлом: тут приймають та відправляють військові вантажі, включаючи бетонні конструкції для фронту. У 2024 році його вантажообіг зріс до 350 тис. тонн [23]. До 2025 року планується понад 20 нових причалів.

Бердянський порт повністю перебудований під військові потреби: обладнано укриття, розгорнуто системи ППО та створено інфраструктуру для флоту. Кремль виділив 5,8 млрд. руб., щоб їх сумарна пропускна спроможність досягла 5,9 млн. тонн, перетворюючи порти на нові канали постачання. Для транспортної інтеграції будується залізнична гілка

Ростов-на-Дону-Таганрог-Маріуполь-Бердянськ-Джанкой, формуючи альтернативний сухопутний коридор у Крим [24]. Крім військового призначення, порти стали центром вивезення награваних ресурсів: зерна, металу та іншої продукції. Для маскування Росія відключає AIS, підробляє документи та змінює порти походження [25]. Вкрадене легалізується через Кавказ, Тамань, Новоросійськ та вивозиться до Туреччини, Сирії, Лівії.

Одночасно РФ жорстко обмежує свободу судноплавства: акваторії Азовського моря закриваються 3-4 рази на місяць під виглядом «навчань», до 40 суден ходять без транспондерів, а в Керченській протоці діє система загороджень — баржі, сіті, міни та бони. Торгові судна допускаються лише під охороною російських катерів, після подання заявки за 72 години; затримки сягають 10 днів.

В результаті Азовське море та Керченська протока остаточно перетворені на військову базу та логістичний вузол РФ. Тут грубо порушуються міжнародні конвенції, а сама акваторія використовується як полігон для тотальної мілітаризації судноплавства, створюючи небезпечний прецедент та загрозу глобальній морській безпеці.

Військово-навчальна інфраструктура

Після захоплення міста Росія стала перетворювати його на центр підготовки майбутніх військових моряків. У серпні 2024 року тут відкрили Маріупольську філію Нахімовського військово-морського училища. Цей заклад став п'ятим у мережі училищ, розгорнутих Росією з різних морських напрямів. У Маріуполі для нього було збудовано сучасний комплекс, що включає навчально-адміністративний корпус, спальні, спортивні зали, басейн, бібліотеку, лабораторії для роботи з дронами та робототехнікою, класи морської підготовки та простору для занять музикою та хореографією. Будівництво завершило менш ніж за рік.

Прийом курсантів розпочався з п'ятого класу. Діти навчаються за загальноосвітньою програмою, але паралельно отримують спеціальну підготовку: вивчають фізико-математичні дисципліни, морську справу, історію флоту, проходять практику на кораблях ВМФ. Училище розраховане на понад півтисячі вихованців, і це означає системну ставку Росії на виховання нового покоління військових кадрів безпосередньо в окупованому регіоні.

Другим елементом стало відновлення Азовського морського інституту — колишнього навчального закладу Одеської морської академії, який з 2022

У серпні 2024 року в окупованому Маріуполі було відкрито Маріупольське відділення Військово-морського училища імені Нахімова

року підпорядкований Севастопольському державному університету. Інститут був пошкоджений під час бойових дій, але російська влада зробила його одним із символів «відновлення». Тут поновили корпуси, облаштували тренажерні класи, цифрові лабораторії, зберегли учбове судно «Механік Пономаренко». Таким чином, цивільна морська освіта також інтегрована в мілітаризовану систему Росії.

У комплексі ці два заклади формують єдину вертикаль: від ранньої кадетської підготовки у Нахімівському училищі до професійної морської спеціалізації в інституті. Така стратегія дозволяє Росії не тільки закріплювати окупацію, але й поступово створювати новий освітньо-виховний простір, орієнтований на підготовку моряків для власного флоту. Це довгостроковий проект, який демонструє наміри Кремля перетворити Азовське море та його прибережні міста на осередки військово-морської інфраструктури та виховання майбутніх кадрів.

Екологічні та соціально-економічні наслідки мілітаризації Азовського моря

Мілітаризація Азовського моря Росією призвела до масштабних екологічних та економічних катастроф [47]. В акваторії фіксуються витікання палива від затонулих кораблів та танкерів, розливи мазуту, забруднення важкими металами та токсичними хімікатами. Затоплення танкерів «Волгонейфть-212» та «Волгонейфть-239» у грудні

2024 року призвело до потрапляння до моря до 8 тис. тонн мазуту. Пляма завдовжки понад 20 км накрила узбережжя Приазовського національного парку та Кирилівки, викликала масову загибель дельфінів та морських птахів, завдала шкоди екосистемам.

Рибалки скаржилися на нафтові плями біля Бердянська та Таганрозької затоки, а постійна присутність військових судів робить промисел неможливим. Руйнування портової та туристичної інфраструктури завдало удару по прибережним громадам. Промисел практично паралізова-

ний через мінну небезпеку та контроль РФ, туристичний сезон у Кирилівці, Федотовій косі та Приморську зірвано, малий бізнес збанкрутував. Забруднення робить рибу непридатною для вживання, а прибережні води — небезпечними для життя та господарства

Затоплення танкерів «Волgoneфть-212» та «Волgoneфть-239» у грудні 2024 року

Масова еміграція населення посилює депопуляцію регіону: їде молодь, залишаються переважно люди похилого віку, нездатні підтримувати економічну активність. Руйнування шкіл, лікарень та дитсадків підштовхує родини до остаточного переселення. Азовське море перетворене Росією на військову базу та інструмент системного тиску. Екологічна катастрофа поєднується зі знищенням традиційного рибальства та економіки прибережних поселень, що веде до їх вимирання та втрати культурної спадщини регіону. Цей прецедент демонструє, як контроль над вузькою акваторією використовується для стратегічного домінування, загрожуючи не лише безпеці України, а й глобальним принципам свободи судноплавства.

Висновки і рекомендації

Окуповані Росією території України **перетворилися на комплексну військову базу**, де промисловість, транспортна та соціальна інфраструктура повністю перепрофільовано під військові потреби. Заводи та шахти, які раніше були промисловим серцем регіону, використовуються як склади боєприпасів, логістичні центри та ремонтні майданчики для техніки. Порти Маріуполя та Бердянська інтегровані у військову логістику, забезпечуючи постачання окупаційних військ та вивезення награбованих ресурсів. Азовське море фактично стало закритим військовим басейном, де Росія порушує міжнародне право та створює загрозу не лише Україні, а й міжнародній безпеці загалом.

Екологічні наслідки набувають катастрофічного характеру: затоплення шахт викликає кислотний дренаж та забруднення підземних вод важкими металами, площа заражених водоносних горизонтів перевищує 3000 км². Засолення та нафтове забруднення ґрунтів зробили десятки тисяч гектарів сільгоспугідь непридатними для використання.

Атмосферне забруднення продуктами горіння від військової техніки та хімічних виробництв створило зони постійного смогу, підвищеного рівня канцерогенів та метанової небезпеки. **Азовське море** постраждало від

розливів нафтопродуктів, загибелі морської фауни та масштабного браконьєрського «зернового піратства».

Економічні наслідки для регіону мають незворотний характер. За попередніми даними, **зруйновано або зупинено до 90% підприємств**, а ті, що залишилися, використовуються виключно у військових інтересах. Традиційні галузі — вугільна промисловість, металургія, аграрний сектор — **втратили конкурентоспроможність та функціонують лише в обмеженому вигляді**. Втрата портів Маріуполя та Бердянська позбавила Україну до 10 млрд. грн. щорічного доходу, експорт скоротився на десятки мільйонів тонн продукції. Загальні збитки оцінюються у десятки мільярдів доларів щороку.

Соціальні наслідки виражаються у демографічній катастрофі: масовий відтік населення, евакуація фахівців та виїзд молоді позбавили регіон людського капіталу. Населення окупованих територій скоротилося в рази, значна частина залишилася без роботи, а жителі, що залишилися, страждають від безробіття, низьких зарплат, зруйнованої медицини та відсутності освітніх перспектив. Ситуація посилюється зростанням захворювань, включаючи онкологічні, що підтверджується навіть заявами місцевих колаборантських медичних установ.

У сукупності це означає, що Росія використовує окуповані території як **військовий плацдарм та ресурсну колонію**, повністю ігноруючи права місцевого населення, екологічну безпеку та перспективи відновлення економіки. Ці землі стають джерелом загрози не лише для України, а й для всього регіону Чорного та Азовського морів, а також безпеки Європи. За поверхневими оцінками, сума **репарацій, які має виплатити Росія лише за окуповані території, становить близько 250 млрд. доларів США**. У цю цифру входять руйнація інфраструктури, втрата виробничих потужностей, екологічні збитки, соціальні втрати та блокада морських маршрутів. Реальна сума компенсацій може бути значно вищою, якщо враховувати довгострокові наслідки — від деградації водних та земельних ресурсів до медичних витрат на лікування населення та відновлення екосистем.

Аналіз ключових загроз для України та регіональної безпеки

- **Мілітаризація Азова та Дніпра.** Формування Азовської флотилії та річкової флотилії на Дніпрі, бази у Маріуполі/Бердянську, берегові комплекси «Бастіон/Бал», РЕБ та ППО - замкнута зона контролю, логістика для ударів «Калібр», БПЛА/БЕК, можливість форсування окремих ділянок Дніпра.
- **Сухопутний коридор та порти.** Залізничний/автомобільний коридор Ростов-Маріуполь-Бердянськ-Джанкой + модернізація портів - постійний канал постачання військ та вивезення ресурсів.
- **Економічна та екологічна ерозія.** Системне «зернове піратство», крадіжка металу/вугілля, руйнування до 90% підприємств; кислотний шахтний дренаж, забруднення вод/повітря/ґрунт - довгострокова деградація здоров'я та продуктивності територій.
- **Міжнародний виклик.** Перетворення Азовського моря на фактичну військову базу з обмеженням свободи судноплавства створює прецедент для інших регіонів.

Необхідні кроки України

- **Військова інтердикція логістики.** Пріоритетні цілі: вузли Маріуполь/Бердянськ/Мелітополь/Токмак/Джанкой, паливні бази, депо, днопоглиблювачі та крани в портах, склади БК у шахтах/промзонах. Інструменти: БПЛА/БЕК, дальнобійні засоби, РЕБ. Інтегрувати батареї "Long Neptune" (дальність близько 1000 км) для ударів по базах Новоросійськ-Темрюк та тилових складах ЧФ РФ. Застосовувати каскад: БпЛА-розвідка — БЕК-відволікання — «Neptune»/«Гром-2» для критично важливих цілей (депо, ПММ-бази, крани, земснаряди).
- **Протидія флотиліям.** Посилення берегових ПКР (Neptune/ін.), розгортання мережі морських/річкових «дрон-бар'єрів», мобільні батареї ППО/ПЗРК у дельті Дніпра та вздовж узбережжя, пріоритетне ураження тральщиків/патрульних катерів.
- **Експортна стійкість.** Розширення дунайського коридору (портова потужність, страхові гарантії, охорона конвоїв безпілотними засобами), швидкі залізничні стики з ЄС.
- **Доказова база під репарації.** Єдиний реєстр збитків за окупованими територіями (економіка, екологія, демографія), стандартизований збір OSINT/супутникових доказів крадіжки зерна/металу та блокади.
- **Екологічна і водна безпека.** Мобільні лабораторії, картка кислотного шахтного дренажу, заборона використання шахтних вод для пиття, аварійні програми питного водопостачання, протокол швидкого реагування на розливи нафтопродуктів.
- **Стратегічне «відштовхування» флоту РФ.** Збільшення дальності/масштабів ударних здібностей за базами, складами, судноремонтом; серійне виробництво БЕК/БПЛА; інтегрована система морського спостереження (супутник + радіолокація + AIS-аналітика).
- **Демілітаризація портів після деокупації.** Перевірка/розмінування, реконструкція критичних гідропруд, повернення громадянського трафіку під міжнародні гарантії.
- **Відновлення людського капіталу.** Програми повернення/працевлаштування, стимулювання МСП, реіндустріалізація «чистими» технологіями, медичні скринінги (онкоскринінг, токсикологія) та еко-реmediaція.

Міжнародний тиск, санкції, інформаційна протидія

» Санкційні пріоритети (первинні/вторинні).

- *Морська логістика: заборона страхування/класу/порт-кіл для суден, що вимикають AIS або причетних до STS-перевантажень «чорного» зерна/металу; «чорні списки» брокерів, страховиків, P&I клубів. Стандарт "AIS-24/7": судно з вимкненим AIS понад 4 години автоматично позбавляється права заходу в порти Чорного моря.*
- *Інфраструктура: санкції проти «Росморпорту», портів Кавказ/Тамань/Новоросійськ, днопоглиблювальних підприємств, ФГУП «ЗД Новоросії», пов'язаних залізничних/автомобільних операторів коридору.*
- *Промгрупи окупації: UGMK/«ЮГМК», структури «Ростеху», «РТ-Нові горизонти» тощо — за використання активів на СOT та експорт краденої продукції.*

» **Право та дипломатія.** *Позови до ITLOS/UNCLOS з приводу свободи судноплавства, механізми конфіскації російських суверенних активів під репарації (база — ≈\$250 млрд. лише TOT); коаліція Чорноморських держав + Туреччина за режимами проходу/безпеки; участь IMO/FAO/UNEP для фіксації еко- та продовольчих злочинів. Оновити подання у справі PCA-2017-06, додавши після-2022 докази обмеження свободи судноплавства та екологічних збитків.*

» **Інфопротиводія.** *Постійні звіти "Azov Watch": супутникові знімки, карти закритих зон, маршрути «піратського» зерна; таргетована комунікація турецькою/арабською для ринків-імпортерів; публічні «неймінг-енд-шеймінг» судів/власників/фрахтувальників; робота з глобальним медіа/страховим ринком Ллойда. Запустити «Azov Watch 2.0» — щотижневий тримовний дашборд (укр./тур./араб.) із live-трекером «зернового піратства» та повідомленнями для брокерів та страховиків.*

» Що це дає на практиці

Коротко: збиваємо логістику РФ (порт-рейки-флот), позбавляємо тіньовий флот страхового/торгового доступу, фіксуємо докази для суден та репарацій, підтримуємо український експорт альтернативними коридорами, мінімізуємо еко/санітарні ризики на звільнених землях.

Стратегічно: Азов та Дніпро перестають бути «безпечним тилом» РФ, а окуповані території — «ресурсною колонією»; формуються міжнародно-правові рамки для стягнення відшкодувань та криміналізації «зернового піратства».

Список використаних джерел

1. Report on damages to infrastructure from the destruction caused by Russia's military aggression against Ukraine as of January 2024. Офіс Президента України. 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/05/Eng_01.01.24_Damages_Report.pdf
2. У річках Донбасу виявили високий фон ртуті, фосфатів та накопичення нафтопродуктів. Редакція сайту ТАСС. 2025. URL: <https://tass.ru/obschestvo/23426727?ysclid=mf3v2s8ecq221990296>
3. Чотири підприємства з ЛНР представили свою продукцію на форумі «Армія-2023». Луганський Інформаційний Центр. 2023. URL: <https://lug-info.ru/news/chetyre-predpriyatiya-iz-lnr-predstavili-svoyu-produkciyu-na-forume-armiya-2023/>
4. Фінальний день участі «ДНР» у форумі «Армія-2024»: які підсумки та що було представлено. Донецьке агентство новостей. 2024. URL: <https://dan-news.ru/exclusive/finalnyj-den-uchastija-dnr-v-forume-armija-2024-kakie-itogi-i-cto-bylo/?ysclid=mf3uxdlqw4300085544>
5. Денис Мантуров здійснив робочу поїздку до Запорізької області. Оборонно-промышленный комплекс. Государственный оборонный заказ. 2025. URL: <http://government.ru/news/54919/>
6. Роструд: понад 40 тис. вакансій доступно в Донбасі та Новоросії. ТАСС. 2025. URL: <https://tass.ru/obschestvo/23301261>
7. До Криму прибув перший контейнерний поїзд, що проїхав Новоросією. Радіо РБК. 2025. URL: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/68066e9d9a79471f478aef0>
8. Вода в Новотроїцькому окрузі не відповідає санітарним нормам. Таврія Херсонська область. 2025. URL: <https://tavria.tv/news/society/voda-v-novotroiczkom-okruge-ne-sootvetstvuet-sanitarnym-normam/>
9. Збитки від посухи на Херсонщині оцінили у 307 млн. рублів, Таврія. Новости Херсонской области. 2025. URL: https://tavria.tv/news/ushherb-ot-zasuhi-na-hersonshhine-ocenili-v-307-mln-rublej/?ysclid=mf3sbkp vzq842086349&utm_source=ya.ru&utm_medium=referral&utm_campaign
10. У Запорізькій області прокуратура припинила забруднення річки Малий Утлюк шахтними водами. Генеральная прокуратура Российской Федерации. 2025. URL: <https://epp.genproc.gov.ru/web/gprf/mass-media/news/news-state-main?item=105312261>
11. Інвестори повернуть вугільні шахти владі нових регіонів для їх ліквідації. Радіо РБК. 2025. URL: <https://www.rbc.ru/business/21/04/2025/68027c749a79479cb47ad9cc>

12. У «ЛНР» збудували перший полігон для підготовки військовослужбовців ЗС Росії. TACC. 2025. URL: <https://tass.ru/armiya-i-opk/18986115>
13. У «ДНР» відкрили перший штатний полігон для підготовки військовослужбовців. TACC. 2025. URL: <https://tass.ru/armiya-i-opk/19416829>
14. Росія створила новий полігон на кордоні Криму з Херсонщиною та збільшила площу трьох тренувальних таборів на Донбасі. Центр журналістських розслідувань. 2025. URL: <https://investigator.org.ua/ua/news-2/259742/>
15. Донецький басейн. Інтернет-енциклопедія України. 2025. URL: <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages\D\O\DonetsBasin.htm>
16. Соляна шахта (Соледар), висота камер до 30 м. Hotels24. 2025. URL: <https://hotels24.ua/news/Соляна-шахта-в-Соледарі-10231349.html>
17. Чи затоплюються занедбані шахти на Донбасі? (CEOBS). 2020. URL: <https://ceobs.org/abandoned-mines-are-flooding-in-ukraines-donbass-region/>
18. Токсичні води в охопленій війною Україні: як не відмовлятися від вугілля. (DW). 2021. URL: <https://www.dw.com/en/toxic-waters-in-war-torn-ukraine-how-not-to-phase-out-coal/a-60084288>
19. Українці ховаються під хімічним заводом (Азот, Сєверодонецьк). Reuters. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/civilians-sheltering-under-chemical-plant-sievierodonetsk-governor-2022-06-01/>
20. Вид з дрону показує зруйнований коксохімічний завод в Авдіївці. TCH. 2024. URL: <https://tsn.ua/ru/ato/kak-vyglyadit-avdeevskiy-koksohim-posle-osvobozhdeniya-vragom-video-2521702.html>
21. Україна «тимчасово» втрачає доступ до Азовського моря. Reuters. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-temporarily-loses-access-sea-azov-defence-ministry-2022-03-19/>
22. Рух вантажних суден через Керченську протоку припинено Росією. Reuters. 2023. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/movement-cargo-vessels-through-kerch-strait-suspended-by-russia-since-july-16-2023-07-18/>
23. Росія подвоює вантажообіг окупованого порту Маріуполя у 2024 році. EUROMAIDAN. 2025. URL: <https://euromaidanpress.com/2025/01/11/russia-doubles-cargo-turnover-of-port-of-occupied-mariupol-in-2024/>
24. Росія завершує залізничну лінію для з'єднання окупованих азовських територій та Криму. International. 2024. URL: <https://english.elpais.com/international/2024-06-21/russia-finalizes-train-line-to-connect-to-the-occupied-ukrainian-territories-in-the-sea-of-azov-and-crimea.html>
25. 25. Київ просить Туреччину розслідувати діяльність російських суден, що перевозили зерно з Криму. Reuters. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/exclusive-kyiv-asks-turkey-probe-three-more-russian-ships-it-alleges-transported-2022-07-05/>

26. Вибухи в Новоолексіївці, Херсонська область. Yahanews. 2023. URL: <https://www.yahoo.com/news/explosions-reported-novooleksiivka-kherson-oblast-084046050.html>
27. Державна служба статистики. Офіційний сайт. 2025. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
28. Головне управління статистики в Донецькій області. Офіційний сайт. 2025. URL: <https://www.donetskstat.gov.ua/>
29. Головне управління статистики в Луганській області. Офіційний сайт. 2025. URL: <https://lg.ukrstat.gov.ua/index.htm>
30. Головне управління статистики у Запорізькій області. Офіційний сайт. 2025. URL: <https://www.zp.ukrstat.gov.ua/>
31. Головне управління статистики у Херсонській області. Офіційний сайт. 2025. URL: <https://www.ks.ukrstat.gov.ua/>
32. В ГУР озвучили количество российских военных на территории Украины. РБК-Україна. 2025. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/gur-ozvuchili-kilkist-rosiyskih-viyskovih-1757119522.html>
33. Подняться из руин. Как война ударила по экономике Украины и сколько потерял бизнес. РБК-Україна. 2025. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/pidnyatisya-ruyin-k-viyna-vdarila-ekonomitsi-1737472759.html>
34. Проєкт Стратегії розвитку суднобудівної промисловості України на період до 2030 року та подальшу перспективу від 19.07.2021р. URL: <https://komprompol.rada.gov.ua/uploads/documents/30813.pdf>
35. Росія вивозить обладнання з металургійних заводів на окупованому Донбасі: Харцизьк і Єнакієве під прицілом «ревізій». Антикризисний медіацентр. 2025. URL: <https://acmc.ua/rosiya-vyvozyt-obladnannya-z-metalurgijnyh-zavodiv-na-okupovanomu-donbasi-harczyz-k-i-yenakiyeve-pid-prydzilom-revizij/>
36. В Россию вывезено оборудование с более 20 промышленных гигантов Донбасса. Новини на Gazeta.ua. 2025. URL: https://gazeta.ua/ru/articles/economics/_v-rossiyu-vyvezeno-oborudovanie-s-bolee-20-promyshlennyh-gigantov-donbassa/683143
37. Просто добавь воды: грозит ли затопление шахт экологии Дона. Радио РНБ. 2018. URL: <https://rostov.rbc.ru/rostov/28/08/2018/5b8400a09a79476fee0e5c2e>
38. В реках Донбасса обнаружили нитритный азот, фосфаты и ртуть. Донецкое агенство новостей. 2025. URL: <https://dan-news.ru/obschestvo/v-rekah-donbassa-obnaruzhili-nitritnyj-azot-fosfaty-i-rtut>
39. Військово-промисловий комплекс агресора. Російські виробники смерті. 2025. URL: <https://war-sanctions.gur.gov.ua/roster>
40. Центральное конструкторское бюро машиностроения «Донец». ЦКБМ «Донец». 2025. URL: <https://cdbmdonets.wordpress.com>

41. Операторы БПЛА помогают штурмовым группам в Запорожской области. РИА-Новости. 2025. URL: <https://ria.ru/20250802/operatory-2032951827.html>
42. Указом Главы ДНР создана государственная корпорация «Алмаз». ДНР Онлайн. 2021. URL: <https://днронлайн.рф/ukazom-glavy-dnr-sozdana-gosudarstvennaya-korporaciya-almaz>
43. Луганский авиационный ремонтный завод. Официальный сайт. 2025. URL: <https://www.larz.su>
44. Трассу «Новороссия» расширят на участке от Мариуполя до Запорожской области. ТАСС. 2025. URL: <https://tass.ru/obschestvo/25164631>
45. Підри́в Каховської ГЕС: які наслідки для довкілля. ТАСС. 2025. URL: <https://tass.ru/obschestvo/25164631>
46. Правительство утвердило Энергетическую стратегию до 2050 года. Правительство России. 2025. URL: <http://government.ru/docs/>
47. Екокатастрофа в Азовському морі: масштаб забруднення та загрози для екосистеми. Всеукраїнський молодіжний рух «Let's do it Ukraine». 2025. URL: <https://letsdoitukraine.org/2025/01/ldu-mazut-v-mori/>

Про авторів

ПАВЛО ЛИСЯНСЬКИЙ

правозахисник, лауреат
Німецько-Французької премії,
доктор філософії з політичних
наук.

ВІРА ЯСТРЕБОВА

адвокат, директор «Східної
правозахисної групи», доктор
філософії з політичних наук

ОРЕСТ КРИШТАФОВИЧ

громадський діяч, волонтер,
адвокат

ВІКТОР ГУДИМА

громадський діяч,
адвокат

ЮЛІЯ ЗАВГОРОДНЯ

доктор політичних наук,
доцент

ЄЛИЗАВЕТА ДЕНИСОВА

політолог та аналітик «Східної
правозахисної групи»

East.hr.group@gmail.com

t.me/eastgroup

facebook.com/east.hr.group